

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER **ENSTİTÜSÜ** **Graduate School of** **Social Sciences**

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER
EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi
Sema AĞBAL

202006004
2023

GİRESUN

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**TARİH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA YER ALAN
DEĞERLERİN TARİH DERS KİTAPLARINDAKİ EDEBİ METİNLER
ARACILIĞIYLA AKTARIMI**

**THE TRANSMISSION OF THE VALUES IN THE CURRICULA OF HISTORY
COURSES THROUGH THE LITERARY TEXTS IN HISTORY TEXTBOOKS**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Sema AĞBAL

Danışman

Doç. Dr. Eray ALACA

Giresun, 2023

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .... tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sema AĞBAL'ın Tarih Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Değerlerin Tarih Ders Kitaplarındaki Edebi Metinler Aracılığıyla Aktarımı başlıklı tezini incelemiş olup aday 03/07/2023 tarihinde, saat 14:00' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Necdet EKİNCİ	
Üye	Doç. Dr. Eray ALACA	
Üye	Doç. Dr. Tercan YILDIRIM	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2023

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tarih Dersi Öğretim Programlarında Yer Alan Değerlerin Tarih Ders Kitaplarındaki Edebi Metinler Aracılığıyla Aktarımı” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/07/2023

Sema AĞBAL

ÖN SÖZ

Araştırmada ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında yer alan değerlerin tarih ders kitaplarındaki edebi metinlerde nasıl yer aldığı incelenmesi amaçlanmıştır. Dönemin koşulları doğrultusunda hazırlanan ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında değer ve değerler eğitiminin bazı dönemlerde aynı kaldığı bazı dönemlerde ise değişikliğe uğradığı görülmüştür. Öğretim programlarına uygun hazırlanan ders kitaplarında da aynı değişim ve dönüşümün yaşanması kaçınılmazdır.

Lisans eğitimimden bugüne her başım sıkıştığında kapısını çalabildiğim, yaşadığım her zorlukta yanımda olan, yüksek lisans eğitim sürecimde beni destekleyen, akademik alanda gelişmem için rehber olan, tecrübesi ve bilgisiyle yoluma ışık tutan, hayatım boyunca örnek almaya devam edeceğim danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Eray ALACA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunmamda değerli görüşlerini aldığım ve tecrübelerinden faydalandığım kıymetli hocalarım Prof. Dr. Necdet EKİNCİ ve Doç. Dr. Tercan YILDIRIM'a teşekkürü borç bilirim.

Tüm eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen annem Ayşe AĞBAL'a, babam Mustafa AĞBAL'a, kardeşlerime ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Sema AĞBAL

ÖZET

**TARİH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA YER ALAN DEĞERLERİN
TARİH DERS KİTAPLARINDAKİ EDEBİ METİNLER ARACILIĞIYLA
AKTARIMI**

Sema AĞBAL

Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi, Yüksek Lisans
Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Eray ALACA

Temmuz, 2023/ 180 sayfa

İnsanlık varlığını inandığı değerler sayesinde oluşturmuş ve bu şekilde varlığını korumuştur. Bu varoluş sürecinde yaşanan değişim ve dönüşümler, tarih aracılığıyla sağlanmaktadır. Bireyler, inandıkları ve benimsedikleri değer normları etrafında hayatlarını şekillendirirler. Tarihsel süreçte yaşanan değişimlerle birlikte ihtiyaç duyulan değerler de değişmiştir. İnsan yaşamının varlığı ve devamlılığına etki eden değerler ve bu süreci incelememizi sağlayan tarih önemli unsurlardır. Bu nedenle araştırmanın konusu değer kavramı ve tarih eğitimi konusu etrafında şekillenmiştir. Araştırmanın amacı, tarih dersi öğretim programlarında ve ders kitaplarında yer alan değer ve değerler eğitiminin gelişim, değişim ve dönüşümünün incelenmesidir. Araştırmanın amacına ulaşabilmek için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan verilere doküman incelemesi yöntemi kullanılarak ulaşılmış olup, veriler betimsel analize bağlı tutularak incelenmiştir. Tarih dersi öğretim programlarında 2016 yılından itibaren 13 farklı değere yer verildiği görülmüştür. Bu değerlerden “demokrasi, eşitlik ve hoşgörü” değerleri 2017 tarihli taslak öğretim programından sonra uygulamaya konan öğretim programlarda yer almamıştır. 2017 tarihli öğretim programına “dostluk, öz denetim, sabır, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik” değerleri eklenmiş ve bu tarihten sonraki öğretim programlarında yer almaya devam etmiştir. Tarih ders kitapları öğretim programlarıyla paralellik göstermesinin yanında öğretim programında belirtilmeyen değerleri de içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Tarih Eğitimi, Değerler Eğitimi, Öğretim Programı, Ders Kitapları

ABSTRACT**THE TRANSMISSION OF THE VALUES IN THE CURRICULA OF HISTORY COURSES THROUGH THE LITERARY TEXTS IN HISTORY TEXTBOOKS**

Sema AĞBAL

Giresun University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish and Social Sciences Education, Social Studies Education,
Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Eray ALACA

July, 2023/ 180 page

Mankind beings created their existence thanks to the values they believed in and preserved their existence in this way. Human beings have existed thanks to the values they have believed and targeted since their existence. The changes and transformations experienced in this process of existence are achieved through history. Individuals shape their lives around the value norms they believe in and adopt. Along with the changes experienced in the historical process, the values needed have also changed. For this reason, the subject of the research is shaped around the concept of value and history education. Therefore, the subject of the research has been determined around the concepts of value and history. The research aims to examine the development, change, and transformation of value and values education in history lesson curricula and textbooks. To reach the aim of the research, a case study, one of the qualitative research designs, was used. The data used within the scope of the research were reached by using the document analysis method and the data were examined by subjecting the descriptive analysis. It has been observed that 13 different values have been included in the history lesson curriculum since 2016. Among these values, "democracy, equality, and tolerance" values were not included in the curriculum implemented after the 2017 draft curriculum. The values of "friendship, self-control, patience, responsibility, patriotism and benevolence" were added to the 2017 curriculum and continued to be included in the curriculum after this date. History textbooks not only show parallelism with the curriculum but also contain values that are not specified in the curriculum.

Key Words: History Education, Values Education, Curriculum, Textbooks

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
SİMGELER VE KISALTMALAR	IX
TABLOLAR DİZİNİ	X
ŞEKİLLER DİZİNİ	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL BİLGİLER	5
1.1. PROBLEM DURUMU	5
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	6
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	6
1.4.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	7
1.5. VARSAYIMLAR	7
1.6. TANIMLAR	8
1.7. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	8

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1. DEĞER(LER) KAVRAMI	11
2.2. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI	12
2.3. DEĞERLER EĞİTİMİ	14
2.3.1. Değerler Eğitimi Yaklaşımları	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM.....	19
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	19
3.2. EVREN	21
3.4. ÖRNEKLEM	21
3.5. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ.....	23
3.6. VERİLERİN ANALİZİ	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM	25
4.1. ORTAÖĞRETİM TARİH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA YER ALAN DEĞERLER VE DEĞERLER EĞİTİMİ	25
4.1.1. 2007, 2008, 2009 ve 2011 tarihli Ortaöğretim Tarih Öğretim Programlarında Değerler ve Değerler Eğitimi	25
4.1.2. 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında Değerler ve Değerler Eğitimi	27
4.1.4. 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında (Taslak) Değerler ve Değerler Eğitimi	29
4.1.5. 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında Değerler ve Değerler Eğitimi	30
4.1.6. 2018 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programında Değerler ve Değerler Eğitimi	32
4.2. ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DEĞERLER	34
4.2.1. 2016-2022 Yılları Arasında Öğreniminde Olan Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler	34
4.2.1.1. Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı (Tüysüz, 2022).....	35
4.2.1.1.1. Adalet Değeri	39
4.2.1.1.2. Dostluk Değeri	45

VI

4.2.1.1.3.Dürüstlük Değeri	46
4.2.1.1.4. Öz Denetim Değeri.....	47
4.2.1.1.5.Sabır Değeri.....	49
4.2.1.1.6.Saygı Değeri	49
4.2.1.1.7.Sevgi Değeri	51
4.2.1.1.8.Sorumluluk Değeri	51
4.2.1.1.9.Vatanseverlik Değeri	54
4.2.1.2. Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı (Yüksel vd., 2021a)	55
4.2.1.2.1. Adalet Değeri	59
4.2.1.2.2. Dostluk Değeri	63
4.2.1.2.3. Dürüstlük Değeri	64
4.2.1.2.4. Öz Denetim Değeri.....	65
4.2.1.2.5. Saygı Değeri	66
4.2.1.2.6. Sorumluluk Değeri	67
4.2.1.2.7. Vatanseverlik Değeri	69
4.2.1.2.8. Yardımseverlik Değeri	70
4.2.2. 2016-2022 Yılları Arasında Öğreniminde Olan Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler	71
4.2.2.1. Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı (Yılmaz, 2018).....	72
4.2.2.1.1. Adalet Değeri	76
4.2.2.1.2.Dostluk Değeri	78
4.2.2.1.3.Dürüstlük Değeri	79
4.2.2.1.4. Öz Denetim Değeri.....	79
4.2.2.1.5. Sabır Değeri.....	80
4.2.2.1.6. Saygı Değeri	81
4.2.2.1.7. Sevgi Değeri	83
4.2.2.1.8. Sorumluluk Değeri	84
4.2.2.1.9. Vatanseverlik Değeri.....	85
4.2.2.1.10. Yardımseverlik Değeri	87
4.2.2.2. Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı (Yüksel vd., 2021b)	89
4.2.2.2.1.Adalet Değeri	94
4.2.2.2.2.Dostluk Değeri	97

VII

4.2.2.2.3. Dürüstlük Değeri	97
4.2.2.2.4. Öz Denetim Değeri.....	99
4.2.2.2.5. Sabır Değeri.....	102
4.2.2.2.6. Saygı Değeri	104
4.2.2.2.7. Sevgi Değeri	107
4.2.2.2.8. Sorumluluk Değeri	109
4.2.2.2.9. Vatanseverlik Değeri	110
4.2.2.2.10. Yardımseverlik Değeri	115
4.2.3. 2016-2022 Yılları Arasında Öğreniminde Olan Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler ...	117
4.2.3.1. Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı (Sever vd., 2017)	118
4.2.3.1.1. Adalet Değeri	121
4.2.3.1.2. Demokrasi Değeri.....	125
4.2.3.1.3. Dürüstlük Değeri	125
4.2.3.1.4. Eşitlik Değeri.....	126
4.2.3.1.5. Saygı Değeri	127
4.2.3.1.6. Sevgi Değeri	128
4.2.3.1.7. Hoşgörü Değeri	129
4.2.3.2. Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı (Laçın vd., 2018)	129
4.2.3.2.1. Adalet Değeri	132
4.2.3.2.2. Dostluk Değeri	132
4.2.3.2.3. Sabır Değeri.....	132
4.2.3.2.4. Saygı Değeri	133
4.2.3.2.5. Vatanseverlik Değeri	133
4.2.3.2.6. Yardımseverlik Değeri	134
4.2.3.3. Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı (Yüksel vd., 2021c)	135
4.2.3.3.1. Adalet Değeri	138
4.2.3.3.2. Dürüstlük Değeri	139
4.2.3.3.3. Öz Denetim Değeri.....	139
4.2.3.3.4. Saygı Değeri	140
4.2.3.3.5. Sorumluluk Değeri	141
4.2.3.3.6. Vatanseverlik Değeri	144

VIII

4.2.3.3.7.Yardımsverlik Değeri 146

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	147
5.1. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	147
5.2. ÖNERİLER.....	152
KAYNAKÇA	154
ÖZGEÇMİŞ.....	163

SİMGELER VE KISALTMALAR

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2. 1: Roceach'ın Değerler Sınıflandırması.....	12
Tablo 2.2: Schwartz'ın Değer Sınıflandırması.....	13
Tablo 3.1: Nitel Araştırmanın Özellikleri	19
Tablo 3.2: Araştırma Kapsamına Dahil Edilen Tarih Ders Kitapları.....	22
Tablo 4.1: 2007, 2008, 2009 ve 2011 tarihli Tarih Öğretim Programlarında yer alan değerler	26
Tablo 4.2: 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9. 10. ve 11. Sınıflarda Öğretim Programında Yer Alan Değerler	28
Tablo 4.3: 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında (Taslak) Yer Alan Değerler.....	29
Tablo 4.4:2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında Yer Alan Değerler	30
Tablo 4.5: 2018 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler	33
Tablo 4.6: 2016-2022 Yılları Arasında Öğrenimde Olan Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitapları	35
Tablo 4.7: Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Tüysüz, 2022)	36
Tablo 4.8: Ortaöğretim tarih 9 ders kitabında edebi metinlerde yer alan değerler (Yüksel vd., 2021a).....	56
Tablo 4.9: 2016-2022 Yılları Arasında Öğrenimde Olan 10. Sınıf Tarih Ders Kitapları.....	71
Tablo 4.10: Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Yılmaz, 2018)	72
Tablo 4.11: Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Yüksel vd., 2021b).....	89
Tablo 4.12: 2016-2022 Yılları Arasında Öğrenimde Olan 11. Sınıf Tarih Ders Kitapları.....	118

Tablo 4.13: Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Sever vd., 2017)	119
Tablo 4.14: Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Laçın vd., 2018)	130
Tablo 4.15: Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Yüksel vd., 2021c)	135

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1: Değer eğitimi yaklaşımları 16

GİRİŞ

İnsanlığın varlığı ve devamlılığı eğitimin de varlığı ve devamlılığını sağlar. İnsanoğlu var olduğu andan itibaren istendik davranışlara sahip birey yetiştirmek insanlığın temel sorunlarından biri olmuştur. İstenilen davranış topluluklara ve kültürlere göre değişiklik gösterir. Ancak her toplum ve kültür “inançlı” ve “ahlaklı” olma davranışı kazandırmayı amaç edinmiştir (Korkmaz, 2019). Toplumların ve kültürlerin ortak yönünü inançlı ve ahlaklı olma davranışı oluşturur. Bu davranışlar toplumlarda ve kültürlerde ortak bir değer algısının oluşmasını sağlar.

Ortak değerler, insan yaşamını şekillendirmesi ve yönlendirmesi yönünden önem taşır. İnsanlar inandıkları değerler sayesinde yaşamlarını sürdürebilecek amaçları edinir ve bu amaçlar doğrultusunda yaşamlarını şekillendirir (Özden, 2020). Değerler sayesinde toplumlar ve kültürler devamlılıklarını sağlar. Bu nedenle değerler konusu sosyal bilimler alanında üzerinde durulmuş temel konulardan biri olmuştur. Sosyal bilimciler insan davranışlarını açıklama konusunda değerleri temel almışlardır (Kuşdil ve Kağıçbaşı, 2000). Toplumların, kültürlerin ve dolayısıyla toplumsal bağların ve kimliklerin temelini geçmişten süregelen değerler oluşturur.

Geçmişin bilgisini, ortak değerlerini ve kültürünü yeni nesillere aktarmak tarih öğretiminin temel amacıdır. Bu sayede uygarlıkların ve dolayısıyla değer ve kültürlerin nasıl geliştiğini öğreniriz. Geçmiş ve geçmişte var olmuş olan uygarlık ve değerleri öğrenmek bugünü anlayabilmenin yoludur. Tarih dersleri bu yönüyle günümüzün nasıl şekillendiğinin anlaşılmasında bir araçtır. Tarih sadece geçmişi aktarmanın bir aracı değeridir. Aynı zamanda ihtiyaç duyulan hayati becerilerde kazandırmanın bir yoludur (Demircioğlu, 2021). İhtiyaç duyulan hayati beceriler toplumsal kimliği ve kültürü oluşturur. Dolayısıyla toplumda ortak bir değer algısı yaratmanın en iyi araçlarından biri tarih dersleridir.

Tarih, önceki dönemlerde yaşanmış olay ve olguların sebep sonuç ilişkisi içerisinde analizi yoluyla bugünü anlamamızın yanında gelecekle ilgili beklenti ve yaşantının şekillenmesine de olanak sağlar. Zaman ve hafıza ortak bir bellek üzerinde geleceği şekillendirir. Ortak bellek, geçmişte yaşamış insanların tecrübeleri ile bugünün insanının toplumsal kimliklerini oluşturur (Dinç, 2021). Tarih bu

yönüyle ortak hafıza üzerinden biz diye adlandırılan ortak kural ve değerlere bağlı kimlikleri yaratır (Pamuk, 2019). Toplumlar devamlılıklarını sağlayabilmek için ortak bellekte var olan değerleri kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirir ve kullanır. Tarih bu şekillendirmenin en önemli araçlarından. Lucien Febvre' nin tarihi “*günün ihtiyaçları doğrultusunda geçmişin düzenlenmesi...*” (Slater, 1995; akt, Dinç, 2021) şeklinde tanımlamıştır. Tanımda da belirtildiği üzere tarih ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilebilir. Buna ilaveten şekillendirilen tarih geleceğin ihtiyaçlarını da belirler.

Değer, davranışlarımıza yol gösteren inanç ve kurallar ile davranışların doğruluğunu, ahlakiliğini, güzelliğini belirlemeye çalışan prensip ve standartlar bütünüdür. İnsan yaşamında yaptığı seçimleri değerler etrafında gerçekleştirir. Hangi davranışın veya hedefin onun için uygun olduğu ya da diğer davranış veya hedeflerden üstün olduğuna değerler sayesinde karar verir (Hökelekli, 2010). Değerler, insanların davranışlarına yön veren, toplumdan topluma değişen ve kültürler arasında farklılık gösteren normlar bütünüdür.

İnsanın içinde yaşadığı toplumu ve bu toplumun değer yargıları ile yaşayış tarzını gönüllü olarak içselleştirmesi yoluyla sahip olduğu kimliğe kültürel kimlik denir. Bireylerin kültürel kimliği kazanmasında tarih öğretimi ve tarih bilincinin rolü çok önemlidir (Kıcır ve Aksoy, 2004). Kültürel kimlik ve tarih bilinci topluluklara hakim olan gruplardan bağımsız değildir. Topluluklara hakim olan gruplar resmi tarih yazımı sayesinde bireylere istedikleri kimlikleri kazandırır. Resmi tarih yazımı toplulukların ihtiyaçları doğrultusunda oluşturularak kimlik inşasına hizmet eden araçtır (Bilgin, 2013). Tarihin bu resmi versiyonu sayesinde bireyler kendilerini bu topluluğun bir parçası olarak görmekten mutluluk duyacaktır (Bilgin, 2007). Dolayısıyla ortak kimlik üzerinden ortak değerler etrafında birleşen bireyler, üyesi olduğu grubun ya da topluluğun değerleri etrafında yaşamını şekillendirecektir.

Tarih, geçmişten günümüze değin toplumsal kimliği ve geleceğe dair beklentileri belirlemek için kullanılması (Yıldırım, 2016), tarih eğitimine önemli görevler yüklemiştir. Kültür aktarım aracı olarak kullanılan tarih dersleri değer eğitiminin yapılabileceği de bir derstir. Tarih öğretimi sayesinde öğrencilerin

analitik, eleştirel ve demokratik düşünme gibi üst düzey düşünme becerileri gelişir. Ayrıyeten öğrencilerde vatandaşlık bilincini kazandıracak olan vatan, millet, bayrak, devlet, yönetme biçimi, hak ve sorumluluklar gibi unsurlar tarih derslerinde öğretilir (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Bu yönüyle tarih öğretimi demokrasinin ve demokratik değerlerin öğretiminde kullanılması noktasında önem arz etmektedir (Yazıcı, 2015).

Tarih ders kitapları istenilen ve amaç edilen değerlerin öğrencilere kazandırılmasında bir araç olarak kullanılır. Nitekim topluma hakim olan grubun yani devletin istediği doğrultuda hazırlanan ders kitapları ideal vatandaş yetiştirme amacı (Alaca, 2017) doğrultusunda kullanılır. Ancak burada ders kitaplarından önce öğretim programlarına bakmak gerekir. Ders kitaplarının öğretim programları doğrultusunda hazırlanması temelde devletin ideolojisini eğitim alanında yansıtan birincil kaynakların öğretim programları olduğunu göstermektedir.

Tarih dersi öğretim programında yer alan amaç ve değerler devletin resmi ideolojisinin birer yansımasıdır. O halde tarih dersleriyle adil olan, dost canlısı, dürüst, davranışlarını kontrol eden, sabırlı, saygılı, sevgi dolu, sorumluluk sahibi yardımsever ve vatansever bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin kendi kültürlerine bağlı kalarak farklı kültürleri tanınması ve farklı kültürlerle saygılı olması da tarih dersinin amaçlarından biridir. Bu amaçların öğrencilere öğretilmesi ve benimsemesi noktasında ders kitaplarına ve öğretmenlere rol düşmektedir.

Tarih ders kitaplarında değerlerin öğrencilere kazandırılmasında edebi metinler bir araç olarak kullanılır. Kazandırılması amaçlanan millî ve evrensel değerler en çok edebi metinler içerisinde yer alır (Karatay, 2011). Edebi metinler değerleri açık ve yahut örtük olarak verebilmektedir. Dolayısıyla, öğrenci değerlere doğrudan ulaşabildiği gibi dolaylı yollardan bağlantı kurarak da ulaşabilir.

Tarih derslerinde konunun amacına ve özelliğine uygun birçok edebi tür öğrencilerin olaylara geniş perspektiften bakmasını sağlar. Yine tarih derslerinde kullanılan birinci ve ikinci elden kaynaklar öğrencilere çoklu bakış açısı ve eleştirel düşünme becerisi kazandırır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Tarih derslerinde

kullanılabilecek edebi türler: efsaneler, destanlar, masallar, bilmeceler, atasözleri, türküler, şiirler, hikayeler, gezi yazıları, tarihi romanlar, belgeseller, seyahatnameler, fıkralar, denemeler, biyografiler, monografiler, söylevler, tiyatro eserleri, hatıratlar, mektuplar ve sohbetlerdir (Çencen, 2021).

Tarih öğretiminde değer ve değerler eğitimine genel olarak bakıldığında farklı toplumları ve farklı kültürleri tanıtan tarih aynı zamanda bu kültürlerde var olan inanç, ideal ve ahlakı ortaya çıkarmaktadır. Toplumların ve kültürlerin değerleri inanç, ideal ve ahlak normları etrafında oluşmaktadır. Oluşturulan değerler, toplumlarda ve kültürlerde meydana gelen değişimlerden etkilenir ve yeniden şekillenir. Aynı zamanda toplum ve kültürlerle beraber yeni nesillere aktarılır. Tarih ise değerlerin, toplum ve kültürlerle beraber nasıl hareket ettiğini ortaya koyar. Bu nedenle değerlerin ortaya çıkması, değerlerde yaşanan değişimler ve değerlerin yeni nesillere aktarılması tarih aracılığı ile ortaya konur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL BİLGİLER

1.1. PROBLEM DURUMU

Ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarının ve ders kitaplarının değerleri içermesi ve aktarması söz konusudur. Bu bağlamdan hareketler problem cümlemiz; “ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında hangi değerler yer almıştır?” şeklindedir. Problem cümlesi doğrultusunda; ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında değerler değişime uğramış mıdır? sorusu araştırmada cevaplanmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın ana problemi doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında hangi değerler yer almıştır?
  - 1.1. 2007 tarihli Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programında hangi değerlere yer verilmiştir?
  - 1.2. 2008 tarihli Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Programında hangi değerlere yer verilmiştir?
  - 1.3. 2009 tarihli Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programında hangi değerlere yer verilmiştir?
  - 1.4. 2011 tarihli 10 ve 11. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programında hangi değerlere yer verilmiştir?
  - 1.5. 2016 tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında hangi değerlere yer verilmiştir?
  - 1.6. 2017 tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında (taslak) hangi değerlere yer verilmiştir?

1.7. 2017 tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında hangi değerlere yer verilmiştir?

1.8. 2018 tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi (9,10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programında hangi değerlere yer verilmiştir?

2. Ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında yer alan değerlere ortaöğretim tarih ders kitaplarında nasıl yer verilmiştir?

2.1. Ortaöğretim tarih 9 ders kitaplarında yer alan edebi metinlerde hangi değerlere yer verilmiştir?

2.2. Ortaöğretim tarih 10 ders kitaplarında yer alan edebi metinlerde hangi değerlere yer verilmiştir?

2.3. Ortaöğretim tarih 11 ders kitaplarında yer alan edebi metinlerde hangi değerlere yer verilmiştir?

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında yer alan değerlerin tarih ders kitaplarındaki edebi metinlerde nasıl yer aldığına incelenmesidir. Bu doğrultuda öğretim programlarında yer alan değerlerin ve ders kitaplarına yansımalarının zaman içindeki değişim, dönüşüm ve gelişiminin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ortaöğretim tarih dersi öğretim programları ve ders kitaplarında yer alan değerlerin çok boyutlu incelendiği bu çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle birbiri ile bir paralellik arz edip etmediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ortaöğretim tarih dersi öğretim programı ve ders kitabı incelemeleri ve karşılaştırmaları sonucunda tarih dersi öğretim programlarında eksik olduğu düşünülen değerler tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmadan elde edilen bulguların öğretim programları ve ders kitaplarına dolayısıyla tarih eğitimine katkı

sağlayacağı düşünülmektedir. Ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında değer, değerler ve değerler eğitimi konularına yönelik lisansüstü çalışma yapılmış olmaması araştırmayı önemli kılmaktadır. Tarih ders kitaplarında değerlere yönelik lisansüstü çalışmalar tarandığında sadece bir çalışma yapıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgu ve sonuçların tarih eğitimi alanında önemli bir literatür oluşturacağı düşünülmektedir.

1.4.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma;

1. 2007-2018 yılları arasındaki Millî Eğitim Bakanlığı “Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı” ve “Ortaöğretim Genel Müdürlüğü” tarafından hazırlanmış olan Tarih Dersi Öğretim Programları,
2. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanıp, Tebliğler Dergisi aracılığı ile 2016 yılından itibaren duyurulan tarih ders kitapları,
3. Tarih ders kitaplarında yer alan edebi metinler ile sınırlıdır.

1.5. VARSAYIMLAR

Bu araştırmada;

1. 2007-2018 yılları arasındaki ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarının amaçlanan bulguları elde etmekte yeterli olduğu,
2. Tarih ders kitaplarında programda yer alan değerlere yer verildiği,
3. Tarih ders kitaplarında yer alan edebi metinlere ve bu metinlerde değerlere yer verildiği,
4. Araştırma kapsamında incelenen programlar ve ders kitaplarının güvenilir ve yeterli olduğu varsayılmıştır.

1.6. TANIMLAR

Değer: Değeri, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlardır (Akbaş, 2004: 44).

Değerler eğitimi: Öğretim programları aracılığı ile belirlenmiş olan değerlerin, eğitim kurumlarında belirli bir plan ve programla öğrencilere kazandırılmasıdır (Demircioğlu ve Demircioğlu, 2019: 272).

Ders Kitabı: Ders kitapları, eğitim-öğretim sürecinde kazandırılması hedeflenen çeşitli bilgileri içeren ve öğrencinin bilgiye araştırarak ulaşmasını sağlayan araçlardır (Güven, Bıkmaz, Demirhan İşcan ve Keleşoğlu, 2014).

Eğitim: Bireyin davranışlarının ve yeteneklerinin istendik yönde geliştirilmesi ve değiştirilmesi sürecidir (Akyüz, 2021)

Öğretim programı: Okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılardır (Demirel, 2020: 6).

1.7. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Değerler ve değerler eğitimi konusunda öğretim programları ve ders kitapları alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak sosyal bilgiler eğitimi alanında yapıldığı görülmüştür. Tarih eğitimi alanında değer ve değerler eğitimi ile ilgili çok kısıtlı çalışmalar yapılmıştır. Lisansüstü düzeyde ulaşılabilen çalışmalar arasında Muç (2019), “Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Değer Aktarım Yaklaşımları Nelerdir ?” adlı yüksek lisans tez çalışmasında tarih dersi öğretim programlarında yer alan değerleri ve tarih ders kitaplarında hangi değer aktarım yaklaşımlarının kullanıldığını incelemiştir. Çalışma sonucunda ders kitaplarında genellikle karakter eğitiminde yer alan değerlere yer verildiğini belirtmiştir. Ders kitaplarında en fazla kullanılan değer aktarım yaklaşımının değerleri telkin etme yöntemi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu durum tarih öğretim programlarında ve ders kitaplarında değer ve değerler eğitimi üzerinde yapılan çalışmaların pek fazla olmadığını göstermektedir. Nitekim Muç, yapmış olduğu çalışmasında değer aktarım

yaklaşımlarını çalışmıştır. Bu nedenle tarih eğitimi alanına katkı sağlamak amacıyla öğretim programları ve ders kitapları değer ve değerler eğitimi kavramının somut olarak var olduğu 2016 yılından itibaren incelenmiştir.

Tarih eğitimi kapsamında lisansüstü düzeyde yapılan çalışmalar daha çok değerlere yönelik öğrenci tutum ve görüşleri (Ulusoy, 2007), öğretmenlerin değer ve değerler eğitimine yönelik görüşleri (Tokdemir, 2007), öğretmenlerin vatanseverlik değerini öğretirken kullandıkları değer yaklaşımları (Gündüz, 2018) ve adalet ve dürüstlük değerine yönelik öğrenci algıları (Durmaz, 2019) konularına yönelik çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar, tarih öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında değer, değerler ve değerler eğitimi konularında daha çok makaleler üzerinde çalışmışlardır.

Mutluer (2015), “Tarih Derslerinin Değerler Eğitimindeki Yeri: Tarih Öğretmenlerinin Görüşleri” başlıklı çalışmasında tarih öğretmenlerinin değerler eğitimi konusundaki görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu sayede tarih dersinde değerler eğitiminin önemi ortaya konacaktır. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda değerler eğitimi konusunda tarih öğretmenlerinin genel bir bilgi sahip olduğu ve değerler eğitiminde tarih derslerinin yeri ve önemi hakkında bilgi sahibi oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Yıldırım (2017), “Yeni Ortaöğretim Tarih Ders Programları ve 9. Sınıf Tarih Kitaplarında Değerler” başlıklı çalışmasında 2017 tarihli ortaöğretim tarih dersi öğretim programında yer alan değerler doğrultusunda 9. sınıf tarih ders kitabını değerler eğitimi açısından incelemiştir. Araştırmacı çalışmasında iki önemli sonuca ulaşmıştır. Bu sonuçlardan ilki öğretim programlarda verilen kök değerlerin ve bunlarla ilgili tutum davranışların ders kitabında yer alan unsurlarla “değerlerin eğitim öğretim hedefleriyle ilişkilendirilmesi gerektiği” ifadesiyle uyummadığını tespit etmiştir. Çalışmasının ikinci sonucu olarak, değerler eğitiminin 9. sınıf ders kitabına bütüncül bir yaklaşımla yansımadığını belirtmiştir.

Erkan ve Çoban (2018), “Değerler Açısından Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında 9, 10 ve 11. sınıflar tarih öğretim programları ve tarih ders kitaplarını değerler açısından incelemişlerdir.

Çalışma sonucunda tarih öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında yer alan değerlerin yeterli olmadığını tespit etmişlerdir.

Yakar ve Yıldırım (2021), “Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Edebi Ürünlerin Kullanımı” başlıklı çalışmalarında ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan edebi ürünlerin kullanılma durumlarını incelemişlerdir. Ders kitaplarını “Ders Kitabı Analiz Formu” oluşturarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, araştırmacılar tarih ders kitaplarında kullanılan edebi metinlerin beş tema altında kullanıldığını ve bu edebi metinlerin ders kitaplarında yetersiz olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca ders kitaplarında toplamda 12 farklı edebi tür kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Alaca (2022), “Values In Social Studies Curriculum: Case Of Turkey” başlıklı çalışmasında 2005, 2015, 2017 ve 2018 tarihli Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında yer alan değerlerin değişim ve dönüşümünü ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda 2005 tarihli programda yer alan değerlerin aynı kalmadığını ve zaman içinde değişime uğradığını tespit etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. DEĞER(LER) KAVRAMI

Değer(ler), ekonomi, felsefe, psikoloji gibi çeşitli bilim alanları tarafından kullanılan bir kavramdır. Çok fazla alan tarafından kullanılması değer kavramına anlam çeşitliliği kazandırmıştır (Akbaş, 2004: 43). Bu durumda literatürde değer kavramı ile ilgili çeşitli tanımlamaların oluşmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda değer kavramı;

Türk Dil Kurumu (TDK, 2023) sözlüğünde “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak ifade eder. Farklı bir bakış açısıyla değerler, bireysel ve kurumsal olarak sahip olunan veya olunması gereken idealler, alışkanlıklar ve davranışlar bütünüdür (Parlak, 2012). İnsanların sahip olduğu amaç ve ideallerin belirlenmesinde başvurulan temel ilkedir (Demirhan İşcan, 2019: 36). Dolayısıyla değerler toplumu yönlendiren, vatandaşlara dayanma gücü veren olgulardır. Daha açık bir ifadeyle değerler bir trenin üzerinde yol aldığı raylar gibidir. Toplumun doğru hareket etmesine ve yolda kalmamasına yardımcı olur (Ulusoy, 2021: 65). Bu yönüyle değerleri toplumun dayandığı ve toplumu yönlendiren temel unsurlar olarak tanımlayabiliriz.

İnsan davranışlarına yön veren değerler, insana ait ve onu diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındırır (Tezcan, 2018: 9). Bu tanıma göre değer kavramı “faydalı, anlamlı, hikmetli, yararlı” (Balcı, 2014) ve “arzu edilen amaç, gaye, kural, inanç, yargı ve düşüncülerdir” (Keskin, 2008). İnsanın amaçlarına ulaşmasında yol gösterici olan değerler, insandan insana kültürde kültüre farklılık gösterebilir.

Geçmişten bugüne aktarılan değerler toplumun ortak hafızasını oluşturur. Geçmiş ile günümüz arasında bağ kuran değerler günümüzde toplumları ayakta tutan

temel kural ve kaidelerdir. Bu kural ve kaideler gelecek nesillere aktarılarak toplumun gelecekte de varlığını sürdürmesini sağlar (Bozkurt, 2021 ve Ulusoy, 2021).

2.2. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Değer kavramının farklı alanlar tarafından kullanılması tanımına çeşitlilik kattığı gibi sınıflandırılmasında da çeşitlilik kazandırmıştır. Birçok sınıflamanın bulunduğu değer konusunda en çok kabul gören sınıflamalardan birini Spranger (1928) oluşturmuştur. Spranger yapmış olduğu araştırmalar sonucunda her insanda olabilecek altı temel değer tip belirlemiştir. Bu değer tipleri: “estetik, teorik, iktisadi, siyasi, sosyal ve dini” değerlerdir. Değer tiplerini Allport ve arkadaşları (1960) da kullanmıştır. Böylelikle değerleri altı grup halinde toplamak gelenek haline gelmiştir (akt. Güngör, 1998).

Değerlerin sınıflandırılması konusunda birçok araştırmacı tarafından kabul gören Rokeach 'ın sınıflandırması oldukça kapsamlı bir sınıflandırmadır (Yiğittir ve Öcal, 2010). Rokeach (1973) değerleri “gaye/amaç değerler (terminal values)” ve “vasıta/araç değerler (instrumental values)” olarak iki grupta kategorize etmiştir (akt. Güngör, 1998; Yiğittir ve Öcal, 2010). Amaç değerler bir bireyin hayatı boyunca ulaşmak istediği, son durum varlığına atıfta bulunan hedeflerdir. Rokeach amaç değerleri de kendi içinde “kişisel (kendine odaklı)” ve “sosyal (başkalarına odaklı)” değerler olarak ikiye ayırmıştır. Araç değerler ise hedeflenen değerlere ulaşmanın araçlarıdır (akt. Tuulik ve vd., 2016).

Tablo 2. 1: Rokeach'ın Değerler Sınıflandırması

	<i>Sosyal (Başkalarına Odaklanma)</i>	<i>Kişisel (Kendine Odaklı)</i>
Amaç (Gaye) Değerler	Aile güvenliği	Başarı duygusu
	Barış içinde bir dünya	Bilgelik
	Eşitlik	Heyecan verici bir yaşam
	Gerçek dostluk	İç huzur
	Gerçek sevgi	Konforlu bir yaşam
	Güzellikler dünyası	Kurtuluş
	Özgürlük	Mutluluk
	Sosyal tanınma	Öz saygı

Araç (Vasıta) Değerler	Ulusal güvenlik	Zevk
	<i>Ahlaki (Ahlak ve İlişkilere Odaklanma)</i>	<i>Yetkinlik (yetkinliğe odaklanma)</i>
	Açık fikirli	Bağımsız
	Affedici/ bağışlayıcı	Cesur
	Dürüst	Entelektüel
	İtaatkar	Hırslı
	Kibar	Mantıklı
	Neşeli	Temiz
	Sevgi dolu	Yaratıcı
	Yardıms sever	Yetenekli
Sorumlu	Kendi kendini kontrol eden	

(Tuulik ve ark., 2016 ve Web 1.)

Schwartz (1992), değerleri değişime açıklık, kendini geliştirme, koruma ve kendini aşma olarak 4 üst düzey değer grubu altında 10 temel değer olarak sınıflandırmıştır. Bu temel değerler tablo 2.2’de gösterildiği üzere *öz yönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç, güvenlik, uyuma, geleneksellik, iyilikseverlik ve evrenselcilik* şeklindedir. Temel değerlerin her birini de kendi içinde revize ederek evrensel ihtiyaçlara dayandırmış, böylelikle 19 alt değer oluşturmuştur (akt. Sagiv ve Schwartz, 2022).

Tablo 2.2: Schwartz’ın Değer Sınıflandırması

Üst düzey değer	Temel değerler
<i>Değişime açıklık (Openness to change)</i>	Öz yönelim (Self-direction)
	Uyarılım (Stimulation)
	Hazcılık (Hedonism)
<i>Kendini geliştirme (Self-enhancement)</i>	Başarı (Achievement)
	Güç (Power)
<i>Koruma (Conservation)</i>	Güvenlik (Security)
	Uyum (Conformity)
	Geleneksellik (Tradition)
<i>Kendini aşma (Self-transcendence)</i>	İyilikseverlik (Benevolence)
	Evrenselcilik (Universalism)

Öz yönelim değeri: bireyin kendi fikirlerini ve yeteneklerini geliştirme özgürlüğü ve bireyin kendi eylemini belirleme özgürlüğü; Uyarılma değeri: hayata meydan okuma, yenilik ve heyecan; Hazcılık değeri: birey için duygusal tatmin ve zevk; Başarı değeri: toplumsal standartları merkeze alarak kişisel başarı; Güç değeri: insanlar üzerinde egemenlik kurarak güç, maddi ve sosyal kaynakları yöneterek güç ve bireyin imajını korumak; Güvenlik değeri: bireyin çevresinde güvenlik ve büyük toplumlarda güvenlik; Uyum değeri: Kurallara ve yasalara uyma ve diğer insanları üzmemekten kaçınma; Geleneksellik değeri: geleneklerin sürdürülmesi ve muhafaza edilmesi; İyilikseverlik değeri: grup içi güvenirlilik ve grup içi huzur; Evrenselcilik değeri: Bütün insanlar için eşitliğe bağlılık ve adaleti koruma(endişe), doğal çevrenin korunması(doğa) ve kendisinden farklı olanı kabul etme (hoşgörü) alt değerleri ile ilişkilendirmiştir (akt. Sagiv ve Schwartz, 2022).

2.3. DEĞERLER EĞİTİMİ

Her devlet, varlığını sürdürebilmek için eğitimi bir araç olarak kullanarak kendi değerlerini ve düşüncesini benimsemiş iyi bireyler/vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Althusser, 2019; Üstel,2021). Amaçlarını gerçekleştirebilmesindeki en önemli araç eğitim-öğretim faaliyetleridir. Bu nedenle devlet, eğitim-öğretim faaliyetlerini planlarken bireye aktarmak istediği değer ve düşünceleri merkeze alır. Nitekim değer içermeyen bir eğitimin varlığı düşünülemez (Ekşi ve Katılmış, 2015; Hökekleli, 2010; Zabun, 2022). İçerisinde değerleri barındıran bir eğitim sistemi iyi bireylerin yetiştirilmesinde vazgeçilemez bir araçtır.

Değerleri merkeze alan eğitim, toplumsal huzuru ve bütünlüğü sağlar. Değerlerin varlığı ile sağlanan toplumsal huzur ve bütünlük yine değerlerin gelecek nesillere aktarılmasıyla devamlılığını sağlar. Bu sayede değerler, uzun yıllar geçse dahi toplumların bütünlüğünün korunmasına katkı sağlar (Ekşi ve Katılmış, 2015; Hökekleli, 2010; Kantzara, 2016). Gerçekte devlet, değerler ve eğitim sayesinde hem kendi gücünü ve varlığını hem de toplumun varlığını devam ettirir.

Değerlerin öğretilmesindeki esas amaç toplum ile birey arasındaki bağı güçlendirmektir. Bu sayede bireyler toplum ile uyumlu bir şekilde yaşamlarını

sürdürebilirler. Nitekim bireylerin yaşamlarını sürdürdüğü topluma uyum sağlaması değerler eğitimi ile mümkündür. Bireyler, değerler eğitimi sayesinde içinde buldukları topluma ait olmayı ve sosyalleşmeyi öğrenirler. Her ne kadar toplumla uyumlu bireyler yetiştirmek değerler eğitiminin amacıysa, çağın ihtiyaçlarını karşılayabilecek bireyler yetiştirmekte değerler eğitiminin amacıdır (Bozkurt, 2021; Ulusoy ve Arslan, 2019).

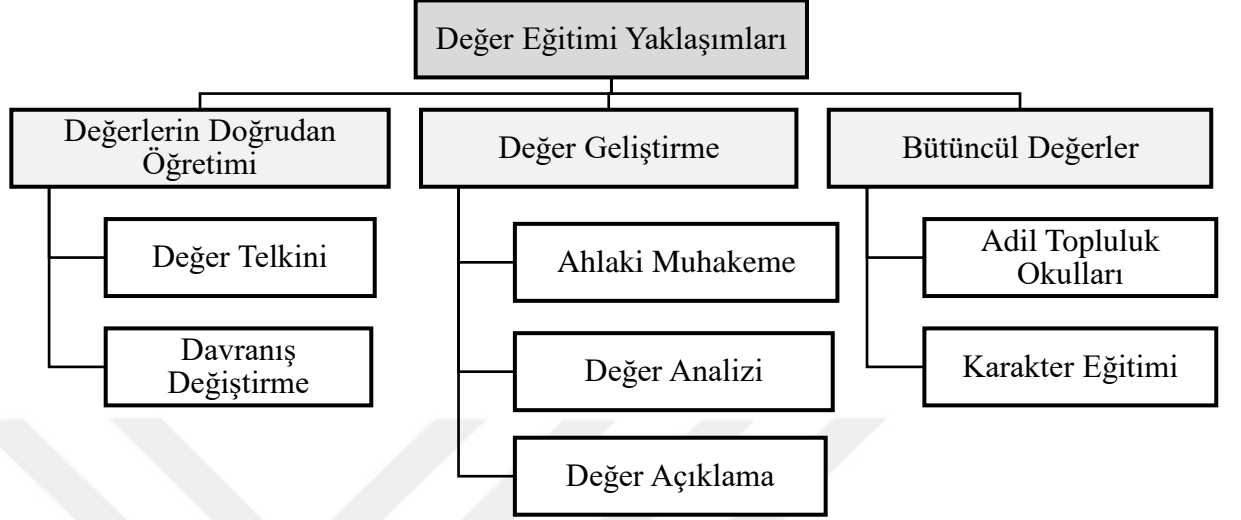
Soyut kavramlardan oluşan değerler eğitiminin öğretilmesi ve bireyler tarafından içselleştirilmesi oldukça zordur. Bu nedenle değerlerin öğretilmesinde aile, sınıf, okul ve topluma önemli roller düşmektedir. Bireylerin değer eğitimi doğdukları andan itibaren ailesi ve toplum tarafından farkında olunmasa dahi başlamıştır. Daha sonrasında bu süreç planlı ve programlı olan sınıf ve okullarda devam etmektedir (Tezcan, 2018; Ulusoy ve Dilmaç 2020).

Değer eğitiminin verileceği en uygun ortamlar eğitim kurumlarıdır. Sınıfta veyahut okulda yer alan eğitimciler kendilerine düşen rolleri çok iyi bilmelidirler. Değerler eğitiminin amacına ulaşması ancak eğitimcilerin rollerini bilip hatasız olmaya çalışması ile sağlanabilir. Diğer bir taraftan eğitim kurumlarında verilen eğitim tek başına yeterli olmayabilir. Sonuç itibarıyla verilen eğitimin aile ve toplumla uyumlu olması ve aynı zamanda desteklenmesi gerekir. (Ulusoy ve Dilmaç, 2020; Demirhan İşcan, 2019).

2.3.1. Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Bireylere değerlerin öğretilmesi doğdukları andan itibaren aile ve toplumla başlayıp daha sonra eğitim kurumlarında bilinçli bir şekilde devam etmektedir. Değerleri içselleştirmiş iyi bireylerin yetiştirilmesindeki asıl sorumluluk eğitim kurumlarına aittir. Eğitim kurumlarında verilen değerler eğitimi; “değerlerin doğrudan öğretimi (değer aktarma) yaklaşımı”, “değer geliştirme yaklaşımı” ve “bütüncül değerler yaklaşımı” olarak üç başlık altında toplamak mümkündür (Kaymakcan ve Meydan, 2020).

Şekil 2.1: Değer eğitimi yaklaşımları

Değer telkini yaklaşımında, bir değer yeteri kadar tekrar edilip davranışa dönüştürülmesi mantığı yatar. Hangi değerlerin bireyler tarafından öğrenileceği yetişkinler tarafından belirlenmektedir. Öğretmen merkezli olan bu yaklaşımda değerler öğretmen tarafından doğrudan söyleyerek öğrenciler tarafında kabul ettirilir (Korkmaz, 2019; Ulusoy ve Dilmaç, 2020). Böylelikle istendik davranışları benimseyen iyi bireyler yetiştirilmiş olur.

Davranış değiştirme yaklaşımı davranışların pekiştirilmesine dayanan davranışçı öğrenme kuramı temele alınmıştır. Bireylerin bir değeri öğrenip davranış haline getirmesi ödül ve ceza ile kazandırılmaktadır. Ödül ve ceza uygulamalarıyla bireyler dışa bağımlı hale gelirler. Bu nedenle bireylerde vicdanın yeterince gelişmediği ve değerleri içselleştirip davranışa dönüştürme noktasında zorlandıkları görülmüştür. Dolayısıyla davranış değiştirme yaklaşımı öğretmenler tarafından tartışılmıştır (Korkmaz, 2019; Sağlam, 2021).

Ahlaki muhakeme yaklaşımındaki temel amaç bireylerde ahlaki ikilem yaratarak kendilerinde var olan ahlaki değer yargılarını oluşturan nedenlerin ortaya çıkarılmasıdır (Zabun, 2022). Bireylerde ahlaki yargıların ortaya çıkması sürecini araştıran Kohlberg, üç düzey ve altı aşamalı olan “*Ahlaki Gelişim Kuramını*” geliştirmiştir. Bu kuram: 1. Gelenek Öncesi Düzey: 1. Aşama: Ceza ve İtaat Eğilimi

ve 2. Aşama: Araçsal İlişkiler Eğilimi; 2. Geleneksel Düzey: 3. Aşama: Kişiler Arası Uyum ve 4. Aşama: Kanun ve Düzen Eğilimi; 3. Gelenek Ötesi Düzey: 5. Aşama: Sosyal Sözleşme Eğilimi ve 6. Aşama: Evrensel Ahlaki İlkeler Eğilimi şeklindedir (Superka ve ark, 1976 akt. Çelikkaya, 2022). Kohlberg geliştirmiş olduğu bu yaklaşımda bireylerde oluşacak olan ahlaki değer yargılarının kişinin kendi akıl yürütmesi sonucunda kazanılacağını ortaya koymuştur (Ulusoy, 2021; Çelikkaya, 2022; Zabun, 2022).

Değer analizi yaklaşımı ile bireylerin mantıklarını kullanarak değerleri kendilerinin bulması amaçlanır. Şöyle ki bireylerin sosyal yaşantılarında karşılaşabileceği değerleri içeren örnek olaylar sınıf ortamlarına getirilir. Daha sonrasında öğrenciler bu örnek olayları bilimsel bir süzgeçten geçirerek kendi değer yargılarını oluştururlar. Bu sayede bireyler değerleri daha kolay benimserler (Alver ve Kesicioğlu, 2020; Korkmaz, 2019).

Değer açıklama yaklaşımı, Louis Raths, Merrill Harmin ve Sidney Simon tarafından geliştirilmiştir. Öncüleri tarafından değer açıklama yaklaşımı bireylerin kendini gerçekleştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Kirschenbaum ve ark., 1977 akt. Demirhan İşcan, 2014). Nitekim bu süreçte bireyler seçimler yapmak ve kararlar vermek durumundadır. Değer kazandırması boyutunda bu yaklaşım üç süreçte dayanır. Bunlar seçim yapma, değer verme ve davranışta bulunmadır (Harmin ve ark., 1973; Raths ve ark., 1966 akt. Demirhan İşcan, 2014). Bireyler yaşamlarını nasıl sürdüreceğini konusunda her şeyi göz önüne alarak özgürce seçimler yapar. Seçimlerinin sonucunda mutlu olmak ve başkalarına bu durumu bildirmek onların görevidir. Son olarak yapmış olduğu seçimlere yönelik harekete geçer ve davranışlarında sergiler.

Adil topluluk okullarını, ahlaki muhakeme yaklaşımını geliştiren ve bu yöntemde bazı sınırlılıklar gören Kohlberg geliştirmiştir (Sağlam, 2021). Bu yaklaşımda önemli olan bireylere muhakeme yapabilme ve düşünme gücünü kazandırarak öğretim sürecini gerçekleştirmektir. Daha belirgin bir şekilde temel değerlerin irdelenmesi, toplumda etkileşimin sağlanması, sorumluluğun eşit olarak

paylaşılması ve demokratik ortamlarda rol alınmasını sağlamaktadır (Ulusoy ve Dilmaç, 2020).

Karakter eğitimi yaklaşımında bireyler ahlaki değerleri davranışa dönüştürerek toplumda karakter bakımından kabul görecektir. Sonuç itibarıyla değerlerin öğretilmesi, davranışa dönüştürülmesi ve bu davranışları kişiliği ile bütünleştirmesi amaçlanmaktadır (Ulusoy, 2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma kapsamında, 2007-2022 yılları arasında öğrenimde olan ortaöğretim tarih dersi öğretim programları incelenerek, programda yer alan değerlerin tarih ders kitaplarındaki edebi metinlerde nasıl yer aldığı incelenmesi amaçlanmaktadır. Öğretim programlarında ve ders kitaplarında yer alan değerlerin ve değerler eğitiminin zaman içindeki değişim, dönüşüm ve gelişiminin tespit edilebilmesi için bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırma, insanların algılamalarını ve yorumlamalarını analiz etmede kullanılan veri toplama yöntemi ya da yaklaşım şeklidir (Güler, Hacıoğlu ve Taşgın, 2015). Bu yönüyle nitel araştırma, felsefi yönelim ve yaklaşımı kapsamaktadır. Nitel çalışma yapan araştırmacılar, insanların dünyayı algılamaları ve dünya da yaşadıkları deneyimlerin ne olduğu üzerinden insanların oluşturdukları anlamları kavramayla ilgilenirler (Merriam, 2013). Nitel araştırmanın özelliklerine tablo 3.1’de yer verilmiştir

Tablo 3.1: Nitel Araştırmanın Özellikleri

Yakın etkileşim için bir veri kaynağı olan doğal ortamda (alanda) gerçekleştirilir.	Bağlan veya katılımcının/ alanın (sosyal/ politik/ tarihsel) ortamlarında yer alır.
Veri toplamada temel araç olarak araştırmacıya güvenir.	Önceden sıkı belirlenmiş bir desen yerine zamanla beliren ve gelişen bir desen içerir.
Çoklu yöntem kullanımını içerir.	Yansıtıcı ve yorumlayıcıdır (yani araştırmacının biyografilerine/ sosyal kimliklerini duyarlıdır).
Tümevarım ve tümdengelim arasında gidip gelen kompleks muhakeme içerir.	Bütüncül ve kompleks bir resim sunar.
Katılımcıların bakış açıları, yorumları ve çoklu subjektif görüşlerine odaklanır.	

(Creswell, 2021:47)

Yapılan araştırmanın modeli olarak nitel araştırma desenlerinden araştırmanın hem nesnesi hem de ürünü olabilecek durum (vaka) çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir durum ya da belirli bir zaman içerisinde çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkında bilgi toplanmasını sağlayan bir çalışmadır. Bilgi kaynakları olarak gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar kullanılarak, araştırılacak durum hakkında detaylı ve derinlemesine bilgi toplanmasını sağlayan bir durum betimlemesidir (Creswell, 2021: 99).

Durum çalışması araştırmalarının en özgün özelliği vakanın sınırlandırılıyor olmasıdır. Araştırılacak olan durumun sınırlı bir sistem haline getirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sayede belirlenmiş olan sınırlandırılmış konunun derinlemesine incelenmesi ve betimlenmesi yapılabilecektir. Araştırılması istenen konu sınırlandırılmamışsa o çalışma bir vaka çalışması değildir. Konunun ne denli sınırlı olduğu veri toplama süreciyle anlaşılacaktır. Nerede sona ereceği belli olan veri toplama süreci vaka çalışmasına örnek olabilecekken, sonunun belli olmadığı veri toplama süreçleri birer vaka çalışması değildir (Merriam, 2013).

Bir durum çalışması yürütülürken araştırmacının izlenmesi gereken aşamalar (Creswell, 2021: 102-103):

1. Araştırmacı araştırma problemi için durum çalışması deseninin uygun olup olmadığını belirler.
2. Araştırmacı ne tür durum veya durumları kullanacağını belirler.
3. Araştırmacı çalışma için veri toplar. Veri toplama aracı olarak gözlem, mülakat, dokümanlar ve görsel işitsel materyalleri kullanabilir.
4. Araştırmacı elde ettiği verileri bütüncül analiz veya tek yönlü analizi kullanarak analiz edebilir. Ayrıca analiz sürecini kolaylaştırmak için temalar belirleyebilir.
5. Araştırmacı son olarak elde ettiği verileri yorumlayıp raporlaştırır.

3.2. EVREN

Evren, araştırma kapsamında oluşturulan problemleri cevaplamak için ihtiyaç durulan verilerin canlı ya da cansız varlıklardan toplanmasını sağlayan büyük gruptur. Farklı bir tanımla evren, araştırma sonucunda elde edilecek verilerin analizi sonucunda ortaya çıkacak sonuçların geçerli olacağı gruptur (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2020: 82). Araştırmanın evrenini, tarih dersi öğretim programları ile bu programlara yönelik hazırlanan tarih ders kitapları oluşturmaktadır.

3.4. ÖRNEKLEM

Örneklem, araştırma için seçilen evrenin sınırlı parçasıdır. Örneklem büyük grubu temsil ederek evrenin özelliklerini belirler. Araştırma kapsamında örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme ile çalışmanın amacına bağlı kalarak bilgi bakımından zengin durumların derinlemesine incelenmesini sağlar (Büyüköztürk vd., 2020). Tarih öğretim programlarında değerler ve değerler eğitimiye yönelik somut bir başlık ilk defa 2016 tarihli MEB Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında yer almıştır. 2016 öncesi öğretim programlarında değerler ve değerler eğitimiye yönelik ifadeler programın amaçlar ve üniteler başlıkları ve satır aralarında, doğrudan ya da örtük bir şekilde verilmiştir. Bu nedenle araştırmanın örneklemini değerler ve değerler eğitimiye doğrudan doğruya bir başlık altında ilk kez yer veren 2016 tarihli öğretim programı ile sonrasında hazırlanan 2017 ve 2018 tarihli öğretim programları oluşturmaktadır.

Ders kitapları açısından araştırmanın örneklemini, araştırma kapsamına dahil edilen öğretim programlarının uygulandığı eğitim-öğretim dönemlerinde kullanılan tarih ders kitapları oluşturmaktadır. 2016-2022 yılları arasında öğrenimde olan 6 tane 9. Sınıf, 4 tane 10. Sınıf ve 4 tane 11. Sınıf olmak üzere toplamda 14 tarih ders kitabı oluşturmaktadır. Bu ders kitaplarının hepsine ulaşılmış olup araştırma kapsamında sadece 7 tanesi incelenmiştir. Çünkü ders kitaplarından 4 tanesi 2016 tarihli öğretim programından önce kabul edilmiş, 3 tanesi de aynı yazarın farklı basımevlerinde

bastırılan, içeriğinde değişiklik olmadığı görülen kitaplardır. Araştırma kapsamına alınan ders kitapları tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2: Araştırma Kapsamına Dahil Edilen Tarih Ders Kitapları

Yıllar	Kitap Adı	Yazar/Yazarlar	Yayınevi
2016-2018	Ortaöğretim Tarih 9	Ahmet Yılmaz	Tutku Yayıncılık
2016-2018	Ortaöğretim Tarih 9	Sami Tüysüz	Tuna Matbaacılık
2017-	Ortaöğretim Tarih 9	Yrd. Doç. Dr. Mehmet. A. Kapar Dr. Erol Yüksel Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Özgür Bağcı Süleyman Yıldız	Millî Eğitim Yayınevleri
2019-	Ortaöğretim Tarih 9	Sami Tüysüz	Tuna Matb.
2016-2017	Ortaöğretim Tarih 10	Ahmet Yılmaz	Yıldırım Yay.
2018-	Ortaöğretim Tarih 10	Dr. Erol Yüksel Dr.Mehmet A. Kapar Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Özgür Bağcı Süleyman Yıldız	Millî Eğt. Yay
2018-	Ortaöğretim Tarih 10	Ahmet Yılmaz	İlke Basım Yay.
2019-	Tarih Ortaöğretim-10	Ahmet Yılmaz	Ata Yay.
2016-2017	Ortaöğretim Tarih 11	Komisyon	Millî Eğt. Yay.
2017-2018	Ortaöğretim Tarih 11	Akın Sever Dursun Sağdıç Hasan Özkaya Mehmet Köseoğlu Tayyibe Çolak Yasemin Okur	Millî Eğt. Yay.

2018-2020	Ortaöğretim Tarih 11	Ali Laçın Bedirhan Önal Bülent Demir Erdal Erdem Mikail Kaplan Murat Arıca Salih Gündoğdu Veli Aydemir Yahya Karakaya Yusuf Çakmak	Millî Eğt. Yay.
2019-	Ortaöğretim tarih 11	Dr. Erol Yüksel Dr. Mehmet A. Kapar Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Özgür Bağcı Süleyman Yıldız Yasemin Ardıç	Millî Eğt. Yay.

3.5. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Bu araştırmada veriler doküman incelemesi yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılan konuyla alakalı bilgi içeren her türlü belgenin araştırılıp incelenmesidir. Doküman analizinde yazılı belgeler, resimler, heykeller, insan, bitki, hayvan kalıntıları, video, film ve resimler kullanılır. Doküman inceleme sürecinde belgelerin elde edilmesi kadar o belgelerin orijinal olup olmadığının belirlenmesi de önemlidir (Karagöz, 2021). Araştırmada kullanılacak olan dokümanlar araştırmanın gidişatını ve sonucunu etkilemektedir. Doküman analizi beş aşamadan oluşmaktadır. Bunlar;

- 1.Dokümanı elde etme,
- 2.Dokümanın orijinalliğini kontrol etme,
- 3.Dokümanın içeriğini anlama,
- 4.Toplanan veriyi analiz etme,

5. Veriyi kullanma (Karagöz, 2021: 911).

Bu doğrultuda araştırma kapsamında ilk aşama olan dokümanlar; Millî Eğitim Bakanlığı “Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı” ve “Ortaöğretim Genel Müdürlüğü” tarafından hazırlanmış olan Tarih Dersi Öğretim Programları, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanıp, Tebliğler Dergisi aracılığı ile duyurulan tarih ders kitaplarıdır. Dokümanlara Tebliğler dergisi, sahaflar ve mebkaynak’tan ulaşılmıştır.

3.6. VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde toplanan verilerin daha önceden oluşturulmuş temalara göre gruplandırılıp yorumlanır. Temalar arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve yine temalar arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Bu sayede araştırılmak istenilen durum tam olarak tanımlanabilir (Karagöz, 2021).

Araştırma kapsamında, 2016 ve sonrasında uygulanan öğretim programlarında değerler ve değerler eğitiminin nasıl yer aldığı incelenmiştir. Öğretim programından elde edilen veriler, program kapsamında hazırlanan ders kitaplarının analizinde kullanılmıştır. Ortaöğretim tarih 9 ders kitapları 2018 tarihli ortaöğretim tarih dersi öğretim programı, ortaöğretim tarih 10 ders kitapları 2017 tarihli ortaöğretim tarih dersi öğretim programı, ortaöğretim tarih 11 ders kitapları sırasıyla 2016, 2017 ve 2018 tarihli ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarına göre incelenmiştir. Değerlerin ders kitaplarında yer alan edebi metinlerde yer alış/ edebi metinler aracılığıyla veriliş şekli incelenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. ORTAÖĞRETİM TARİH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA YER ALAN DEĞERLER VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Türkiye’de 2005 yılından itibaren yapılandırmacı eğitime geçilmiş, yeni bir yaklaşımla öğretim programları hazırlanmıştır. Öğretim programlarında değerler ayrı bir başlık altında yer almaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşımla hazırlanan ilk tarih öğretim programı olan 2007 tarihli ortaöğretim 9. sınıf tarih dersi öğretim programında değerler ile ilgili bir başlığa yer verilmemiştir. Daha sonra sırasıyla 2008, 2009 ve 2011 tarihli öğretim programları hazırlanmıştır. Aynı durum bu programlarda da görülmüştür. Ortaöğretim tarih öğretim programlarında değerlerin somut bir şekilde ayrı bir başlık altında yer alması 2016 gibi çok geç bir dönemde olmuştur (MEB, 2016). Bu çerçevede ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında değerlerin ilk defa bir başlık altında toplanması ve değerler eğitimine ilk defa yer verilmesi 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programı ile başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

4.1.1. 2007, 2008, 2009 ve 2011 tarihli Ortaöğretim Tarih Öğretim Programlarında Değerler ve Değerler Eğitimi

2005 yılında eğitim alanında yaşanan yapılandırmacı yaklaşımın etkisi ile Tarih dersi de bütün dersler gibi yeniden düzenlenmiştir. Bu doğrultuda yeni yaklaşıma uygun öğretim programları hazırlanmıştır. Tarih dersinin yeni yaklaşıma göre ilk hazırlanan öğretim programı 2007 tarihli ortaöğretim 9. sınıf tarih dersi öğretim programı olmasına rağmen değerler somut bir başlık olarak yer almamış; amaçlar, ünite, konu, kazanımlar vb. kısımlarda satır aralarında dolaylı olarak yer almıştır.

Değerlere ve değerlerle ilgili konulara sadece Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları, tarih dersinin genel amaçları ve programın temel yaklaşımları başlıkları altında maddeler içerisinde ve satır aralarında verilmiştir. Ayrıca değerler anlatılırken “gibi” ifadesi kullanılmış, hangi değerlere vurgu yapılacağı net ifadelerle belirtilmemiştir.

2007, 2008, 2009 ve 2011 tarihli tarih öğretim programlarında değerler ile ilgili “...Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî, ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren...”, “...laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmasını sağlamak.”, “...çalışkanlık, bilimsellik, sanatseverlik ve estetik değerleri kazandırmak.” ve “Barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerler...” çeşitli ifadelerle değerlere doğrudan ya da dolaylı yollarla yer verilmiştir.

Tablo 4.1: 2007, 2008, 2009 ve 2011 tarihli Tarih Öğretim Programlarında yer alan değerler

Barış	Çalışkanlık	Estetik	Karşılıklı anlayış
Bilimsellik	Demokrasi ve insan hakları	Hoşgörü	Sanatseverlik

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere 2007, 2008, 2009 ve 2011 tarihli öğretim programlarında; barış, bilimsellik, çalışkanlık, demokrasi ve insan hakları, estetik, hoşgörü, karşılıklı anlayış ve sanatseverlik olmak üzere 8 tane değere doğrudan yer verilmiştir.

Tarih öğretim programlarında değerlerin önemine yönelik programın temel yaklaşımları başlığında “...toplumsal değerler tarih öğretiminin yenilenmesi açısından önem taşımaktadır.” (MEB, 2007: 8; MEB, 2008: 5; MEB, 2009: 5 ve MEB, 2011a: 5) ifadesine yer verilmiştir. Değerler eğitiminin kültür ve kültürler arası boyutta yapılabileceği öğretim programında “Tarih Dersi Genel Amaçları” başlığı altında “Kendi kültür değerlerine bağlı kalarak farklı kültürlerle etkileşimde bulunabilmelerini sağlamak.” (MEB, 2007: 4; MEB, 2008: 4; MEB, 2009: 5; MEB, 2011a: 4 ve MEB, 2021b: 4) ifadesi ile ifade edilmiştir. Ayrıca incelenen öğretim

programlarının hepsinde tarih dersi öğretim programı anlayışının içerisinde “*Millî değerleri merkeze alarak evrensel değerlere saygılı olmaya önem verir.*” (s.6) ifadesi ile öğrencilerin evrensel değerlere saygılı olması gerektiği vurgulanmıştır. Öğretim programında yer alan değerlerin kazandırılmasında program içerisinde çeşitli etkinlik örneklerine yer verildiği belirtilmektedir (s.6-7). Örneğin; 2008 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında “*Gök Kubbe Altında Birlikte Yaşamak: Osmanlı toplumunda birlikte yaşamanın önemine ilişkin tarihî metinler incelenir.*” (s.16) etkinliği ile Osmanlıdaki hoşgörü anlayışı vurgulanacağı belirtilmiştir.

4.1.2. 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında Değerler ve Değerler Eğitimi

2016 yılında eğitim-öğretim alanında yaşanan gelişmeler neticesinde ortaöğretim tarih dersi öğretim programları yenilenmiştir. Yenilenen öğretim programında “değerler” adı ile bir başlık yer almıştır. Böylelikle ortaöğretim tarih öğretim programlarında çok geç bir dönem olan 2016’da ilk defa değerler somut bir başlık altında verilmiştir. Ancak öğretim programında değerler belirtilirken “... *demokrasi, eşitlik, adalet gibi toplumsal değerlerin...*” ve “...*dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü gibi kişisel değerleri...*” ifadeleri kullanılmıştır. Buradan hareketle ortaöğretim tarih dersi öğretim programında değerler iki ana şema üzerine oturtulmuştur. Bunlardan biri toplumsal değerler bir diğeri ise kişisel değerlerdir. Öğretim programını okuyan veya uygulayan bireye bu iki ana şema üzerinden çerçeve getirilmiştir. Dolayısıyla değerler öğretim programını okuyan veya uygulayan bireyinin değer veya değerler tanımının genişliğine bırakılmıştır. Bu sayede öğretim programını uygulayan öğretmenin öğrenci ile bu süreci geliştirmesi amaçlanmıştır. Bu durum aynı zamanda yapılandırmacı anlayışın bir amacıdır.

Tablo 4.2: 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9. 10. ve 11. Sınıflarda Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Adalet	Dürüstlük	Hoşgörü	Sevgi
Demokrasi	Eşitlik	Saygı	

2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında değerler somut olarak bir başlık altında verilmiştir. Doğrudan doğruya ilk defa ortaöğretim tarih dersi öğretim programında yer alan değerler Tablo 4.2’de görüldüğü üzere; adalet, demokrasi, dürüstlük, eşitlik, hoşgörü, saygı ve sevgi olmak üzere toplamda 7 tane değer verilmiştir.

2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında değerler eğitiminin “*Öğrencilerin toplumu bir arada tutan değerlerin farkına varmaları, benimsemeleri ve bunları toplumla etkileşimlerinde davranışa dönüştürmeleri önemlidir.*” ve “*...bunları tutum ve davranışa dönüştürmeye yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.*” (MEB, 2016) ifadeleri ile toplumsal ve evrensel değerlerin benimsenerek tutum ve davranışlara dönüştürülmesinin bireyin kişisel başarısının yanında toplumdaki dayanışması içinde önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca toplumların birlikte olmasını sağlayan değerleri öğrencilerin fark edip benimsemesi ve bu değerleri davranışa dönüştürerek toplumla etkileşimlerinde kullanması önemlidir. Bu nedenle tarih derslerinde değerler geniş bir perspektiften verilmelidir.

Öğretim programında değerler eğitimi için öğrenme-öğretme ortamının ve sürecinin nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Programda değerler eğitiminde kullanılması gereken yöntemler “*...öğretim materyallerinde kazanımlarla ilişkilendirme yapılarak okuma parçaları, özlü sözler, bilim insanları, tarihe mal olmuş örnek şahsiyetlerin hayat hikâyelerinden ve deneyimlerinden alıntılar, toplumsal yaşam içinde değerlerin yansımaları barındıran tarihsel ve güncel olaylara yer verilerek öğrencilerin değerlere ilişkin farkındalık oluşturmaları sağlanmalıdır...*” (MEB, 2016) şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre öğrenme-öğretme sürecinde edebi metinler, bilim insanları, şahsiyetler, tarihsel ve güncel olaylar kullanılarak öğrencilerin değerleri keşfetmesi, değerlere yönelik farkındalık kazanması sağlanmalıdır.

Programda öğrenme-öğretme ortamlarının nasıl olması gerektiği “...öğrencilerde olumlu his ve deneyimleri uyandırmalı, kendilerini anlamalarına yardımcı olmalı, açık fikirliliği ve sorgulamayı desteklemeli, değerleri keşfettirmeli ve değerlere ilişkin bilgileri uygulamaya dönüştürerek anlamlı kılmalıdır...” ve “...öğrencilere düzenli ve yapıcı geri bildirimler vererek motive edilmelidirler.” (MEB, 2016) şeklinde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, öğrenme-öğretme ortamları değerleri keşfettirmeli ve değerler ile ilgili farkındalık yaratmalıdır. Bütün bunların yanında öğrenme-öğretme ortamlarında değerler ile ilgili bilgiler uygulama yapılarak anlamlı hale getirilmelidir. Sonuç olarak 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında değerler eğitimi şu şekilde olmalıdır: değerler ve değerlerle ilgili bilgiler kazandırılıyorken öğrenme-öğretme ortamlarında farkındalık yaratılıp, uygulamalar ile tutum ve davranışa dönüştürülmelidir. Bunların sağlanması için öğrencilere verilen geri bildirimler düzenli ve yapıcı olmalıdır.

4.1.4. 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında (Taslak) Değerler ve Değerler Eğitimi

2017 yılında eğitim-öğretim alanında yaşanan gelişmeler doğrultusunda tarih dersi öğretim programları yenilenmiştir. Yenilenen taslak tarih programında değerler konusu ile ilgili yapılan tek değişiklik başlık olmuştur. Değerlere 2016 tarihli programda “değerler” başlığı altında yer verilirken, 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Taslak Programında ise “ öğretim programında değerler eğitimi” başlığı altında yer verilmiştir. Taslak olarak hazırlanan yeni öğretim programında değer ve değerler eğitimi konusunda içerik değişmeden aynı kalmıştır.

Tablo 4.3: 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında (Taslak) Yer Alan Değerler

Adalet	Dürüstlük	Hoşgörü	Sevgi
Demokrasi	Eşitlik	Saygı	

Tablo 4.3’te görüldüğü üzere, 2017 Tarihli Taslak Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında yer alan değerler 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi

Öğretim Programında yer alan değerlerle aynıdır. Bu değerler: adalet, demokrasi, dürüstlük, eşitlik, hoşgörü, saygı ve sevgi olmak üzere toplamda 7 tanedir.

4.1.5. 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında Değerler ve Değerler Eğitimi

2017 yılında taslak olarak hazırlanan ortaöğretim tarih dersi öğretim programı tekrar düzenlenerek güncel halini almıştır. 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında değerler ve değerler eğitimi konusunun başlığı ve içeriği güncellenmiştir. 2017 Tarihli Taslak Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında “*Öğretim Programında Değerler Eğitimi*” başlığı altında yer alan değerler 2017 tarihli programda “*Değer Eğitimi*” başlığını almıştır. 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programının önemli bir özelliği değerler ilk defa ve son olarak değerlere ilişkin tutum ve davranışlarla birlikte verilmiştir.

Tablo 4.4:2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi 9-11 Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Adalet	Öz Denetim	Sevgi	Vatanseverlik
Dostluk	Sabır	Sorumluluk	
Dürüstlük	Saygı	Yardımseverlik	

Tablo 4.4’te görüldüğü üzere 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, yardımseverlik ve vatanseverlik olmak üzere toplamda 10 değer yer almıştır. 2017 tarihli taslak programda yer alan demokrasi, eşitlik ve hoşgörü değerleri 2017 tarihli programdan çıkarılmıştır. Dostluk, öz denetim, sabır, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerine ilk defa bu programda verilmiştir.

2017 tarihli programda yer alan 10 değer ifadesi bu değerlerle ilişkili 35 tutum ve davranışlarla ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda; Adalet değeri: adil olma, eşit davranma ve paylaşma; Dostluk değeri: diğerkâmlık, güven duyma, sadık olma, vefalı olma ve yardımlaşma; Dürüstlük değeri: açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, etik davranma, güvenilir olma ve sözünde durma; Öz Denetim değeri:

davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu alabilme ve öz güven sahibi olma; Sabır değeri: azimli olma ve tahammül etme; Saygı değeri: alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma ve diğer insanların kişiliklerine değer verme; Sevgi değeri: aile birliğine önem verme ve fedakârlık yapma; Sorumluluk değeri: kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; Vatanseverlik değeri: çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma ve toplumu önemseme; Yardımseverlik değeri: cömert olma, fedakâr olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma ve paylaşma ile ilişkilendirilmiştir.

2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında değerlerin “...inanışlar, tarihi, aile, kültür ve içinde yaşadıkları toplum tarafından...” (MEB, 2017b: 13) şekillendirildiği belirtilmiştir. Yine programda bireyin sahip olduğu değerlerin onun “...aldığı kararları, yaptığı seçimleri, davranışlarını ve toplum içinde birlikte yaşadığı insanlar üzerindeki etkisini...” (s.13) belirlediği ifade edilmiştir. Diğer yandan programda öğrencilerde değer sistemlerinin gelişmesinde okulların ve öğretim programlarının etkisinin önemli olduğuna değinilmiştir. Nitekim okullar öğrencilerin açık ya da örtük olarak “...değerlere ilişkin bilgi ve kavrayışlarını, birey ve toplumun bir üyesi olarak belirli değerleri davranışa dönüştürmeleri için gereken becerileri...” (s.13) geliştirmesi konusunda yardımcı olan kurumlardır.

Öğretim programında değerler eğitiminin “...eğitimin, özü ve ruhu...” (s.15) olduğu ve öğretim programının ayrılmaz bir bütünü olarak ele alınması gerektiğine değinilmiştir. Farklı bir bakış açısıyla programda öğrencilerin değerler eğitimini benimsemeleri halinde ulusal ve evrensel değerlere sahip olacakları vurgulanmıştır. Bu nedenle öğrenciler değerlerin “...olumlu etkilerini fark etmesi, olumlu ve olumsuz değerleri ayırt etmesi, kuralları sorgulaması...” (s.13) gerektiği üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin bütün bunları yapabilmesinin “...grup, kurum ve sosyal örgütleri ilişkilendirmesi, eylemlerinin kendisinde ve çevresinde meydana getirdiği değişiklikleri izlemesi, eylemlerini gerekçelendirmesi, tarihî, millî ve manevi değerleri bilmesi ve benimsemesi, çevresindeki olayları anlamlandırması ve yorumlaması...” (s.13) ile mümkün olacağı ifade edilmiştir. Diğer taraftan

öğrencilerde duyuşsal becerilerin gelişmesi sayesinde şunların gerçekleşeceği ifade edilir;

Ahlaki değerlere önem vermesi, sahip olması ve geliştirmesi, olumlu değerlere uygun davranmaya ve değişik kültürleri tanımaya istekli olması, insanların birlikte yaşamalarını destekleyen değerleri koruma ve geliştirme konusunda sorumluluk üstlenmesi, dostça ve kardeşçe yaşamaya özen göstermesi, insanların ihtiyaçlarına duyarlı olması, Duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol edebilmesi (s.13).

Öğrencilerde değer ve değerler eğitiminin gelişmesi temelde duyuşsal becerilerin gelişmesi ile mümkün olunacağı vurgulanmıştır.

Değerlerin eğitimi sürecinde, değerlerin aktarılması ve tutum ve davranışa dönüştürülmesinde dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır (s.15-16):

- Değer eğitimi yalnızca öğretim programlarındaki ifadelerden ibaret olmaktan çıkarılıp, öğrencilerin okul içinde ve dışında değerleri uygulaması sağlanmalıdır.
- Değerler, konu anlatımı şeklinde aktarılmamalı kazanımların konu boyutu ile ilişkilendirilip etkinlikler yoluyla öğrencilerin değerlere ulaşması sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin kendilerini rahat ve güvende hissedecekleri, olumlu his ve tecrübeler uyandıran destekleyici bir öğrenme ortamı oluşturulmalıdır.
- Değerler aktarılırken aile, okul çalışanları ve toplumdaki insanlar eğitim sürecine dâhil edilerek bütüncül bir bakış açısı benimsenmeli, değerlerin eğitiminde farklı yöntem ve teknikler bir arada kullanılmalıdır.

4.1.6. 2018 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programında Değerler ve Değerler Eğitimi

2018 yılında eğitim-öğretim alanında yaşanan gelişmeler doğrultusunda tarih dersi öğretim programları yeniden düzenlenmiştir. Programdaki değerler 2017 tarihli öğretim programındaki değerler ile aynıdır. Değerler aynı kalmakla beraber önceki

öğretim programından farklı olarak “kök değerler” adıyla programda yer almıştır. 2017 tarihli programda yer alan değerlere ilişkin tutum ve davranışlara bu programda yer verilmemiştir. Değerler 2017 tarihli programda “değer eğitimi” başlığı altında yer alırken 2018 tarihli programda “değerlerimiz” başlığını almıştır.

Tablo 4.5: 2018 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Adalet	Öz Denetim	Sevgi	Vatanseverlik
Dostluk	Sabır	Sorumluluk	
Dürüstlük	Saygı	Yardımseverlik	

Tablo 4.5’te, 2018 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programındaki kök değerler gösterilmektedir. Bu kök değerler; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere toplamda 10 tanedir.

2018 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında değerlerimiz başlığında yer alan “...*Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin ve gücün kaynağıdır.*” (MEB, 2018a: 5) ifadelerinde değerlerin temel insani özelliklerimizi oluşturduğu vurgulanmıştır. Ayrıca günlük yaşamdaki rutinlerimizde ve karşılaştığımız sorunların çözümünde insanları harekete geçiren güç kaynağının insanı oluşturan değerler olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan öğretim programında toplumların geleceklerinin “...*değerlerini benimsemiş ve bu değerleri sahip olduğu yetkinliklerle ete kemiğe büründüren insanlarına bağlı olduğu...*” (s.5) yani davranışa dönüştüren insanlar ile mümkün olacağı tartışılmaz bir gerçek olduğu kabul edilmiştir. Bütün bu nedenlerden dolayı eğitim sisteminin öğrencilerine “...*uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini...*” (s.5) edindirme amacına yönelik hareket ettiği öğretim programında belirtilmektedir.

Farklı bir yaklaşımla programda eğitim sisteminin görevinin sadece belirlenmiş bilgi, beceri ve kazanımları kazandıran ve akademik açıdan başarılı bireyler yetiştirmek olmadığı vurgulanmıştır. Nitekim programa göre; eğitim

sisteminin asli görevi “...temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek...” (s.5) şeklinde ifade edilmiştir. Buna ek olarak “...yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını...” (s.5) etkileyebilmesi gerektiği belirtilmektedir. Eğitim sisteminin tüm bu amaçları gerçekleştirebilmesi öğretim programlarını da içine alan “eğitim programları” ile mümkün olunacağı programda üzerinde durulan bir diğer konudur. Ayrıca değerlerin “...bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz...” (s.6) ifadesi ile eğitim sisteminin nihai amacının ve ruhunun olduğu vurgulanarak bütün öğretim programlarında değerlere yer verildiği ifade edilmiştir.

4.2. ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA YER ALAN

DEĞERLER

Öğretim programlarında değerler ve değerler eğitimiye yönelik ifadeler doğrudan doğruya ilk kez 2016 yılından itibaren yer almıştır. Eğitim-öğretim sürecinde kullanılan ders kitapları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmaktadır. Bu doğrultuda programlarla uyumlu olmasından hareketle ders kitapları 2016 yılından günümüze kadar olacak şekilde sınırlandırılmıştır. 2016-2022 yıllarına ait tarih ders kitapları aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tek bir öğretim programı ile farklı ders kitapları hazırlanabilmektedir. Nitekim 9, 10 ve 11. sınıf tarih ders kitapları incelendiğinde kitapların farklı yayınevleri ve farklı yazarlar tarafından hazırlandığı görülmektedir. Dolayısıyla eğitim-öğretimde kullanılan ders kitapları tek program tek kitap anlayışı ile değil de tek program çeşitli kitaplar anlayışı ile hazırlandığı söyleyebilir. Araştırma kapsamında farklı yazar ve yayınevleri tarafından hazırlanan tarih ders kitapları incelenmiştir. Burada amaçlanan programdaki değerlerin farklı yayınevleri ve farklı yazarlar tarafından nasıl sunulduğunu ortaya çıkarmaktır.

4.2.1. 2016-2022 Yılları Arasında Öğreniminde Olan Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler

2016-2022 yılları arasında 9. sınıflar için öğrenimde olan 6 tane tarih ders kitabı vardır. Ders kitapları tablo 4.6’da verilmiştir. Bu ders kitaplarından 5’i özel

yayınevi tarafından 1 tanesi MEB tarafından yayınlanmıştır. MEB ders kitaplarını farklı yayınevlerinde yayınlamasının yanında yazdırılması aşamasında da farklı yazarlar kullanılmıştır. Bu sayede ders kitaplarında tekdüzelik yerine bir çeşitlilik sağlanmıştır.

Tablo 4.6: 2016-2022 Yılları Arasında Öğrenimde Olan Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitapları

Yıllar	Ders Kitabı Adı	Yazar/Yazarlar	Yayınevi
2014-2018	Ortaöğretim Tarih 9	Ahmet Yılmaz	Ekoyay Yay.
2014-2018	Ortaöğretim Tarih 9	Behçet Önder	Bir-Yay Yay
2016-2018	Ortaöğretim Tarih 9	Ahmet Yılmaz	Tutku Yay.
2016-2018	Ortaöğretim Tarih 9	Sami Tüysüz	Tuna Matb..
2017-	Ortaöğretim Tarih 9	Yrd. Doç. Dr. Mehmet. A. Kapar Dr. Erol Yüksel Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Özgür Bağcı Süleyman Yıldız	Millî Eğt.Yay.
2019-	Ortaöğretim Tarih 9	Sami Tüysüz	Tuna Matb./

4.2.1.1. Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı (Tüysüz, 2022)

Bu ders kitaplarının öğretim programları ile uygun olarak hazırlanan üniteleri ve ünite içindeki edebi metinler olarak değerlendirilen okuma parçaları yer verilmiştir. Ders kitabında yer alan okuma parçaları incelenmiş, değerler ve değerlerin yer aldığı ünite ve edebi metinler tablo 4.7’de verilmiştir.

Tablo 4.7: Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Tüysüz, 2022)

Üniteler	Edebi Metinler	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz Denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımsızlık
Tarih ve Zaman	Tarih Tenkidinin Unsurları			+							
	Roma'da Kölelik						+				
	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	+									
	Hicri Takvim	+							+		
	Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri				+						
İnsanlığın İlk Dönemleri	Çatalhöyük Yerleşmesi						+				
	Altay Yaratılış Destanı			+	+						
	Türklerin Tarihi						+				
	Gordion Düğümü				+	+					
	Hammurabi Kanunnamesi	+			+				+		
	Hammurabi Kanunları	+		+					+		
	Hitit Hukukundan Örnekler	+									
	On Emir			+			+		+		
Orta Çağ'da Dünya	Çin Hükümdarı	+							+	+	
	Malvarlığı ile Sorumluluk	+							+		
İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası	Cengiz Yasası'ndan Seçmeler	+		+			+				
	Mete'nin Mektubu		+								+
	Kök Türkler								+	+	
	Kürşad İhtilali				+						+
	Türk Kadını	+					+	+			
	Oğuz Kağan Destanı'ndan								+		
	Türkler ve At								+		
	Türklerin Tarihi			+							
Sulu Kağan	+							+			
İslam Medeniyetinin Doğuşu	Veda Hutbesi	+									
	İhtida	+									
Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk İslam	Harun Reşit'in Saati		+								
	Türk Devlet Geleneği	+									
	Kutadgu Bilig'ten Öğütler	+			+						
	Siyasetnameden Seçmeler	+			+		+	+	+		

Devletleri										
Toplam	15	3	5	7	1	7	2	11	4	0

Tablo 4.7’de ders kitabında değerler ve değerler eğitimi ile ilgili edebi metinlere yer verilmiştir. Tüysüz’ün ders kitabında değer ve değerlerle ilgili tespit edebildiğimiz toplamda 30 edebi metne yer verildiği tespit edilmiştir. Edebi metinler incelendiğinde bir metinde birden fazla değere yer verildiği görülmüştür. Böylelikle tek bir metinle bir değer aktarmak yerine birden fazla değere yer vererek çeşitlilik sağlanmıştır. Bu edebi metinlerde 10 değerden 9 tanesine rastlanmıştır. Ders kitabında incelenen edebi metinlerde görüldüğü kadarıyla yardımseverlik değeri ile ilgili bir edebi metne ulaşılamamıştır. Ders kitabında tespit edebildiğimiz 9 değerle ilişkilendirilen 30 edebi metinde, değerlerin toplamda 55 defa tekrar edildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabındaki edebi metinler ünite bazında incelendiğinde en fazla edebi metinlere “İnsanlığın İlk Dönemleri” ve “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitelerinde yer verildiği tespit edilmiştir. İnsanlığın ilk dönemleri ünitesinde, toplamda 9 edebi metinde 7 farklı değere; İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası ünitesinde, toplamda 8 edebi metinde 7 farklı değere yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabındaki edebi metinler değerler bazında incelendiğinde; adalet değerine 15, sorumluluk değerine 11, öz denetim ve saygı değerlerine 7, dürüstlük değerine 5, vatanseverlik değerine 4, dostluk değerine 3, sevgi değerine 2 ve sabır değerine 1 defa yer verildiği bulunmuştur. Dolayısıyla ders kitabında en fazla adalet daha sonra sorumluluk değerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yardımseverlik dışında en az yer verilen değerler ise sabır, sevgi ve dostluk değerleridir.

Ders kitabında yer alan değerler ünite bazında incelendiğinde en fazla farklı değere “İnsanlığın İlk Dönemleri” ile “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitelerinde yer verildiği görülmüştür. Bu ünitelerde 7 farklı değere yer verilmiştir. Değerlerin en fazla tekrarlandığı ünite “İnsanlığın İlk Dönemleri” ünitesidir. Bu üniteye farklı değere toplamda 19 defa yer verildiği bulunmuştur. İkinci sırada değerlerin en fazla tekrarlandığı “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitesinde toplamda 15 defa yer verildiği görülmüştür.

Değerler tek başına incelendiğinde adalet değerinin toplamda 15 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Adalet değeri “İnsanlığın İlk Dönemleri” ünitesinde 4 farklı edebi metinde yer alarak en fazla bu üniteye tekrar edildiği bulunmuştur. İkinci sırada 3 farklı edebi metinde yer verildiği “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk Devletleri” ünitesi gelmektedir. Diğer 4 üniteye de adalet değerine 2 farklı edebi metinde yer verildiği görülmüştür.

Dostluk değerinin ders kitabında toplamda 3 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu edebi metinlerden 2 tanesine “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitesinde yer alırken, diğer edebi metin “İslam Medeniyetinin Doğuşu” ünitesinde yer aldığı görülmüştür.

Dürüstlük değerinin ders kitabında 5 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Edebi metinlerin 3 tanesi “İnsanlığın İlk Dönemleri” ünitesinde yer alarak en fazla bu üniteye tekrar ettiği değerlendirilmiştir. Diğer 2 edebi metinlere ise “Tarih ve Zaman” ile “Orta Çağ’da Dünya” ünitelerinde yer verildiği görülmüştür.

Öz denetim değerine toplamda 7 farklı edebi metinde yer verildiği tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünite toplamda 3 defa tekrar edildiği “İnsanlığın İlk Dönemleri” ünitesi olduğu bulunmuştur. İkinci sırada 2 defa tekrar edildiği “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitesi gelmektedir. Diğer 2 edebi metin ise “Tarih ve Zaman” ile “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitelerinde yer alır.

Sabır değeri ders kitabında sadece tek bir edebi metinde yer almıştır. Yukarıda sabır değeri alt başlığında yer alan “Gordion Dügümü” adlı metinde İskender’in şahsı üzerinden bir söylem geliştirilmiştir.

Saygı değerinin toplamda 7 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla 3 edebi metinde yer aldığı “İnsanlığın İlk Dönemleri” ünitesinde yer verilmiştir. Diğer edebi metinler “Tarih ve Zaman”, “Orta Çağ’da Dünya”, “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ve “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde birer edebi metinde yer almıştır.

Sevgi değerine toplamda 2 farklı edebi metinde yer verildiği tespit edilmiştir. Bu edebi metinler “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ile “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde yer almıştır.

Sorumluluk değerine toplamda 11 farklı edebi metinde yer verildiğine ulaşılmıştır. En fazla yer aldığı üniteler 4’er edebi metinlerle “İnsanlığın İlk Dönemleri” ile “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” üniteleridir. Diğer 3 edebi metinde sorumluluk değerine ise “Tarih ve Zaman”, Orta Çağ’da Dünya” ve “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde birer defa yer verilmiştir.

Vatanseverlik değeri toplamda 4 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. En fazla tekrar edildiği ünite 3 edebi metnin yer aldığı “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitesidir. Diğer bir edebi metin ise “İnsanlığın İlk Dönemleri” ünitesinde yer almıştır.

4.2.1.1.1. Adalet Değeri

Ders kitabında yer alan “*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*” başlıklı metin adalet değeri ilişkilendirilmiştir. İnsanlar arasında ayırım yapılmadığı, bütün insanların eşit doğduğu ve eşit haklara sahip olduğu “*Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir fark gözetilmeksizin bu Beyanname’de ilan olunan bütün haklardan ve hürriyetlerden yararlanabilir...*” (Tüysüz, 2022: 19) ifadeleri ile vurgulanmıştır. Bütün insanların hakları olduğu ve bu hakların kanunlar ile güvence altına alındığı “*Herkes her nerede olursa olsun hukuki kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir. Herkes kanun önünde eşittir ve kanunun eşit korumasından yararlanma hakkına sahiptir.*” (s.19) ifadeleriyle belirtilmiştir. Bu yönleriyle metinde insanlar arasında adil olma, insanlara eşit davranma ve kanunların üstünlüğünü benimseme davranışlarının ön plana çıkarıldığına amaçlandığı görülmektedir.

Tarihin başlangıcını belirlemek isteyen Hz. Ömer’in danışma kurulunda yaptığı konuşmanın geçtiği “*Hicri Takvim*” başlıklı metinde: “*...Bunun üzerine Hz. Ömer, danışma kurulunu toplamış, bir takvim başı saptamalarının zorunluluğunu*

anlatmıştı...”(s.22) ifadesinde görüldüğü üzere Hz. Ömer tarihin başlangıcını belirlemeden önce danışma kuruluna bu düşüncesini anlattığı belirtilmektedir. Ayrıca metinde “...Kurul üyelerinden kimi Zerdüşt takvimini, kimi Hristiyan takvimini, kimi Yahudi takvimini önermiş; sonunda Hz. Ali'nin yaptığı öneri yani Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesinin tarih başlangıcı sayılması önerisi benimsenmişti.” (s.22) ifadesi Hz. Ömer'in başkalarının fikirlerini dinlediği ve toplantı sonunda hep birlikte ortak bir kararın verildiği anlatılmaktadır. Hicri Takvim başlıklı metinde Hz. Ömer'in adil bir kişilik yapısına sahip olduğu ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla metinde Hz. Ömer üzerinden adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

Hammurabi'nin sözlerinin yer aldığı “*Hammurabi Kanunnamesi*” başlıklı metinde Hammurabi “...Ben saygılı prens, tanrı korkusu olan Hammurabi'yi memleketinde adaleti tecelli ettirmem için...” (s.65) sözü ile memleketinde adaleti belirlemenin kendi görevi olduğunu belirttiği görülmektedir. Adaleti belirlemenin yanında adaleti sağlayan kişinin de yine kendisi olduğunu “...Marduk insanları doğru idare etmek ve memleketin idaresini ele almakla beni görevlendirdiği zaman memleketin diline doğruluk ve adalet koydum...” (s.65) sözleri ile belirtmektedir. Hammurabi'nin ifadelerinde yer alan adalet kavramı ve memleketinde adaleti sağlaması Hammurabi üzerinden adalet değerinin vurgulandığını göstermektedir.

Hammurabi ile ilgili bir diğer metin “*Hammurabi Kanunları*” başlıklı metindir. Kanunda yer alan “Eğer bir hekim, bir adamın kırık kemiğini iyileştirir ve hasta bir damarı veya kası iyi ederse yara sahibi hekime 5 şekel gümüş ödeyecektir.” (s.66) kanun maddesi ile toplumda kanunların olduğu ve görevini yapan insanların haklarının korunup ödüllendirildiği görülmektedir. Kanunda yer alan bir başka madde ise “Eğer bir adam tapınağa veya saraya ait bir eşya çalarsa o adam öldürülecektir ve çalınmış malı kabul eden öldürülecektir.” (s.66) şeklindedir. Bu madde ile mağdur olan bir kimsenin hakkının gözetildiği belirtilmektedir. Hammurabi kanunları günümüz kanunlarına göre çok ağır olsa dahi kanunların var olması ve insanların haklarını gözetmesi nedeniyle adalet değeri ile ilişkilendirilir. Kanunda yer alan diğer maddeler dürüstlük değeri ve sorumluluk değeri ile ilişkilendirildiğinden bu alt başlık altında verilmemiştir.

Kanunlar üzerinden adalet değerine yer verilen bir diğer metin ise Hititlerin hukuk maddelerinin yer aldığı “*Hitit Hukukundan Örnekler*” başlıklı metindir. Hitit hukukunda aile ve evlilik unsurlarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Hukukta yer alan “*Eğer bir adam ve bir kadın evlenir ve kendileri için bir çocuk yaparlarsa ve sonra onlar ayrılırlarsa adam ve kadın evi eşit olarak böler. Adam çocuklardan bir kısmını alır, kadın kendisi için bir çocuk alır.*” (s.66) maddede evlilik birliğinin bozulduğu durumda evin kadın ve erkek arasında eşit bir şekilde bölüneceği belirtilmiştir. Bu hukuk maddesi ile kadın ve erkek arasında adil bir paylaşım yapılacağı ve adaletli bir tutum sergileneceği görülmektedir. Hitit hukukunda üzerinde durulan bir diğer konu ise mağdur olan bir kimsenin hakkının gözetilmesidir.

Her kim ki bir adamı öldürür ise mutlaka öldürülecektir. Eğer bir adamı veya kadını bir kimse kavgada öldürürse dört baş insan verir. Eğer bir esiri veya esireyi bir kimse öldürürse iki baş insan verir. Bir kimse bir öküz veya bir keçi veya bir kuzu çalıp onu keser veya satarsa öküze bedel beş öküz, kuzu ve keçiye bedel dört kuzu veya dört keçi verecektir (s.66).

Yukarıdaki hukuk maddelerinde görüldüğü üzere başka bir kimseye verilen herhangi bir zararda suçlu cezalandırılmıştır. Cezalar günümüz şartlarına göre ağır olsalar dahi o dönemde hukukun varlığı ile düzenin sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir.

Ders kitabında yer alan “*Çin Hükümdarı*” başlıklı metinde Çin filozoflarından Kong-tse devletin başında bulunan hükümdarın yetkisini gökten aldığını vurgulamıştır. Metinde “*...Gök tarafından hükümdara verilen iktidarın muhafazası ancak hayır ve adalet gibi prensiplerle mümkündür.*” (s.70) ifadesi ile hükümdarın yetkisini ve hükmünü devam ettirebilmesinin yolunun adaletli davranış ve ilkelerle mümkün olunabileceği vurgulanmıştır. Adaletin olmadığı bir iktidarın devam edemeyeceği, hükümdarın yetkisini ve hükmünü kaybedeceği “*Kötülük ve haksızlığın, fenalık ve adaletsizliğin hâkimiyeti iktidarın hükümdar tarafından kaybedilmesini gerektirir...*” (s.70) ifadesi ile anlatılmaktadır. Adalet sahibi olmayan bir hükümdarın yok olacağı vurgulanarak adalet değerine yer verilmiştir.

Roma hukukunun ve Justinianus döneminde hukukun varlığının anlatıldığı “*Malvarlığı ile Sorumluluk*” başlıklı metin adalet değeri ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan:

Alacaklı, borçluya el koyar ve altmış gün boyunca zincire vurulu hâlde hapsederdi... ..alacaklı borçluyu isterse öldürebilir, isterse Tiber Nehri'nin karşı kıyısına götürüp köle olarak satabilirdi... ..Bu çok katı icra usulünün zaman içinde yumuşatılarak alacaklının elinden borçluyu öldürme ve zincire vurma yetkileri alındı. Ancak alacaklı borçluyu alıkoyup borcunu ödeyinceye kadar onu çalıştırma hakkını elinde bulundurmaya devam etti. Roma hukukunun ilerleyen dönemlerinde borçlunun şahsına yönelik icra uygulamalarının yerini mallarına el konulmasına yönelik uygulamalar almaya başladı. İlk zamanlarda bazı malların satışı borcun ödenmesine yetse bile borçlunun tüm malları yine de satışa çıkarıldı. Bu usulde açık arttırma sonucu mallar en yüksek fiyatı teklif edene devredilirdi. Justinianus Dönemi'nde ise borcu ödemeye yetecek kadar malın haczedilmesi usulü yerleşti. Böylece borçlunun malları parça parça ve alacakları karşılamaya yetecek oranda satılmaya başlandı(Tüysüz, 2022: 92).

İfadeleri ile Roma hukuku anlatılmaktadır. Dönemin Roma hukuku günümüze göre ağır şartlar içeriyor olsa dahi o dönemde kabul edilmiş ve toplumun düzenini sağlamaya yardımcı olmuş hukuk kurallarıydı. Bu kurallar sayesinde kişilerin mağduriyeti giderilmeye çalışılmıştır. Metin hukuk kurallarını içermesi, mağdur olanın haklarını koruması ve suçlu olanın cezalandırılması yönleriyle adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Ders kitabında “*Cengiz Yasası'ndan Seçmeler*” başlıklı metinde yer alan maddelerin bazıları adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde;

Zina etmek, yalan söylemek, sihirbazlıkla uğraşmak, başkalarının hareketlerini araştırmak, kavgada birisine yardım etmek, suya veya küle su dökmek, esir alanın izni olmadan savaş esirine yiyecek giyecek vermek, kaçan bir esiri tutup sahibine teslim etmemek, savaşta veya geri çekilme sırasında birinin düşürdüğü bir şeyi alıp sahibine vermemek suçlarının cezası ölümdür... ..Elinde çalıntı at bulunan kimse onu iade etmekle yükümlüdür ayrıca dokuz at daha vermelidir; bu atları vermeye gücü yoksa çocuklarını vermelidir; çocuğu da yoksa idam edilir (s. 93).

Maddeleri ile suçlulara bir yaptırım uygulanıp, ceza verilmesi ceza hukukunun varlığını göstermektedir. Hukukun varlığı ve kişilerin haklarının korunması üzerinden adalet değerine yer verilmiştir.

Türk kadınına verilen değerin anlatıldığı “*Türk Kadını*” başlıklı metinde yer alan;

Kutluk Han’ın ölümünden sonra oğullarının anaları Bilge Hatun idareyi ele almıştır. ...hakan, babasının ve anasının beraber tahta çıktıklarını yazmıştır. Ana, “bilge hatun” unvanını taşır. Bunun anlamı devletin bilgin ve egemen melikesi demektir. Oğulların eğitimi annelerine bırakılmıştır. Kitabede şu kayıt vardır: “Umay gibi olan hatun anam sayesinde kardeşim kahraman adını aldı.”... ..Türk kadını aile hayatında erkekle eşit durumdadır. Yani ana ve baba çocuklardan aynı derece sorumludur (s. 109).

İfadeler ile Türk toplumunda kadın ve erkeğin eşit tutulduğu ve kadın-erkeğe eşit davranıldığı üzerinde durulmuştur. Kadın ve erkek arasında ayırım yapılmadan eşit davranılması üzerinden adil olma vurgulanarak adalet değeri anlatılmaktadır.

Sulu Kağan’ın özelliklerinin anlatıldığı “*Sulu Kağan*” başlıklı metinde Sulu Kağan için “...*O, savaşlardan elde ettiği ganimeti eşit bir şekilde maiyetine dağıtıyordu. Bu sebeple kumandanları ondan hoşlanıyor ve maiyetleri ile beraber kendilerini onun hizmetine adıyorlardı...*” (s. 128) ifadelerine yer verilmiştir. Sulu Kağan’ın kumandanları arasında adil ve eşit bir şekilde ganimetleri dağıtması adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*Veda Hutbesi*” başlıklı metinde Hz. Muhammed, insanların temel haklarını vurgulamıştır. Hutbede yer alan “...*Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim...*” “...*Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır...*” (s. 148) ifadeleri ile kadın ve erkek arasındaki eşit davranılması gerektiğine vurgu yapılması, kadın-erkek eşitliği üzerinden adil olma davranışı ve adalet değeri ile ilişkilendirilir. Yine Hutbede yer alan “...*Ey insanlar! Rabb’iniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır, Âdem ise topraktır. Arap’ın, Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerine bir üstünlüğü yoktur...*” (s. 148) ifadeleri ile insanlar arasındaki eşitlik üzerinden adalet değerine vurgu yapılır. “...*Suçlu kendi suçundan başkası ile suçlanamaz. Baba oğlunun suçu üzerine, oğul da babasının suçu üzerine suçlanamaz...*” (s. 148) ifadesi ise herkesin

kendinden sorumlu olması ve yapılan bir suç varsa suçlu dışında kimsenin cezalandırılmayacağı belirtilerek adalet değeri anlatılmaktadır.

Başka dinden çıkararak Müslüman olan insanlara hoşgörülü davranmayı anlatan “*İhtida*” başlıklı metinde yer alan:

İslam Devleti'nin adaletli yönetimi ve Müslümanların hoşgörülü yaklaşımı da eklenince bu iskân süreci Azerilerin ihtidasıyla sonuçlandı. Hz. Muhammed, hür Arap Müslümanlar ile mevali denilen köle iken azat edilmiş Müslümanlar arasında ayırım gözetmemiştir. Dört Halife Dönemi boyunca devam eden bu anlayışın gereği olarak İslam'a ihtida edenler hukuken Müslüman Araplarla eşit kabul edildi. Hz. Ömer mevali olarak adlandırılan bu insanları diğer Müslümanlarla aynı seviyede tuttu. Valilerinden askerî divan defterlerine mevalinin de kaydedilmesini ve onlara Arap olanlarla aynı miktarda maaş bağlanmasını istedi. Hz. Ali de maaş ve ganimet dağıtımında Müslüman Araplarla mevali arasında bir ayırım gözetmedi (s. 151).

İfadeler ile adaletli yönetim ve hoşgörü sayesinde ihtidanın gerçekleştiği belirtilmiştir. Ayrıca hür Müslümanlar ve köle iken azat edilmiş Müslümanlar arasında bir ayırım yapmadan, eşit davranma üzerinden adalet değeri vurgulanır.

Yusuf Has Hacıp'in sözünün yer aldığı “*Türk Devlet Geleneği*” adlı kaynaktan alıntılanan metin adalet değeri ile ilişkilendirilir. Yusuf Has Hacıp; “*Memleket tutmak için çok asker ve ordu gerektir. Askeri beslemek için de çok mala ve servete ihtiyaç vardır. Bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerektir. Halkın zengin olması için de doğru kanunlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse beylik çözülmeye yüz tutar.*” (s. 184) sözleri ile memleket sahibi olmanın temelinde doğru kanunların olması gerektiğini belirtir. Yusuf Has Hacıp'in kanunların var olması gerektiğini belirttiği bu sözleri ile adalet değeri ilişkilendirilir.

Yusuf Has Hacıp'in hükümdara verdiği öğütlerin yer aldığı “*Kutadgu Bilig'ten Öğütler*” başlıklı metinde Yusuf Has Hacıp'in, “*Zulüm yanan ateştir, yaklaştığı yakar. Kanun su gibidir, akarsa nimet yetiştirir. Ey hâkim, memleketi uzun süre yönetmek istersen kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın. Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer. Zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur.*” (s. 188) öğütleri ile hükümdarın devleti uzun süre yönetebilmesinin kanunları doğru uygulamaktan geçtiğini belirtir. Metin kanunları doğru uygulamak gerekliliği üzerinden adalet değerine atıfta bulunur.

Ders kitabında yer alan “*Siyasetnameden Seçmeler*” başlıklı metninde “...*Hükümdar iktidarını Allah’a borçlu olduğunu unutmamalı ve halka iyilik yapıp adil olarak onun rızasını almaya çalışmalıdır...*” (s. 201) ifadesi ile hükümdarların Allah’ın rızasını alabilmesi için halkına karşı adil olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu metinde adalet değeri adil bir hükümdar olma özelliği üzerinden anlatılmaktadır.

4.2.1.1.2.Dostluk Değeri

Mete’nin Çin imparatoruna yazdığı mektubu içeren “*Mete’nin Mektubu*” başlıklı metinde yer alan:

Şimdi bütün kuzey ülkesi barış içinde. Artık silahlarımı bırakıp askerlerimi dinlendirmek ve atlarımı otlığa çıkarmak arzusundayım. Geçmişte olan olayları unutmak, eski antlaşmalarımızı tekrar yürürlüğe koymak istiyorum. Devletlerimizin sınırlarında oturan halklar güvenlik ve barış içinde yaşasın. Çocuklarımız korkusuzca ve serbestçe oynayıp büyüsün. Yaşlılarımız da endişesiz ve üzüntüsüz bir hayat sürsün. Halkımızın nesilden nesile barış ve mutluluk içinde yaşamasını arzu etmekteyim (s. 103).

İfadeler ile Mete Han toplumunun güven ve barış içinde huzurla yaşamasını istemesi ve bunun için Çin imparatoru ile olan eski antlaşmaları yürürlüğe koymak istemesi dostluk değeri ile ilişkilendirilebilir.

Jean Paul Roux’un “*Türklerin Tarihi*” adlı eserden alıntılanan “*Romalılar onlara saygı duyuyor olmalıydılar. Hunlardan korkmaktan çok onlara hayrandılar. Hatta Romalılar çocuklarını Hunlara rehin olarak sunup karşılığında Vizigotlara, Fransızlara ve Burgondlara karşı kendileriyle ittifak yapmalarını isterler.*” (s. 124) ifadeler ile Romalıların Hunlara saygı duyduğu ve onlarla ittifak yapmayı istemeleri dostluk değeri ile ilişkilendirilir.

Dostluk değerini içeren son metin “*Harun Reşit’in Saati*” başlıklı metindir. Bu metinde yer alan “...*Harun Reşit, Bizans’a karşı, o dönemde Avrupa’nın en güçlü hükümdarı olarak kabul edilen Frank Kralı Şarlman ile iyi ilişkiler kurdu. Aralarındaki dostluğu geliştirmek için ona elçiler ve çok değerli hediyeler gönderdi...*” (s. 160) ifadeleri ile Harun Reşit ile Kral Şarlman arasındaki iyi ilişkiler

ve birbirleri ile hediyeleşmeleri anlatılmaktadır. İki yöneticinin birbiri ile kurdukları iyi ilişkiler üzerinden dostluk değeri vurgulanır.

4.2.1.1.3.Dürüstlük Değeri

Fustel de Coulanges'ın "*Tarih Tenkidinin Unsurları*" adlı kitabından alıntılanan "*Tarihçi, metinleri iyi anlamaktan başka ihtirasa sahip olmamalıdır ve bu gaye için yardımcı ilimlerin bütün tekniklerini kullanmak zorundadır.*" (s. 14) ifadesi ile bir tarihçinin belgeleri incelerken objektif ve tarafsız davranması gerektiğini vurgulamıştır. Tarihçinin objektif ve tarafsız olması dürüstlük değeri ile ilişkilendirilir.

Ders kitabında yer alan "*Altay Yaradılış Efsanesi*" başlıklı metin dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan:

Tanrı Kişi'ye tekrar dalıp toprak çıkarmasını söyledi. Kişi suya daldı. "Ben kendim için de toprak alayım." diye düşünerek iki eline aldığı toprağın birini ağzına soktu. Tanrı Kişi'nin verdiği toprağı saçınca katı yer oluştu fakat Kişi'nin ağzındaki toprak da büyümeye başladı. Boğulacakken Tanrı'dan kaçmaya başladı. Ancak nereye kaçtıysa Tanrı'yı yanında buldu. Tanrı'ya "A Tanrı, gerçek Tanrı, bana yardım et." diye yalvarınca Tanrı ona niyetini sordu. O da "Kendime yer yaratayım diye düşündüm." dedi. Tanrı, ağzındaki toprağı attırdı. Bu topraktan küçük tepeler meydana geldi. Tanrı Kişi'ye "İmdi sen günahlı oldun." dedi (s. 36).

İfadeler ile Kişi'nin Tanrı'nın istediğini yerine getirirken biranda bencilleşip kendisine ait bir yer yaratma düşüncesi ile hareket etmesi sonucunda gizlice toprak alıp saklaması üzerine yaşadığı olumsuzluk anlatılmıştır. Kişi sonunda tanrıdan yardım istemiş ve niyetinin ne olduğunu belirtmiştir. Tanrı doğruyu söyleyen kişiye yardım etmesi ile dürüstlük değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında "*Hammurabi Kanunları*" başlıklı metinde yer alan "*Eğer bir adam, bir davada yalancı şahitliğe çıkıp söylediği sözleri ispat edemezse ve eğer bu dava cinayet davası ise o adam öldürülecektir.*" (s. 66) kanun maddesi yalan söylemenin ve iftiranın cezalandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Kanun maddesi bu yönüyle doğru sözlü olmanın gerekliliğini anlatılmaktadır. Doğru sözlü olmak dürüstlük değeri ile ilişkilendirilir.

On Emir'in yer aldığı “*On Emir*” başlıklı metin dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan “...*Zina etmeyeceksin...*” “...*Hırsızlık yapmayacaksın...*” “...*Kimse aleyhine yalancı şahitlik yapmayacaksın...*” “...*Komşunun evine, karısına, kölesine, cariyesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin...*” (s. 68) emirleriyle kimseyi aldatmama, doğru sözlü olma ve başkasının ailesini ve malını ele geçirmek için kötü duygular beslememek gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Ceza hukukundan örnek maddelerin yer aldığı “*Cengiz Yasası'ndan Seçmeler*” başlıklı metin dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan “*Zina etmek, yalan söylemek... ..suçlarının cezası ölümdür...*” (s. 93) maddeleri ile doğru sözlü olmanın gerekliliği vurgulanmıştır.

4.2.1.1.4. Öz Denetim Değeri

Atatürk'ün sözlerinin yer aldığı “*Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*” adlı eserden alıntılanan metin öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan:

Eğer bir millet büyükse kendisini tanımakla daha büyük olur. Türk çocuklarında kabiliyet, her milletinkinden üstündür. Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça büsbütün Türk çocukları kendileri için lazım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir (s. 27).

İfadeler ile Türk çocuklarının geçmişini tanımakla büyük olacağı, kendilerine yetecek gücü geçmişte bulabilecekleri vurgulanarak özgüven üzerinden öz denetim değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında “*Altay Yaradılış Efsanesi*” başlıklı metinde yer alan “...*Tanrı hiçbir şey düşünmüyordu. Kişi rüzgâr çıkarıp Tanrı'nın yüzüne su serpti ve Tanrı'dan daha büyük olduğunu sanarak suyun dibine daldı. Boğulmak üzere iken “Tanrı'm bana yardım et.” Diye bağıınca Tanrı, “Tukançık” dedi. Kişi çıktı...*” (s. 36) cümleleri ile kişinin kendini tanrıdan üstün görmesi ve davranışlarını kontrol edememesi öz denetim değeri ile ilişkilendirilir.

Öz denetim değerine yer veren bir diğer metin “*Gordion Düğümü*” başlıklı metindir. Bu metinde yer alan “...*Bu düğümü çözecek adamın Asya’ya hâkim olacağına dair bir efsaneye inanılıyordu. İskender, bu efsaneyi duydu; düğümü çözmeye karar verdi...*” “...*En sonunda kral kılıcını çekti, bununla düğümü kesti. Böylece efsane ne şekilde olursa olsun gerçekleşmiş yani düğüm çözülmüş oldu.*” (s. 59) ifadelerden İskender’in kendine duyduğu güvenle düğümü çözebileceğine emin olması anlatılmaktadır. Metinde İskender’in kendine güvenmesi üzerinden öz denetim değeri anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan “*Hammurabi Kanunnamesi*” başlıklı metinde Hammurabi’nin şu sözü “...*Enlil’in çağırdığı Çoban Hammurabi’yim ben. Babil’in adını büyüten, efendisi Marduk’un gönlünü hoş eden, halkına bolluk suyu temin eden, memleketin koruyucusu, kralların kraliyim ben...*” (s. 65) yer almaktadır. Bu ifadeler ile Hammurabi kendine duyduğu öz güveni belirtir. Bu nedenle Hammurabi’nin öz güven sahibi bir kişilik olması üzerinden öz denetim değeri yer almıştır.

Kürşad ve arkadaşlarının yaptığı ayaklanmanın anlatıldığı “*Kürşad İhtilali*” başlıklı metinde Kürşad’ın “...*Ben, gecikirsek planımızın duyulmasından ve Türklerin kılıçtan geçirilmesinden korktum. Bunun üzerine büyük bir cesaretle Çin sarayını basıp İmparator’u silah kuvvetiyle ele geçirmeye karar verdim...*” (s. 105) ifadelerinden davranışlarının sorumluluğunu alarak kendine güvendiğini görmekteyiz. Yine aynı şekilde “...*Öyle bir an geldi ki İmparator’un ele geçirilmesine imkân olmadığını anladım. Sarayı terk etme emrini verdim...*” (s. 105) ifadelerinde de Kürşad’ın davranışları kontrol edebilmesi ve karar verebilmesi öz denetim değeri ile ilişkilendirilir.

Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig adlı eserinden alıntılanan “*Kutadgu Bilig’ten Öğütler*” başlıklı metinde yer alan:

Ey devletli hükümdar! En kötüsü, beylerin adının yalancıya çıkmasıdır. Beyin sözü doğru olmalı, tavır ve hareketi güven vermelidir ki halk ona inansın ve huzur içinde yaşasın.” ve “Halk tarafından sevilmesi için bey güler yüzlü, tatlı sözlü, yumuşak huylu olmalı ve bütün hareketlerinde bunlara uygun davranmalıdır. Bey gönlünü alçak tutmalı, beyin eli açık olmalıdır (s. 188).

İfadeleri ile Yusuf Has Hacıp'in hükümdara verdiği öğütler anlatılmaktadır. Yusuf Has Hacıp'e göre bir hükümdarın doğru sözlü olması, güvenilir olması, alçak gönüllü olması gibi özellikleri sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Hükümdarın sahip olması gerektiği özellikler hükümdarın öz denetime sahip olması gerekliliğini vurgulandığı metinde öz denetim değeri anlatılmaktadır.

Nizâmülmülk'e göre hükümdarın sahip olması gereken niteliklerin anlatıldığı “*Siyasetnâme'den Seçmeler*” başlıklı metin öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan: “...*Hükümdarlar güzel yüzlü, iyi huylu, mert, cesur, ata iyi binen, her türlü silahı kullanabilen, sanat ve ilim zevki taşıyan, sözünde duran, ibadeti seven, âlimlere saygılı, fakirlere iyilik yapan, emrindekilerle iyi geçinen, halkın üzerinden zalimlerin zulmünü kaldıran kimseler olmalıdır...*” (s. 201) İfadeleri ile hükümdarın sahip olması gereken nitelikler anlatılmıştır. Bu niteliklerle hükümdarların öz denetime sahip olması gerektiğini belirtir.

4.2.1.1.5.Sabır Değeri

Ders kitabında yer alan “*Gordion Düğümü*” başlıklı metninde “...*Boş yere ağaç kabuğunun uçlarını aradı durdu; dört yanında ayakta bekleyenler, onun sonuç vermeyen gayretlerini mahcup mahcup seyrediyorlardı. En sonunda kral kılıcını çekti, bununla düğümü kesti...*” (s. 59) ifadeleri ile İskender'in düğümü kesme konusunda gösterdiği sabır ve azmi anlatılmaktadır. İskender'in azmi üzerinden sabır değeri anlatılmaktadır.

4.2.1.1.6.Saygı Değeri

Roma'da köleliğin anlatıldığı “*Roma'da Kölelik*” başlıklı metinde yer alan “...*Müslüman kölelere geldikleri ülkelerdeki gibi davranılan Rönesans İtalya'sında bile kölelik oldukça yaygındır...*” (s. 18) ifadesi Müslüman kölelere kendi ülkelerindeki gibi muamele yapıldığını belirtilmektedir. Rönesans İtalya'sının Müslümanlara karşı olan bu davranışları saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Ders kitabında yer alan “Çatalhöyük Yerleşmesi” başlıklı metinde “...Ancak bildiğimiz kadarıyla bu büyük ve kalabalık köyün günümüzde olduğu gibi bir yöneticisi yoktu. Herhâlde birbirlerine saygılı insanlardı ve ortak kararlar alarak organize olabiliyorlardı.” (s. 33) ifadeleri ile Çatalhöyük’ün bilinen bir yöneticisinin olmamasının ve insanların ortak kararlar alarak yaşamlarını devam ettirdikleri anlatılmaktadır. Çatalhöyük’te yaşayan insanların birbirlerine saygılı davrandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla metinde doğrudan ve dolaylı olarak saygı değeri anlatılmaktadır.

Jean Paul Roux’un “Türklerin Tarihi” adlı eserden alıntılanan “...VIII. yüzyılda Kök Türk Hükümdarı Bilge Kağan bir kent kurarak yerleşmek istemiş ancak kentlerin imparatorluklar için tehlikeli olduğunu söyleyen Vezir Tonyukuk’un isteğiyle bu tasarısından vazgeçmiştir.” (s. 49) ifadesi ile Bilge Kağan’ın vezirinin fikirlerine önem verdiği anlatılmaktadır. Bilge Kağan üzerinden adalet değeri anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan “On Emir” başlıklı metinde saygı değeri ile ilgili “Anaya ve babaya hürmet edeceksin.” (s. 68) ifadesi ile anne ve babaya hürmet etme gerekliliği üzerinden saygı değerine yer verilmiştir.

Saygı değeri ile ilişkilendirilen bir diğer metin “Cengiz Yasasından Seçmeler” başlıklı metindir. Bu metinde yer alan “...Dinler ve mezheplerin hepsi saygıdeğerdir...” (s. 93) maddesi ile din ve mezhepler arasında ayırım yapmadan hepsine saygı duyulması gerekliliği üzerinde durmuştur. Ders kitabında yer alan bu madde saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Türklerde kadına verilen değer anlatıldığı “Türk Kadını” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan “Kadın, Türklerde saygı gören ve özellikle ana, saygı ile sevilen ve hakkına saygı gösterilen varlıktır...” (s.109) ifadesi ile Türklerde kadına duyulan sevgi ve değer özenli olduğu vurgulanmaktadır.

Saygı değeri ile ilgili son metin “Siyasetnameden Seçmeler” başlıklı metindir. Metninde geçen “...Hükümdar karar verirken vezirine, âlimlere, tecrübeli kişilere danışmalıdır. Hükümdar devlet erkânının resmî işler için kendisiyle kolayca

görülebilmesi için gerekli kolaylığı sağlamalı, halkın şikâyetlerini dinlemelidir.” (s. 201) ifadeleri ile hükümdarın etrafında bulunan diğer insanların fikirlerine danışması ve fikirlerini önemsemesi ile saygı değerine yer verilir.

4.2.1.1.7. Sevgi Değeri

Ders kitabında yer alan “*Türk Kadını*” başlıklı metinde Türk erkeğinin kadına olan bağlılığını anlatan “*...Türk erkeğinin kutsal bir sevgi ile bağlanıp koruduğu üç şey vardır: kadını, atı, kılıcı.*” (s. 109) ifadesi ile Türk erkeğinin kadın, at ve kılıca duyduğu sevgi anlatılmaktadır. Metin bu yönüyle sevgi değeri ile ilişkilendirilir.

Sevgi değerinin yer aldığı son metin “*Siyasetnameden Seçmeler*” başlıklı metindir. Metinde yer alan “*...Hükümdar cihanın aile reisi, insanlar da onun evlatları olduğu için halka karşı bir baba gibi davranmalıdır. Baba çocuğuna karşı şefkatli, bağışlayıcı ve eli açık olmalı fakat gerektiğinde onun iyiliği için zor kullanmaktan kaçınmamalıdır...*” (s. 201) ifadeler ile hükümdarın halkı ile olan ilişkisini baba-evlat ilişkisi üzerinden anlatmıştır. Babanın evladına duyduğu sevgiyi hükümdarında halkına duyması gerektiğinin vurgulandığı metinde sevgi değeri anlatılmaktadır.

4.2.1.1.8. Sorumluluk Değeri

Hz. Ömer’in takvim başlangıcı belirlemesinin anlatıldığı “*Hicri Takvim*” başlıklı metinde yer alan “*...Çünkü bu senette yazılı şaban ayının içinde bulunulan yıla mı yoksa geçen yıla mı ait olduğu belli değildi. Bunun üzerine Hz. Ömer, danışma kurulunu toplamış, bir takvim başı saptamalarının zorunluluğunu anlatmıştı...*” (s. 22) ifadeler ile Hz. Ömer’in tarihten kaynaklı anlaşmazlığı önlemek için yeni bir takvim başı saptanmasını kendine görev edindiği belirtilmektedir. Bu nedenle metin üzerinden sorumluluk değeri anlatılmaktadır.

Hammurabi kanunlarının anlatıldığı “*Hammurabi Kanunnamesi*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilir. Metinde yer alan:

Ben saygılı prens, tanrı korkusu olan Hammurabi'yi memlekette adaleti tecelli ettirmem için, şikâyeti ve kötüyü yok etmem için, kuvvetlinin zayıfı yok etmemesi için, güneş gibi insanların üzerinde yükselmem için, Şamaş gibi yükselip ülkeyi aydınlatmam için, onların refahı için Anum ve Enlil adımı andılar.” "...Marduk insanları doğru idare etmek ve memleketin idaresini ele almakla beni görevlendirdiği zaman (s. 65).

Hammurabi'nin bu ifadeleri ile kendisinin görev ve sorumluluklarının neler olduğunu anlatmıştır. Yine Hammurabi ile ilgi bir diğer metin olan "*Hammurabi Kanunları*" başlıklı metinde sorumluluk değeri ile ilişkilendirilir. Metinde yer alan:

Eğer bir mimar, bir adama ev yapıp yapıtını sağlam yapmazsa ve yaptığı ev çöküp evin sahibinin ölümüne sebep olursa o mimar öldürülecektir." "Eğer bir adam, gemisini gemiciye kiraya verirse gemici ihmal edip gemiyi batırır veya yok ederse gemici, gemiyi sahibine ödeyecektir." "Eğer bir adam, bir öküz kiralayıp ihmal ile veya dayakla öküzün ölümüne sebep olursa öküz sahibine, öküz yerine öküz ödeyecektir (s. 66).

Maddeleri ile yapılan işe önem vermeyenin cezalandırılması ile gerekli ilgi ve alakanın gösterilmesi, alınan görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi gerekliliği vurgulanır. Bu yönüyle Hammurabi Kanunlarında sorumluluk değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında yer alan "*On Emir*" başlıklı metinde sorumluluk değeri "*Cumartesi gününü istirahat günü olarak kabul edeceksin.*" (s. 68) ifadesi ile cumartesi gününde Rabbe ibadet yapma ve dinleme günü olarak hiçbir iş yapmamak üzerinden anlatılmıştır. Bu metinde ibadet etme üzerinden sorumluluk değerine yer verilmiştir.

Sorumluluk değeri ile ilişkilendirilen bir diğer metin "*Çin Hükümdarları*" başlıklı metindir. Bu metinde hükümdarın görevleri ile ilgili; "...*Gök Tanrısı'nın oğlu olan hükümdar, adaleti hâkim kılarak babasının arzusuna uygun hareket etmekle yükümlüdür. Hükümdar halkı mesut etmeye, onun durumunu iyileştirmeye, onu fazilet ve geleneklere uygun şekilde idareye çalışmalıdır...*" (s. 70) ifadeleri yer almıştır. Hükümdarın tanrının isteğini yerine getirmesi ve halkı geleneklere uygun idare etmesi ile sorumluluk değeri anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan "*Malvarlığı ve Sorumluluk*" başlıklı metinde sorumluluk değerine yer verilmiştir. Bu metinde yer alan "*Roma hukukunun ilk*

dönemlerinde borcunu ödemeyen borçluya karşı çok katı icra usulleri vardı...” ve “...*Bu süre içinde de borç ödenmediği takdirde...*” (s. 92) ifadeleri ile bir kişinin görevlerini yerine getirmediği takdirde o dönemin koşullarına göre cezalandırılmıştır. Borcun ödenmemesi halinde ceza verilmesi ile bireyin üzerine düşen görevi yerine getirmesi vurgulanmıştır.

Türklerin dini görevlerinin anlatıldığı “*Kök Türkler*” başlıklı metinde yer alan “...*Kağanlarının karargâhı Altay’ın bir kanadında, onların dillerince Ötüken Dağı dedikleri yeredir. Bu dağdaki mağaralardan biri, atalarından kalma ziyaret yeridir. Kök Türk ileri gelenleri her yıl hanlarıyla birlikte oraya giderek kurbanlar adarlar...*” (s. 104) ifadeleri sorumluluk değeri ile ilişkilendirilir. Metinde sorumluluk değeri hanların ve ileri gelenlerin her yıl adak adamaları gerekliliği üzerinden verilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*Oğuz Kağan Destanı’ndan*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan:

Sonra Oğuz Kağan yurdunu altı oğlu arasında paylaştırdı ve onlara şöyle seslendi: “Ey oğullarım! Ben çok yol aştım, çok vuruşmalar gördüm. Çok kargı ve çok ok attım. Atla çok yürüdüm. Düşmanları ağlattım, dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı’ya borcumu ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum (s. 111).

İfadeler ile Oğuz Kağan’ın görevlerini yerine getirdiğini ve artık bu görevleri oğullarına verdiğini belirtmiştir. Oğuz Kağan’ın bu ifadeleri üzerinden sorumluluk değeri anlatılmaktadır.

Türk çocuğunun mükemmel bir atlı olabilmesi için küçük yaştan itibaren aldığı eğitiminin anlatıldığı “*Türkler ve At*” başlıklı metinde yer alan;

Geleceğin okçu Hun savaşçısı daha çocuk çağında eğitimlere başlıyor, koyun sırtında biniciliği deniyor; önce sincap, gelincik ve kuşlara, sonra tilki ve tavşanlara ok atarak atıcılığa alışıyor, büyüdüğü zaman mükemmel bir atlı muharip oluyordu. 4-6. asır Batı kaynaklarına göre ise “Henüz ayakta durabilecek Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at hazır bulunur. Hunlar at üstünde yerler, içerler, alışveriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlar. At, başka bir kavmi yalnız sırtında taşıdığı hâlde, Hun at üstünde ikamet eder.” 7-10. asır Bizans kaynaklarına göre “Türkler sanki at üstünde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler (s. 112).

İfadeler ile Türklerin küçük yaştan itibaren uyması gereken görevler üzerinde durulmuştur. Metinde yer alan bu durum Türklerin küçük yaştan itibaren sorumluluk sahibi olduğunu vurgular. Bu yönüyle metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilir.

Ders kitabında yer alan “*Sulu Kağan*” başlıklı metinde Sulu Kağan’ın özellikleri şu şekilde anlatılmaktadır:

Askerî yönden, Sulu Kağan mükemmel bir kumandı. Savaş sırasında iki üç kumandanı ile birlikte en yüksek yere çıkar, düşman cephelerini güzelce inceler, zayıf bir nokta gördüğü anda derhâl yandan, arkadan veya önden hücumu geçer ve zafere ulaşırdı. Kale kuşatmalarında ise kuşatılanlara önce aman verir, canlarını bağışlardı. Sulu Kağan dış politikada da usta bir siyasetçi idi (s. 128).

Bu ifadeler ile Sulu Kağan’ın mükemmel bir kumandan olması ve vatanına karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesi vurgulanmıştır. Metin bu yönüyle sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Sorumluluk değerinin yer aldığı bir diğer metin “*Siyasetnameden Seçmeler*” başlıklı metindir. Bu metinde yer alan “...*Hükümdar kanallar açıp, köprüler yaparak, köyler ve yeni şehirler kurarak halka iyilikler yapmalıdır. Ana yollar üzerine ribâtlar, ilim isteyenler için medreseler yapılmasını emretmelidir...*” (s. 201) ifadeleri ile hükümdarın toplum için yapması gereken hizmetler belirtilmiştir. Bu hizmetler hükümdarın görev ve sorumluluklarıdır. Metnin bu yönüyle sorumluluk değerini anlatılmaktadır.

4.2.1.1.9. Vatanseverlik Değeri

Ders kitabında yer alan “*Çin Hükümdarı*” başlıklı metinde hükümdarların nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Hükümdarın görevleri arasında “...*Hükümdar halkı mesut etmeye, onun durumunu iyileştirmeye, onu fazilet ve geleneklere uygun şekilde idareye çalışmalıdır...*” (s. 70) görevi yer almaktadır. Bu görevle hükümdarın halkını önemsemesi ve halkının iyiliği için çalışması üzerinden vatanseverlik değeri anlatılmaktadır.

Vatanseverlik değeri ile ilgili bir diğer metin “*Mete'nin Mektubu*” başlıklı metindir. Bu metinde yer alan:

Tanrı'nın yardımı ve iyiliği, subaylarımızın ve askerlerimizin mükemmelliği ve dayanıklı atlarımızın üstün gücü ile düşmanlarımıza baş eğdirdik. Yüe-çileri mağlup ettik. Oğuz topluluklarıyla civardaki 26 krallığı egemenliğimiz altına aldık ve düzene kavuşturduk. Böylece bunların hepsi Hun oldu. Yay çekebilen ve kullanabilen bütün kavimler bir tek aile hâlinde birleştiler (s. 103).

İfadeler ile Mete'nin yay çekebilen kavimleri tek bir çatı altında topladığı anlatılmaktadır. Mete'nin yay çekebilen kavimleri bir araya toplaması ve düşmanlarına baş eğdirmesi vatanseverlik değeri ilişkilendirilebilir.

Ders kitabında yer alan “*Kök Türk*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan:

Kök Türkler uzun zaman kölelik hayatı yaşamışlar, dağlarda madencilik yapmışlar ve efendileri olan Avarların veya başka deyimle Juan- Juanların en ünlü demircileri olmuşlardır. Fakat 552'de kurtuluş saatleri çalmış, yazıtlarda adı Bumin Kağan olarak geçen ilk yiğit hükümdarları, kavmini hürriyete kavuşturmuştur. Hatta bütün öteki kabileleri de hükmü altına almış, imparatorluğunu ta büyük Çin duvarına kadar genişletmiştir (s. 104).

İfadeler ile Kök Türklerin kölelikten özgürlüğe kavuşması anlatılmıştır. Metin de vatan ve hürriyet sevgisi vurgulanmaktadır. Dolayısıyla vatan ve hürriyet sevgisi üzerinden vatanseverlik değeri anlatılmaktadır.

Vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen son metin “*Kürşad İhtilali*” başlıklı metindir. Bu metinde yer alan “*Çin İmparatoru Li-Şi-Min'i esir edip Türk illerine kaçırarak, sonra da Çin sarayında esir bulunan Türk ileri gelenleri ve Çin boyunduruğundaki Türk toprakları ile değiştirecektik...*” (s. 105) ifadesi ile Kürşad'ın Çin baskısı altında olan Türkleri ve toprakları kurtarmak istemesi anlatılmaktadır. Bu yönüyle metin üzerinden vatanseverlik değeri anlatılmaktadır.

4.2.1.2. Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı (Yüksel vd., 2021a)

Bu ders kitaplarının öğretim programları ile uygun olarak hazırlanan üniteleri ve ünite içindeki edebi metinler olarak değerlendirilen okuma parçaları yer verilmiştir. Ders kitabında yer alan okuma parçaları incelenmiş, değerler ve değerlerin yer aldığı ünite ve edebi metinler tablo 4.8'de verilmiştir.

Tablo 4.8: Ortaöğretim tarih 9 ders kitabında edebi metinlerde yer alan değerler (Yüksel vd., 2021a)

Üniteler	Edebi Metinler	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz Denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatansızlık	Yardımsızlık
Tarih ve Zaman	Talas Savaşı		+								+
	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	+									
İnsanlığın İlk Dönemleri	Okullar								+		
	Göçebeler ve Yerleşikler		+								
	Hammurabi Kanunları'ndan Örnekler	+		+							
	Hitit Kanunları'ndan bazı örnekler	+									
	On Emir			+			+		+		
Orta Çağ'da Dünya	Ücretli Türk Askerleri									+	
	Konar-göçer Ordusu				+						
	Yusuf Has Hacıp	+									
	12 Levha Kanunları	+									
	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	+									
	Justinianus Aile Hukuku Kanunları	+									
	Justinianus Ceza Hukuku Kanunları	+									
	Cengiz Yasası	+		+			+				
	Tek Kuşak-Tek Yol		+								
İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası	Hun-Çin Politikaları									+	
	Türk Göçleri	+							+		
	İlk Türk Devletlerinde Serbest Ticaret Pazarı		+								
	Tanrının Kırbacı Attila						+				+
	İslam Medeniyetinin Doğuşu	+	+						+		
Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri	Gök Tanrı Dini								+		
	Atabetü'l-Hakayık				+						
	15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü				+				+	+	
	Nizâmülmülk	+									
	Siyasetnâme'ye Göre Hükümdar Nasıl Olmalı?				+						
	İlim Taliplileri						+				
	Toplam		13	5	3	4	0	4	0	6	3

Tablo 4.8' de ders kitabında değerler ve değerler eğitimi ile ilgili edebi metinlere yer verilmiştir. Yüksel vd., ders kitabında değer ve değerlerle ilgili

toplamda 28 edebi metnin yer aldığı tespit edilmiştir. Edebi metinler incelendiğinde bir metinde birden fazla değere yer verildiği görülmüştür. Böylelikle tek bir metinle bir değer aktarmak yerine birden fazla değere yer vererek çeşitlilik sağlanmıştır. Bu edebi metinlerde 10 değerden 8 tanesine yer verildiği görülmüştür. Ders kitabında incelenen edebi metinlerde görüldüğü kadarıyla sabır ve sevgi değeri ile ilgili edebi metne rastlanmamıştır. Ders kitabında tespit edebildiğimiz 8 değerle ilişkilendirilen 28 edebi metinde, değerlerin toplamda 40 defa tekrar edildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabındaki edebi metinler ünite bazında incelendiğinde en fazla edebi metinlere “Orta Çağda Dünya” ve “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde yer verildiği tespit edilmiştir. Orta Çağda Dünya ünitesinde, toplamda 9 edebi metinde 6 farklı değer yer verildiği görülmüştür. Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri ünitesinde, toplamda 6 edebi metinde 5 farklı değer vurgulandığı görülmektedir.

Ders kitabındaki edebi metinler değerler bazında incelendiğinde; adalet değerine 13, sorumluluk değerine 6, dostluk değerine 5, öz denetim ve saygı değerlerine 4, dürüstlük ve vatanseverlik değerine 3 ve yardımseverlik değerine 2 defa yer verildiği bulunmuştur. Ders kitabında en fazla adalet daha sonra sorumluluk değerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sabır ve sevgi değerleri dışında en az yer verilen değerler ise dürüstlük, yardımseverlik ve vatanseverlik değerleri olduğu tespit edilmiştir.

Ders kitapları değerler ünite bazında incelendiğinde en fazla farklı değere “Orta Çağ’da Dünya” ile “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitelerinde 6 tane; “İnsanlığın İlk Dönemleri” ile “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde 5 tane değere yer verildiği görülmüştür. Değerlerin en fazla tekrarlandığı ünite “Orta Çağ’da Dünya” ünitesidir. Bu üniteye farklı değerlere 11 defa yer verildiği bulunmuştur. İkinci sırada değerlerin en fazla tekrarlandığı “İnsanlığın İlk Dönemleri” ile “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde değerlere toplamda 8 defa yer verilmiştir.

Değerler tek başına incelendiğinde adalet değeri toplamda 13 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Adalet değeri “Orta Çağ’da Dünya” ünitesinde 6

farklı edebi metinde yer alarak en fazla bu üniteye tekrar edildiği bulunmuştur. İkinci sırada 2’şer farklı edebi metinde yer verildiği “İnsanlığın İlk Dönemleri” ve “İslam Medeniyetinin Doğuşu” üniteleri gelmektedir. Diğer 3 üniteye de adalet değerine birer edebi metinde yer verildiği görülmüştür.

Dostluk değerinin ders kitabında toplamda 5 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu değer “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitesi hariç bütün ünitelerde birer edebi metinde yer aldığı görülmüştür.

Dürüstlük değerinin ders kitabında 3 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Edebi metinlerden 2 tanesi “İnsanlığın İlk Dönemleri” ünitesinde yer alarak en fazla bu üniteye tekrar edildiği görülmüştür. Dürüstlük değeri ile ilgili diğer edebi metin “Orta Çağ’da Dünya” ünitesinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Öz denetim değerinin toplamda 4 farklı edebi metinde yer aldığı görülmüştür. En fazla yer aldığı ünite toplamda 3 defa tekrar edildiği “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitesi olduğu bulunmuştur. Öz denetim değeri ile ilgili diğer edebi metin “Orta Çağ’da Dünya” ünitesinde yer aldığı görülmüştür.

Saygı değerinin toplamda 4 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Edebi metinlere “İnsanlığın İlk Dönemleri”, “Orta Çağ’da Dünya”, “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ve “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde yer verildiği görülmüştür.

Sorumluluk değerine toplamda 6 farklı edebi metinde yer verildiği görülmüştür. En fazla yer aldığı üniteler 2’şer edebi metinlerle “İnsanlığın İlk Dönemleri” ile “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” üniteleri olduğu tespit edilmiştir. Sorumluluk değeri ile ilgili diğer 2 edebi metne “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ile “İslam Medeniyetinin Doğuşu” ünitelerinde yer verildiği görülmüştür.

Yardımseverlik değerinin toplamda 2 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Bu edebi metinler “Tarih ve Zaman” ile “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ünitelerinde yer almaktadır.

Vatanseverlik değerinin toplamda 3 farklı edebi metinde yer aldığı görülmüştür. Bu edebi metinler “Orta Çağ’da Dünya”, “İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası” ve “Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri” ünitelerinde yer almaktadır.

4.2.1.2.1. Adalet Değeri

Bütün insanların eşit haklara sahip olduğunun anlatıldığı “*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir fark gözetilmeksizin bu Beyanname’de ilan olunan bütün haklardan ve hürriyetlerden yararlanabilir. Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır. Hiç kimse kölelik altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır. Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz. Herkes her nerede olursa olsun hukuki kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir. Herkes kanun önünde eşittir ve kanunun eşit korumasından yararlanma hakkına sahiptir (Yüksel vd., 2021a: 20).

Yukarıda yer alan ifadeler ile insanlar arasında adil olma, insanlara eşit davranma ve kanunların üstünlüğüne önem verme vurgulanmaktadır. Ders kitabının başka bir bölümünde de “*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*” başlığıyla adalet değerine yer verilerek bütün insanların eşit olduğu ve eşit haklara sahip oldukları üzerinde durulmuştur.

Hammurabi kanunlarının yer aldığı “*Hammurabi Kanunları’ndan Örnekler*” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Kanunda yer alan “*Bir adamın gözünü çıkarmanın gözü çıkarılır.*”, “*Bir kişi kendisiyle aynı sınıftaki bir kişinin dışına zarar verirse onun da dışı çekilir.*” (s.58) maddeleri ağır olsalar dahi mağdur olanın hakkını gözetmesi yönleriyle bir hukukun varlığını göstermektedir. Kanunlar üzerinden adalet değerine yer verilen bir diğer metin “*Hitit Kanunları’ndan Bazı Örnekler*” başlıklı metindir.

Hitit kanunlarında hırsızlığa ölüm cezası verilmez, çalınan malın üç katı gümüş ödeme cezası verilir ve ayrıca hırsızlık yapana dayak atılırdı. Başkasının tarlasını yakan bir kimse yakalanırsa tarlası yanan kişiye köle olarak verilir. Büyücülük yapan sosyal konumuna göre ölümle

cezalandırılır ya da sürgün edilir. Bir kişi kralın hükmüne karşı gelirse onun evi harap edilir (s.58) .

Yukarıda yer alan maddelerde bir kimseye zarar verildiğinde mağdur olanın hakkının aranması ve suçlunun cezalandırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Günümüz kanunlarına göre çok ağır şartlar içerse dahi hukukun var olması ile adalet değerine yer verilmiştir.

Yusuf Has Hacıp'in "*Kutadgu Bilig*" adlı eserinden alıntılanan sözü ders kitabının tartışılma başlığında verilmiştir. Alıntılanan "*Kanunun adil olması gerekir çünkü adalet esaslarında tertip edilmeyen bir kanun, üç ayaklı masanın ayaklarından birinin eksikliği gibi hatalara ve haksızlıklara yol açar. O takdirde "devlet tahtı" yıkılır. Devletini korumak isteyen hükümdar, adil kanun yapmak zorundadır.*" (s.83) sözü ile haksızlıkların önüne geçmek ve devletin devamlılığını sağlamak isteyen bir hükümdarın adil kanun yapması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca yapılan kanunlarında adil olması gerektiğini vurgulamıştır. Yusuf Has Hacıp'in hükümdarın sahip olmasını istediği adil olma davranışı ile adalet değeri ilişkilendirilmiştir.

Ders kitabında kanunlar üzerinden adalet değerine yer verilen bir diğer metin "*12 Levha Kanunları*" başlıklı metindir. Bu metinde yer alan "*Bir kimse, kendisine borçlu olan kişiyi hâkim (majistra) önüne götürürse ve borçlu borcunu ödeyemezse muayyen şekillere riâyet ederek ona el koyar, evine götürür ve zincire vurur. Muayyen zaman içinde yine ödeyemezse öldürebilir veya köle olarak satabilir.*" (s.83) kanunu ders kitabında yer alan diğer kanunlar gibi ağır olsa dahi mağdur olan kişinin haklarını koruması yönüyle adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Justinianus dönemine ait aile ve ceza hukukuna dair örneklerin yer aldığı metinlerde adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Bu metinlerden ilki "*Justinianus Aile Hukuku Kanunları*" başlıklı metindir.

Kişiler evli olduklarını önceden yapılmış drahoma adı verilen bir sözleşmeyle ya da din görevlisi ve tanıklar huzurunda evlenme iradelerini beyan ederek ispat eder. Çocuğun evlilik esnasında doğumu soyunun sıhhati için yeterli değildir. Babanın doğumdan sonra kendisine gösterilen çocuğu kabul etmesi gerekir. Baba kabul etmezse çocuk sahipsiz olur, evden atılabilir veya öldürülebilir (s.84).

Kanunda yer alan yukarıdaki maddelerde aile hukukuna dair kanunlara yer verilmiştir. Evlilik ve aile kurumunun kanunlarla düzenlenmeye çalışılması, aile içinde yaşanacak sorunlarda başvurulacak bir hukukun ve adaletin olması yönlerinden metinde adalet değerine yer verildiği görülmektedir. Justinianus kanunlarından ceza hukukuna dair örnekler “*Justinianus Ceza Hukuku Kanunları*” başlıklı metinde verilmiştir.

Bir kimse diğerinin bedenine zarar verirse veya bir şey çalarsa zarar gören şahıs, zararın telafi edilmesini isteyebilir ve bu tazminat para ile ödenirdi. Örneğin el veya sopa ile kemik kırılmışsa ve zarar gören kişi hür ise 300, köle ise 150 Roma parası ödenir. Suçtan zarar gören kişinin tazminat dışında, işlenen suça karşılık ceza istemeye hakkı yoktur. Cezayı talep etme hakkı devletindir.” “Başkalarının sağlığını ve hayatını kötü etkileyecek sihir ve büyü, başkasına ait ürünün kötü olması için edilen dualar ölümle cezalandırılır (s.84).

Yukarıda verilen kanunlar incelendiğinde diğer hukuk ve kanun içerikli metinlerde olduğu gibi bu metinde de mağdur olanın haklarının korunmaya çalışılması ve suçlunun cezalandırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Aile ve ceza hukukuna dair örneklerin yer aldığı bir diğer metin “*Cengiz Yasası*” başlıklı metindir.

Vazifesini ihmal eden askere, sürgün, av esnasında avı kaçırın avcıya, dayak ya da ölüm cezası verilir. Ölüm cezasına çarptırılan kişi diyet vererek ölüm cezasından kurtulabilir. Baba öldüğü zaman yaşça büyük olanlar fazla hisse alırlar. En küçük oğul babasının evinde kalır. Çocukların derecesi, analarının derecesiyle tayin olunur. Kaçan bir esiri veya harp tutsağını ele geçirip de sahibine iade etmeyen ölümle cezalandırılır.(s.85)

Yasalar incelendiğinde her ne kadar günümüz aile yapısı ve aile kanunları ile örtüşmese de toplumda var olan yapının kanunlarla düzenlendiği ve korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Diğer taraftan görev ve sorumluluğunu yerine getirmeyenlere de ceza verildiği, ölüm cezası alan bir kimsenin bu cezadan belirli şartlar dâhilin de kurtulabildiği yasalarda belirtilmiştir. Toplumsal yaşam ve toplumsal düzenin yasalarla korunmaya çalışılması adaletin önemini göstermektedir.

Türklerin göçlerine yer veren “*Türk Göçleri*” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde Türklerdeki “...her yerde adil, eşitlikçi Türk töresini yürürlüğe koymak üzere bir cihan hâkimiyeti ülküsü doğurmuştur.” (s.108) cümlesi ile Türk töresinin adil ve eşitlikçi olduğu ve bütün dünyada bu töreyi sağlamak

istedikleri anlatılmaktadır. Türklerdeki töre anlayışı ülke yönetimi ve toplumun düzenini sağlamaya yarayan kanunlardır. Törelerin olması ve bu törelerin adil ve eşitlikçi olması adalete yer verildiğini göstermektedir.

Ders kitabında yer alan “*Hilfu'l-Fudul*” başlıklı metinde “...zayıfları korumak ve adaleti sağlamak için bir cemiyet kurmaya karar vermişlerdir.” (s.134) cümlelerinde toplumda adaletin sağlanmaya çalışıldığı ve bunun için bir cemiyet oluşturulması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Adaletin sağlanmaya çalışılması ile adalet değerine yer verildiği söylenebilir. Ayrıca metinde “...Mekke’de ne zaman bir zulüm meydana gelirse zulmedilenin Mekkeli olup olmadığına bakılmaksızın hakkını aramak için birleşeceklerine ant içtiler. Daha sonra Yemenli tüccara haksızlık yapan adama borcunu ödettiler...” (s.134) cümleleri insanlar arasında ayırım yapmadan adil bir şekilde mağdur olanın hakkının arandığı görülmektedir. Metinde bir ötekileştirme yapılmadan herkese adil ve eşit davranılması gerekliliği üzerinden adalet değerine yer verilmiştir.

Hz. Muhammed’in öğütlerine yer verilen “*Veda Hutbesi*” başlıklı metinde Hz. Muhammed, insanların temel haklarının neler olduğunu belirterek bütün insanlar için hakların öneminden bahsetmektedir. Hutbede yer alan “...Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır...” (s.142) ifadeleri ile kadın ve erkeğin eşit olduğu ve birbirleri üzerinde haklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Yine Hutbede yer alan “...Ey insanlar! Rabb’iniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem’in çocuklarısınız...” (s.142) ifadeleri ile bütün insanların eşit olduğu ve kimseni birbiri üzerine bir üstünlüğünün olamayacağını tek bir babadan geldiklerini belirtmektedir. Metinde yer alan bu eşitlik ile ilgili ifadeler toplumda herkese aynı davranılması gerektiğini ve dolayısıyla da toplumda adil bir düzenin oluşturulacağı belirtilmektedir. Benzer şekilde “...Arap’ın, Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerine bir üstünlüğü yoktur...” (s.142) ifadesinde de insanlar arasındaki eşitliği ve dolayısıyla adil olma davranışına vurgu yapılmaktadır. Metinde “...Suçlu kendi suçundan başkası ile suçlanamaz. Baba oğlunun suçu üzerine, oğul da babasının suçu üzerine suçlanamaz...” (s.) ifadeleri

ise herkesin kendinden sorumlu olması ve işlenen bir suç varsa suçlu dışında kimsenin cezalandırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Hz. Muhammed'in Veda Hutbesinde bütün insanlara hitap etmesi, haklarını koruması ve eşit olduklarını vurgulaması yönleriyle adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Nizamülmülk hükümdar için “...adaleti sayesinde hoşça zaman geçirip kendilerini güvende hissetmeleri ve idaresine duacı olmaları için insanların gönlünde ve gözünde ona dair derin bir saygı uyandırır.” (s.198) sözüyle adil olması ve halkını bu sayede güvende hissettirmesi sonucunda saygı duyulan bir hükümdar olunacağını belirtmektedir. Nizamülmülk'e göre iyi bir hükümdar olabilmenin temelinde adaletli olma davranışı vardır.

4.2.1.2.2. Dostluk Değeri

Türk-Arap mücadelesinin anlatıldığı “*Talas Savaşı*” başlıklı metinde yer alan “...Türk-Arap mücadelesi Talas Savaşı'ndan sonra yerini dostluğa ve iş birliğine bıraktı. Sağlanan bu barış ortamında İslâmiyet'in Türkler arasında yayılması hızlandı...” (s.15) ifadelerinde Türkler ve Araplar arasındaki dostluğun ve iş birliğinin nasıl oluştuğu anlatılmaktadır. İki topluluk arasındaki bu iş birliği ve dostluk üzerinden dostluk değerine yer verilmiştir.

Göçebe ve yerleşiklerin yaşam tarzlarının anlatıldığı “*Göçebeler ve Yerleşikler*” adlı metinde “...yerleşim yerlerine yakın yerleşik kavimlere saldırmayıp onları gözetip korurlar; belki iyi tanıdıklarından, belki de ihtiyaçları olduğundan, bilemiyoruz...” (s.43) ifadesinde göçebelerin kendilerine yakın yerde olan yerleşiklere saldırmamaları ve onları korumaları aralarında bir iş birliği olduğunu göstermektedir. Bu nedenle metinde yer alan ifade ile dostluk değerine yer verildiği söylenebilir.

Türk devletlerinde ticaretin anlatıldığı “*İlk Türk Devletlerinde Serbest Ticaret Pazarı*” başlıklı metin dostluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...komşu ülkelerle yaptıkları ticaretin güvenlik içinde gerçekleşmesi amacıyla birtakım tedbirler almıştır...” (s.123) ifadesi ile komşu ülkelerle ticaret üzerinden bir iş birliği yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine metinde “...Bilge Kağan, savaşlara son verip Çin ile

olan ilişkilerini karşılıklı dostluk ve barış temelinde oturtuktan...” (s.123) ifadesinden Bilge Kağan’ın komşusu olan Çin ile dostane ilişkiler ortaya koyduğu görülmektedir. Metinde yer alan bu ifadeler ile ticarete dayalı bir barış ortamının oluşturulduğu görülmektedir. Bu yönüyle metin dostluk değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Hız. Muhammed’in öğütlerinin yer aldığı “*Veda Hutbesi*” başlıklı metinde Hız. Muhammed “*...Müslüman, Müslüman’ın kardeşidir ve böylece bütün Müslümanlar kardeştirler. Bir Müslüman kardeşinin kanı da, malı da helal olmaz...*” (s.142) ifadeleri ile Müslümanların kardeş olduğu ve birbirlerine zarar vermemesi gerektiğini vurgulamıştır. Metinde kardeşlik üzerinden dostluk değerine yer verildiği söylenebilir.

İpek yolunun modern bir şekilde tekrardan faaliyete geçirilmesinin anlatıldığı “*Tek Kuşak- Tek Yol*” başlıklı metinde dostluk değerine yer verildiği görülmüştür. Metinde “*...29 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı zirvede...*” (s.87) ifadesi ile İpek Yolunun modernleştirilmesi kapsamında ülkelerin iş birliği yaptığı görülmektedir. Yine metinde “*...Modern İpek Yolu Projesi en basit hâliyle geçeceği 65 ülkeyi yol, liman, demir yolu havaalanı ile birbirine bağlamayı hedeflemektedir.*” (s.87) ifadeleri ile devletlerin kara, hava ve demir yollarıyla birbirlerine bağlanacağını hedeflediği anlatılmaktadır. Proje sayesinde 65 ülkenin bir iş birliği kapsamında birbirleriyle iletişim halinde olması ve birlikte hareket etmesi gerekliliği üzerinden dostluk değerine yer verilmektedir.

4.2.1.2.3. Dürüstlük Değeri

Kanunlarda doğru söze önem verildiğinin örneği olarak “*Hammurabi Kanunları’ndan Örnekler*” başlıklı metin incelenebilir. Metinde “*Birisini suçlayan ispata mecburdur. İspat edemezse ölüm cezasına çarptırılır.*” (s.58) maddeleri ile yalan söylemenin ve iftiranın cezalandırılacağı belirtilmektedir. Bu sayede toplumda doğru sözlü olmanın önemi vurgulanarak dürüst olmaya yer verilmiştir.

Hız. Musa’nın emirlerinin yazdığı “*On Emir*” başlıklı metinde “*...Çalmayacaksın.*”, “*Komşuna karşı yalan şahitlik yapmayacaksın.*”, “*Komşunun evine tamah etmeyeceksin, komşunun karısına yahut kölesine yahut cariyesine yahut*

öküzüne yahut eşeğine yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.” (s.59) emirleriyle kimseyi aldatmama, doğru sözlü olma ve başkasının ailesini ve malını ele geçirmek için kötü duygular beslememek gerekliliği üzerinde durulmuştur. Metin bu yönleriyle dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Ceza hukukuna dair örnek maddelerin yer aldığı “*Cengiz Yasası*” başlıklı metinden de dürüstlük değerine yönelik yasaya yer verilmiştir. Metinde “*Kasten yalan söyleyen, sihirbazlıkla uğraşan, casusluk yapan...*” (s.85) ifadeleri ile doğru sözlü olmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

4.2.1.2.4. Öz Denetim Değeri

Edip Ahmet Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık adlı eserinde geçen “*Mutluluk yolu bilgi ile bulunur. Nice kirlî şeyler yıkanmakla temizlenir. Câhil, yıkanmakla temizlenmeyen bir kirdir. Her işte bilgisizin nasibi pişmanlıktır. Edeplerin başı dili gözetmektir.*” (s.187) ifadelerinde bilgi ve ilim sahibi olmanın önemi üzerinde durduğu görülmektedir. Bilgili ve ilim sahibi bir kişiliğe sahip olunması gerekliliği öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Darbe girişiminin anlatıldığı “*15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü*” başlıklı okuma parçasında “*...Her kesimden, her yaştan insanıyla tek yumruk hâline gelerek vatanını savunan aziz milletimiz, iman dolu yüreği, dik duruşu, feraseti, cesareti, birlik ve beraberliğiyle 15 Temmuz gecesi tarihimizin en büyük kahramanlıklarından birini sergilemiştir...*” (s.189) ifadesi zor durumda olan devletin birliğe, millete ihtiyaç duyduğu, milletin ise demokrasi hakkını koruduğu anlatılmaktadır. Ayrıca halkın devleti için hangi niteliklere sahip olması gerektiği de metindeki ifadede yer almaktadır. Milletın sahip olması gereken nitelikler ile öz denetim değeri ilişkilendirilir.

Nizâmülmülk'e göre hükümdarın sahip olması gereken niteliklerin anlatıldığı “*Siyasetnâme'ye Göre Hükümdar Nasıl Olmalı?*” başlıklı metin öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Hükümdar, adaletli, bilgili ve güzel ahlak sahibi olmalı, haftada iki gün divan-ı mezalime oturarak mazlumun hakkını vermelidir. Allah'ın

rızasını gözeterek halkın işlerinden gafil olmamalı ve fakiri, kimsesizleri gözetmelidir. Cömert olmalıdır zira cömertlik Peygamber'den yadigârdır. Memleket meselelerinde acele etmemeli, işin hakikatının ortaya çıkması için araştırılmasını emretmelidir. Devlet işlerinde takip edeceği siyaseti, âlimler ve cihan görmüşlerle istişare edilerek tespit etmelidir. Ferasetli olmalı, meseleler üzerinde kafa yormalı, töre ve geleneklerle ilgili olmalıdır. Liyakat sahibi olanlara görev vermeli ve devlet görevlilerini sürekli denetim altında tutmalıdır. Şefkat sahibi olarak yanında çalışanların gönlünü hoş tutmalı, cemaatle namaz kılmalı, ilim erbabını korumalıdır (s.200).

Yukarıda yer alan ifadelerde hükümdarın adalet sahibi, bilgili, cömert, ilim sahibi kimselere saygılı ve şefkatli gibi niteliklere sahip olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Hükümdarların bu niteliklere sahip öz denetimli kimseler olması gerektiği metindeki ifadelerle vurgulanabilir.

Konargöçerlerin özelliklerinin anlatıldığı “*Konar-göçer Ordusu*” başlıklı metinde “...*Konar-göçer askeri, dayanıklı, disiplinli, uyumlu ve süreklidir...*” (s.82) ifadesi ile konar-göçerler ordusunun hangi niteliklere sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca metinde “...*Konar-göçer ordusu dağınık bir kalabalık olmaktan öte herkesin, neyi ne zaman yapacağını iyi bildiği, birbirine yardım ettiği bir yapıya sahiptir. Ordu ayağa kalkmış bir halk, yürüyen bir ulustur...*” (s.82) ifadelerinde konar-göçer askerlerin neyi ne zaman yapmaları gerektiği belirtilmiştir. Konar-göçer ordusu askerlerinin sahip olduğu nitelikler ve davranışlarını kontrol edebilmeleri öz denetime sahip olmaları gerektiğini göstermektedir.

4.2.1.2.5. Saygı Değeri

Sultan Alp Arslan'ın ilim sahibi kişilere verdiği önemin anlatıldığı “*İlim Taliplileri*” başlıklı metinde “...*Sultan ile Nizâmülmülk Nişabur'da camiin kapısında, elbiseleri perişan gençleri görünce sebebini sormuş; vezir de ona “bunlara insanların en şerefli ve en zenginleri olup dünya zevki bulunmayan ilim taliplidirler.” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Sultan “kendilerine bir yurt inşasını ve maaş verilmesini emretmiştir...*” (s.201) ifadelerinde de ilim sahibi kimselerin dünyadaki en haysiyet sahibi kimseler olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle ilim sahibi kimselere Sultanın saygı duyduğu ve onlara verdiği değer ön plana çıkarılmıştır.

Hız. Musa'nın emirlerinin yazdığı “*On Emir*” başlıklı ortak metinde “*Babana ve anana hürmet edeceksin.*” (s.59) emriyle anne ve babaya saygı duyulması gerektiği belirtilmiştir. Anne ve babaya hürmet üzerinden saygı değerine yer verildiği görülmektedir.

Cengiz döneminde hukuka ait maddelere “Cengiz Yasası” başlığı altında yer verilmiştir. Metinde “*Her türlü mabedlere hürmet edilmelidir. Bütün dinlerin ruhani reisleri her türlü vergi ve mükellefiyetlerden muaf tutulmalıdır.*” (s.85) yasası ile din ve mezhepler arasında ayırım yapmadan hepsine saygı duyulması gerekliliği üzerinde durmuştur. Yasada yer alan bu madde ile saygı değerine yer verildiği görülmüştür.

Attila'nın yaşam tarzının anlatıldığı “*Tanrının Kırbacı Attila*” başlıklı metinde Attila'nın saygılı bir kişiliğe sahip olduğu da anlatılmaktadır.

İktidarının doruğunda bulunan Attila'nın yerinde başka birisi olsaydı, muhteşem libaslar içinde gezer ve altın-gümüş içinde yüzerdi. Lakin Attila böyle yapmadı, sadeliği severdi. Attila alelade tahta koltukta oturmuş ve sade bir çadır da hüküm sürmüştü. Hiçbir tarafta ihtişamdanda eser yoktu. Hükümdar Attila, herhangi bir Hun kadar sade yaşardı. Misafirlerine gümüş tabaklar içinde çok çeşitli yemekleri ikram ettiği hâlde, kendisi tahta bir tabak içinde sadece et yemeğiyle yetinmişti. Temiz giysileri ile dikkat çekerdi (s.127).

Yukarıdaki ifadelerde Attila'nın alçakgönüllü ve mütevazı bir insan olduğu vurgulanır. Kendi yaşamında sadelikten yana olan Attila'nın misafirlerine karşı oldukça cömert ve saygılı olduğu anlatılmaktadır. Metinde Attila'nın alçakgönüllü bir kişiliğe sahip olması üzerinden saygı değerine yer verilir.

4.2.1.2.6. Sorumluluk Değeri

Sümerlerde Çivi yazısının doğuşu ve gelişmesinin anlatıldığı “*Okullar*” başlıklı metinde “*...Okuma yazma öğrenmek isteyen öğrenciler bu okulda kil parçaları üzerine aynı heceleri tekrar tekrar yazarak yazı yazmayı öğrenmeye çalışırdı...*” (s.37) ifadesi ile okuma yazma öğrenmek isteyen öğrencilerin tekrar tekrar yazı yazmaları gerektiği ve bunun okuma yazmayı öğrenmek isteyenler için bir görev olduğu görülmektedir. Ayrıca “*...Tablet evine gidiyorum. Tablet evinde ne yapıyorsun? Tabletini okuyor, kahvaltımı yiyorum...*” (s.37) ifadeleri ile öğrencilerin tablet evi olarak adlandırdıkları okullara gitmeleri çocukların görevlerinden bir

diğerinin okula gitmek olduğunu göstermektedir. Metinde “...Sümerler, yalnız yazıyı icat etmekle kalmamış, onun öğretilmesi ve yayılması için de çalışmıştır.” (s.37) ifadesi ile Sümerlerin yazıyı öğretmek ve yaymak görevini üstlendikleri ve bunun için çaba harcadıkları anlatılmaktadır. Okullar başlıklı metinde çocukların tekrar tekrar yazı yazarak ve tablet evine giderek yazı yazmayı öğrenmeye çalışmaları ve Sümerlerin yazının öğretilmesi ve yayılması için çaba sarf etmesi sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Hz. Musa'nın emirlerinin yazdığı “On Emir” başlıklı metinde sorumluluk değeri “Sebt gününü (cumartesi) takdis etmek için onu hatırında tutacaksın. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın fakat yedinci gün efendin Rab'e Sebt'tir. Sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariyen ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksınız.” (s. 59) emirleriyle inanlara verilen görevlerde görülmektedir. Metinde sorumluluk değeri Tanrıya ibadet yapma ve dinleme gününde hiçbir iş yapmadan sadece Tanrıya yönelme üzerinden yer almıştır.

Türkler de din ve dini görevlerin anlatıldığı “Gök Tanrı Dini” başlıklı metinde “...Eski Türklerde ataların ruhlarının azapta kalmaması için yılın belirli günlerinde Tanrı adına kurbanlar kesilirdi.” (s.180) ifadesi ile Türklerin dini görevlerini her yıl düzenli bir şekilde tekrarladıkları belirtilmektedir. Metinde her yıl kurban kesilmesi görevi sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Türklerin göçlerine yer veren “Türk Göçleri” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Türklerde zamanla dünyayı huzur ve barışa kavuşturmayı gaye edinen bir fütihat felsefesi...” (s.108) ifadesinden Türklerin bütün dünyaya huzur ve barış getirmeyi amaç edindikleri belirtilmektedir. Türklerin bu amacı onlar için bir görev olarak değerlendirilip sorumluluk değeri ile ilişkilendirilir.

Hz. Muhammed'in öğütlerinin yer aldığı “Veda Hutbesi” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilir. Metinde yer alan Hz. Muhammed “...Bu vasiyetimi burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırın...” (s.142) ifadesi ile hutbesini dinleyen herkese öğütlerini başkalarına duyurma sorumluluğu vermiştir.

Sorumluluk değeri ile ilgili bir diğer metin “15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü” başlıklı metindir. Metindeki “...Haçlı Seferleri’nden Moğol İstilasası’na, I. Dünya Savaşı’ndan Millî Mücadele’ye dek mesele, vatan müdafaası olduğunda milletimiz kanının son damlasına kadar mücadele etmeyi mukaddes bir görev bilmiştir...” (s.188) ifadesi ile Türk milletinin vatani korumayı tarihin her döneminde kendisine görev edindiği anlatılmaktadır. Yine metinde “...Vatanına, bayrağına, özgürlüğüne ve geleceğine sahip çıkmak için sokaklara inen milletimizin ...” (s.188) ifadesi ile Türk milletinin vatanına, bayrağına ve geleceğine sahip çıkmayı kendine görev olarak benimsemesi vurgulanmaktadır. Türk milletine vatani, bayrağı, özgürlüğü ve geleceği için yüklenen görevler Türk milletinin sorumluluğu olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca “...O gece bizim için canlarını feda eden şehitlerimizi ve gazilerimizi hatırlamak ve hatırlatmak, verilen mücadeleyi yâd etmek, özgürlük ruhunu yaşatmak amacıyla 15 Temmuz, “Demokrasi ve Millî Birlik Günü” olarak ilan edilmiştir.” (s.189) ifadesi ile bağımsızlığa karşı verilen mücadelenin ve kendini feda eden milletin unutulmaması, hatırlanması gerektiği üzerinden Türk milletine sorumluluklar yüklenmiştir. Bu yönleriyle metinde sorumluluk değerine yer verilmiştir.

4.2.1.2.7. Vatanseverlik Değeri

Türklerin “Ücretli Türk Askerleri” başlıklı metninde ücretli askerlik yapımları, Bizans’ın düzenli ordusu haline gelmeleri ve Anadolu yakınlarındaki soydaşlarına karşı yapılan akınlarda kullanıldığı anlatılmaktadır. Ancak metinde yer alan “...Fakat bu uygulamaları Malazgirt Savaşı sırasında kendi aleyhlerine işlemiş, Bizans ordusu içerisindeki ücretli Türk boyları, Selçuklular tarafına geçmiştir...” (s.81) ifadesinden anlaşılacağı üzere Bizans’ın Türkleri Anadolu topraklarından atmayı amaçladığı Malazgirt savaşı esnasında ücretli Türk askerlerinin saf değiştirdiği belirtilmektedir. Ücretli Türk askerlerinin bu davranışı Türklerdeki vatan sevgisini gösterdiğinden metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Mete Han ve Çin arasındaki ilişkilerin anlatıldığı “Hun-Çin Politikaları” başlıklı metinde “Mete Han Çin’e karşı millî bir siyaset izlemiştir. Buna göre Hun

Devleti, Çin'i savaş gücü ile baskı altına alacak, devletin ve halkın ihtiyaçları vergi veya ticaret yoluyla Çin'den sağlanacaktı..." (s.100) ifadeleri ile Mete Han'ın halkını önemseydiği ve halkının ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştığı anlatılmaktadır. Mete Han'ın bu yönü vatan sevgisi ile ilişkilendirilip, vatanseverlik değerine metinde Mete Han üzerinden verildiği görülmektedir.

Vatanseverlik değeri ile ilgili bir diğer metin "*15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü*" başlıklı metindir. Metinde yer alan aşağıdaki ifadelerde Türk milleti için vatanın önemi üzerinde durulmuş, tarih boyunca vatan için mücadele edildiği ve vatanın vazgeçilmez bir unsur olduğu vurgulanarak vatanseverlik değerine yer verildiği görülmektedir.

Vatan, Türk milleti için önemli bir kavramdır. Dinimiz İslam da vatan toprağına, hürriyete, birliğe, beraberliğe büyük önem vermekte ve bunları inancın yaşanmasında vazgeçilmez unsurlar olarak görmektedir. Milletimiz, tarihi boyunca hep bu değerler uğruna mücadele etmiş; vatanını ve özgürlüğünü hedef alan saldırılara cansiperane bir şekilde karşı koymuştur. (s.188).

Yukarıdaki ifadelerden farklı olarak metinde vatanseverlik değeri ile ilgili "*...İstiklalini ve istikbalini savunmak üzere "tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet" ilkeleri etrafında birleşen milletimiz, kendi gücünün ve iradesinin üstünde bir güç olmadığını tüm dünyaya göstermiştir...*" (s.189) ifadesine yer verilmiştir. Bu ifade de vatan için milletin birleştiği ve dayanışma içerisinde vatanı koruduğu vurgulanmaktadır. Dayanışma ve birlik içinde vatanın savunulması vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

4.2.1.2.8. Yardımseverlik Değeri

Türklerle Araplar arasındaki ilişkilerin anlatıldığı "*Talas Savaşı*" başlıklı metinde "*...Bunun üzerine Karluk Türkleri tarafından desteklenen Müslüman Araplar ile Çinliler arasında meydana gelen Talas Savaşı'nda (751) Çinliler ağır bir mağlûbiyete uğradı...*" (s.15) ifadesi ile Türklerin Araplara verdiği destek ile savaşın kazanıldığı anlatılmaktadır. Türklerle Araplar arasındaki bu iş birliği üzerinden yardımseverlik değerine yer verildiği söylenebilir.

Attila'nın yaşam tarzının anlatıldığı “*Tanrının Kırbaacı Attila*” başlıklı metinde Attila için “...*Kendisine yalvaranlara karşı merhametli davranır ve kendine tabi olanlara karşı lütufkar hareket ederdi...*” (s.127) ifadesi yer almaktadır. Bu ifade ile Attila'nın cömert olduğuna dolayısıyla yardımsever bir kişiliğe sahip olduğuna değinildiği görülmektedir.

4.2.2. 2016-2022 Yılları Arasında Öğrenimde Olan Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitaplarında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler

2016-2022 yılları arasında 10. sınıflar için öğrenimde olan 6 tane tarih ders kitabı vardır. Ders kitapları tablo 4.9’da verilmiştir. Bu ders kitaplarından 5’i özel yayınevi tarafından 1 tanesi de MEB tarafından hazırlanmıştır. Ders kitapları farklı yayınevlerinde yayınlamış ve farklı yazarlar tarafından yazılmıştır. Bu sayede ders kitaplarında çeşitlilik sağlanmıştır.

Tablo 4.9: 2016-2022 Yılları Arasında Öğrenimde Olan Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitapları

Yıllar	Ders Kitabı Adı	Yazar/Yazarlar	Yayınevi
2014-2018	Ortaöğretim Tarih 10	Ahmet Yılmaz	Ekoyay Yay.
2015-2018	Ortaöğretim Tarih 10	Sami Tüysüz	Tuna Matb.
2016-2017	Ortaöğretim Tarih 10	Ahmet Yılmaz	Yıldırım Yay.
2018-	Ortaöğretim Tarih 10	Dr. Erol Yüksel Dr. Mehmet A. Kapar Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Özgür Bağcı Süleyman Yıldız	Millî Eğt. Yay
2018-	Ortaöğretim Tarih 10	Ahmet Yılmaz	İlke Basım Yay.
2019-	Tarih Ortaöğretim-10	Ahmet Yılmaz	Ata Yay.

	Osmanlı Ekonomik Politikaları										+
	Kanuni'nin Fransa Kralına Mektubu										+
Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı	Müstakil Bir Dünya: Topkapı Sarayı										+
	Fatih Sultan Mehmet'e Nasihatler										+
	Padişah ve Özellikleri										+
Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni	Osmanlılarda İnsan ve Toplum Anlayışı										+
	Osmanlı'da İnanç Özgürlüğü										+
	Çift Hane Sistemi										+
	İlk Pazar Vergisi										+
Toplam											8
											3
											1
											3
											3
											7
											3
											6
											6
											9

Tablo 4.10'da ders kitabında değerler ve değerler eğitimi ile ilgili edebi metinlere yer verilmiştir. Yılmaz'ın ders kitabında değer ve değerlerle ilgili toplamda 34 edebi metin yer almaktadır. Edebi metinler incelendiğinde bir metinde birden fazla değere yer verildiği tespit edilmiştir. Böylelikle tek bir metinle bir değer aktarmak yerine birden fazla değere yer vererek çeşitlilik sağlanmıştır. Bu edebi metinlerde 10 değerın tamamına yer verilmiştir. Ders kitabında tespit edebildiğimiz 10 değerle ilişkilendirilen 34 edebi metinde, değerlerin toplamda 49 defa tekrar edildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabındaki edebi metinler ünite bazında incelendiğinde en fazla edebi metinlere “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ve “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitelerinde yer verildiği tespit edilmiştir. Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi ünitesinde, toplamda 8 edebi metinde 7 farklı değere; Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595) ünitesinde, toplamda 8 edebi metinde 6 farklı değere yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabındaki edebi metinler değerler bazında incelendiğinde; yardımseverlik değerine 9, adalet değerine 8, saygı değerine 7, sorumluluk ve vatanseverlik değerlerine 6, dostluk, öz denetim, sabır ve sevgi değerlerine 3 ve dürüstlük değerine 1 defa yer verildiği bulunmuştur. Ders kitabında en fazla yardımseverlik daha sonra adalet ve saygı değerlerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. En az yer verilen değerler dostluk, öz denetim, sabır, sevgi ve dürüstlük değeridir.

Ders kitapları değerler ünite bazında incelendiğinde en fazla farklı değere “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ünitesinde yer verildiği görülmüştür. Bu ünite toplamda 7 farklı değer yer almıştır. İkinci sırada 6 değere yer verilen “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitesi geldiği tespit edilmiştir. Değerlerin en fazla tekrarlandığı ünite “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ünitesidir. Bu ünite farklı değerlerin toplamda 13 defa tekrarlandığı tespit edilmiştir. İkinci sırada değerlerin en fazla tekrarlandığı “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ünitesinde farklı değerlerin toplamda 10 defa tekrarlandığı tespit edilmiştir.

Değerler tek başına incelendiğinde adalet değerinin toplamda 8 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Adalet değeri “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ile “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitelerinde 3'er farklı edebi metinlerde yer alarak en fazla bu ünitelerde tekrar edildiği görülmüştür. Adalet değerinin yer aldığı diğer metinlere “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ile “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitelerinde birer defa yer verildiği görülmüştür.

Dostluk değerinin ders kitabında toplamda 3 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Edebi metinlere “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi”, “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ve “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitelerinde verildiği görülmüştür.

Dürüstlük değerinin ders kitabında sadece “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ünitesinde 1 defa yer aldığı tespit edilmiştir.

Öz denetim değerine toplamda 3 farklı edebi metinde yer verildiği tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünite toplamda 2 defa tekrar edildiği “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitesi olduğu bulunmuştur. Diğer öz denetim değerinin yer aldığı edebi metnin “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesinde olduğu tespit edilmiştir.

Sabır değerinin toplamda 3 farklı edebi metinde yer aldığı görülmüştür. Bu edebi metinlerin “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi,

“Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ve “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitelerinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Saygı değerine toplamda 7 farklı edebi metinde yer verildiği görülmüştür. Saygı değerinin en fazla yer aldığı ünite 3 edebi metinle “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ünitesi olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada en fazla saygı değerine 2 edebi metinle “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitesinde yer verildiği görülmüştür. Diğer saygı değeri ile ilgili edebi metin “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitesinde yer aldığı bulunmuştur.

Sevgi değerinin toplamda 3 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Sevgi değeri ile ilgili 3 edebi metinde “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ünitesinde yer aldığı bulunmuştur.

Sorumluluk değerine toplamda 6 farklı edebi metinde yer verildiği görülmüştür. En fazla yer aldığı ünitenin 2 edebi metinlerle “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ünitesi olduğu bulunmuştur. Diğer 4 sorumluluk değerinin yer aldığı edebi metinler “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)”, “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar”, “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ve “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitelerinde olduğu tespit edilmiştir.

Vatanseverlik değerine toplamda 6 farklı edebi metinde yer verildiği bulunmuştur. En fazla yer aldığı ünitenin 2’şer edebi metinle “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ile “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” üniteleri olduğu tespit edilmiştir. Diğer vatanseverlik değeri ile ilgili edebi metnin yer aldığı ünitelerin “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ile “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” üniteleri olduğu görülmüştür.

Yardımseverlik değerinin toplamda 9 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. En fazla yer aldığı ünitenin 3 edebi metinle “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ünitesi olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada yer alan üniteler 2’şer edebi metinle “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ve “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” üniteleri olarak bulunmuştur. Diğer yardımseverlik değerlerinin yer aldığı edebi metinler “Beylikten Devlete Osmanlı

Medeniyeti” ile “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitelerinde olduğu bulunmuştur.

4.2.2.1.1. Adalet Değeri

Orhan Gazi'nin biyografisinin anlatıldığı “*Orhan Gazi (1326-1362)*” başlıklı metinde Orhan Gazi'nin “...adalet hususunda titiz davranırdı...” (Yılmaz, 2018: 54) ifadesi ile adaletli bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Yine metinde “...Hristiyan ahaliye gösterdiği adilana tavırları...” (s.54) ifadesi ile de farklı dine mensup kimselere de adil davrandığı anlatılmaktadır. Biyografide Orhan Gazi'nin adil bir davranışa sahip olması ile adalet değeri ile ilişkilendirilir.

I.Murad'ın biyografisinin anlatıldığı “*Sultan I. Murad (1362-1389)*” başlıklı metinde “...Fransız tarihçisi Hammer'e göre o “Şeriat kanunlarını büyük bir dikkatle korumuş ve gelişen devletinde o kanunları sağlamlaştıracak ve doğrulayacak çalışmaların hiçbirinde kusur göstermemiştir.” (s.57) ifadesinde I. Murad için kanunlara yönelik çalışmalara ve kanunların uygulanmasına önem verdiği anlatılmaktadır. Buna göre Sultan I. Murad kanunlara önem vermesi ve kanunları uygulayıp koruması üzerinden adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

Ders kitabında yer alan “*Osmanlı İstimâlet Anlayışı*” başlıklı metinde “...Süleyman Paşa, Tarakçı, Yenice, Bolu ve Mudurnu'yu fethettikten sonra bu şehirlerdeki gayrimüslimlerin çoğu, onun adaleti ve insafı karşısında Müslüman oldular...”, “... en önemlilerinin adalet... kavramı olduğu...” ve “...Osmanlı toplumu, hiçbir ayırım yapılmaksızın eşitlikçi bir anlayışla...” (s. 58) ifadeleri ile Süleyman Paşa'nın adaletli davranışı ve eşitlikçi anlayışı anlatılmaktadır. Süleyman Paşa'nın bu davranışları adil olma ve eşit davranma tutum ve davranışlarıyla ilişkilendirilerek adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

Tarihin büyük kanun yapıcıları seçilip, portrelerinin ABD Kongre Binasına asılmasının anlatıldığı “*ABD Kongre Binasında Kanuni'nin Portresi*” başlıklı metinde Kanuni Sultan Süleyman'a da yer verilmiştir. Metinde “...tarihin büyük kanun yapııcılarından 23'ünün ismini tespit ettiler. Sonra, tanınmış heykeltıraşlara görev verildi. Heykeltıraşlar, 23 ismin kabartma portrelerini mermer plakalar

üzerine işlediler. Temsilciler Meclisi galerisindeki portrelerden biri de Kanuni Sultan Süleyman'a aittir." (s. 126) ifadeleri ile Kanuni Sultan Süleyman'ın tarihin büyük kanun yapıcısı olarak anıldığı anlatılmaktadır. Kanuni'nin kanun yapıcı özelliği adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin anlatıldığı "Müstakil Bir Dünya: Topkapı Sarayı" başlıklı metinde "...Şikâyeti olanların ve adaleti aramaya gelenlerin müracaatlarını sunacakları Deavi Kasrı (I. Avlu) buradaydı..." (s.150) ifadesi ile adaleti arayanların ve şikâyeti olanların başvurabilecekleri bir yerin varlığı anlatılmaktadır. Ayrıca "...adalet olmasa bu köhne kubbe ayaklar üzerinde durmaz..." (s.150) ifadesi ile de adalet sayesinde varlığını devam ettirebildiği vurgulanmıştır. Metinde Osmanlı Devleti'nde adalet verilen önemi göstererek, adalet değerine yer verilmiştir.

II. Murad'ın oğluna verdiği öğütler "Fatih Sultan Mehmet'e Nasihatler" başlıklı metinde yer almaktadır. Metinde "Padişahlar, elinde terazi tutmuş bir kimseye benzerler. Senin padişah olunca teraziye doğru tutmanı isterim. O zaman Yüce Allah da senin iyiliğini arzular." (s. 157-158) ifadeleri ile padişahın teraziye doğru kullanarak adil olması gerektiği öğüdünü verdiği görülmektedir. Bu yönüyle metin adil olma tutum ve davranışıyla ilişkili olup, adalet değeri ile ilişkilendirilir.

Padişahın özelliklerinin neler olduğu "Padişah ve Özellikleri" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "Padişah adaletli olmalı...", "...iltimas ve haksızlığa göz yummamalı, halkın huzuru ve refahını göz ardı ederek bolluk içinde yaşamalarına ve ülke hazinesini savurganca kullanmalarına müsaade etmemelidir. Kendi çıkarları için çalışan, devletin ve halkın çıkarlarını gözetmeyen idarecileri görevlerinden alarak cezalandırmalıdır..." (s.159) ifadeleri ile padişahın adaletli olması ve halkının çıkarlarını düşünmeyenlerin cezalandırılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca "...din ve ırk farkı gözetmeksizin kanunları herkese eşit olarak uygulamalı, herkesin gelirine göre vergi almalı..." (s.159) ifadesi ile de halkına eşit kanunlar uygulaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Metinde padişahın adil olma ve eşit davranma tutum ve davranışlarına sahip olması gerekliliği üzerinden adalet değerine yer verildiği görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde pazardan vergi alınmaya nasıl başlanıldığı "*İlk Pazar Vergisi*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "...*Bu töredir. Bütün memleketlerde vardır ki hükümdar olanlar alır...*" (s.180) ifadesi ile vergi almanın bir töre olduğu ve bu nedenle hükümdarların vergi alması gerektiği anlatılmaktadır. Yine metinde "...*Osman Bey halkla da konuşur ve daha önce Bizans'ın aldığından çok daha hafif bir "bac" yani Pazar vergisi koyar...*" (s.180) ifadesi ile Osman Bey'in töreyi yani kanunları uygulamak için vergi almaya başladığı görülmektedir. Osman Bey'in töre yani kanunlar için vergi almaya başlaması, töreyi yani kanunları uyguladığını göstermektedir. Bu yönüyle metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

4.2.2.1.2.Dostluk Değeri

Farklı dine inanan iki kişinin zamanla arkadaş olmaya başlamasının anlatıldığı "*Paylaşılmayan Şehir: Kudüs*" başlıklı metin dostluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde "...*Papa'nın cennet vaadine kanmış askerlerden biri olan Wilhem, II. Haçlı seferi esnasında Eyyubilere esir düşmüştü. Zamanla Eyyubili Müslüman Türk askerlerinden Hasan'la da dost olmaya başlamışlardı...*" (s.32) ifadesi ile iki düşman olan askerinin zamanla dost olduğu belirtilmektedir.

Osmanlı askerlerinden olan yeniçerilerin anlatıldığı "*Yeniçeriler*" başlıklı metinde dostluk değerine yer verilmiştir. Metinde "...*Kulluğumuz padişaha ayan...*" (s. 83) ifadesi ile askerler padişaha karşı olan sadık ve bağlılıklarını ifade etmektedirler. Metinde yer alan bu ifade sadık olma tutum ve davranışıyla ilişkilendirilebilir.

Ders kitabında Yunus Emre'nin "*Benim bunda kararım yok, ben bunda gitmeye geldim. Bezirgânım malım çok, alana satmaya geldim. Ben gelmedim dava için, benim işim sevi için. Dostun evi gönüllerdir, gönüller yapmaya geldim.*" (s. 94) dörtlüğüne yer verilmiştir. Yunus Emre dörtlüğünde iyilik ve dostluğa vurgu yapan öğretiler ile dostluğun önemine değindiği görülmektedir. Dörtlük bu yönüyle dostluk değeriyle ilişkilendirilmiştir.

4.2.2.1.3.Dürüstlük Değeri

Farklı dine inanan iki kişinin zamanla arkadaş olmaya başlamasının anlatıldığı “*Paylaşılmayan Şehir: Kudüs*” başlıklı metnin dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde Hristiyan olan Wilhem ile Müslüman olan Hasan arasında bir konuşma geçmektedir. Hasan’ın Haçlı Seferlerinin dini amacının dışındaki amaçlarına yönelik sorduğu soruya Wilhem “...*Evet. Krallar bu bölgenin zenginliğini ele geçirmek, derebeyler ekonomik sıkıntılarını gidermek, şövalyeler ise şan ve şöhret için katılıyorlar bu sefere...*” (s. 32) şeklinde cevap vermiştir. Bu cevap ile Kudüs’ün Haçlılar tarafından ele geçirilmek istenmesindeki asıl amacın ne olduğu tüm gerçekliği ile anlatılmaktadır. Wilhem kralların, derebeylerin ve şövalyelerin asıl amacını anlayıp dürüst bir şekilde Müslüman olan Hasan’a söylemektedir. Hristiyan olan Wilhem’in bu ifadesi doğru sözlü olma tutum ve davranışıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca yazar tarafından hazırlanan bu metinle haçlı seferlerinin Müslümanlar tarafından bilinen asıl amacı, doğunun zenginliklerini ele geçirmek başta olmak üzere ekonomik ve siyasi kaygılarla hareket edildiği gerçeği, bir Hristiyan olan Wilhem’e söylettirilmiştir.

4.2.2.1.4. Öz Denetim Değeri

Osmanlı-Avusturya ilişkisinden bahseden “*Kanuni’nin Ferdinand’a Gönderdiği Mektup*” başlıklı metinde Kanuni Sultan Süleyman’ın mektubu yer almaktadır.

Bu zamana kadar erlik davası edersin. Meydana çık da savaşalım dersin. Şimdiye kadar kaç defa topraklarına gelip istediğimi yapıyorum. Fakat ne senden ne de yandaşlarından ne bir haber ne bir iz var. Size hükümdarlık haramdır. Askerlerinden utanmaz mısın? Eğer cesaretin varsa çık meydana seninle kozlarımızı paylaşalım. Eğer bu kez de savaş meydanına çıkmazsan yiğitlik namını ağzına almayasın (s.127).

Yukarıdaki ifadelerde Kanuni’ni yaptığı davranışları ifade edip, kendine duyduğu güveni gösterdiği anlaşılmaktadır. Kanuni’nin kendine duyduğu güven ve davranışlarının farkında olması ile bir padişahın sahip olması gereken özellik verilmiş ve bu özellikte öz denetim değeri ilişkilendirilmiştir. Kanuni Sultan

Süleyman'ın ders kitabında yer alan bir diğer mektubu "*Kanun'nin Fransa Kralına Mektubu*" başlıklı metinde yer almıştır.

Ben ki sultanlar sultanı, hakanlar hakanı hükümdarlara taç veren Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Acem'in ve Şam'ın ve Halep'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve daha nice memleketlerin ki, yüce atalarımızın ezici kuvvetleriyle fethettikleri ve benim dahi ateş saçan zafer kılıcımla fethelediğim nice diyarın sultanı ve padişahı Sultan Bayezid Han'ın torunu, Sultan Selim Han'ın oğlu, Sultan Süleyman Han'ım... (s.132).

Kanuni Sultan Süleyman'ın bu ifadeleri ile kendini Fransa Kralına tanıtmaktadır. Mektuptaki bu ifadeler Kanuni Sultan Süleyman kendine duyduğu öz güveni ve kendisinin sahip olduğu gücü göstermektedir. Metin bu yönüyle öz güvenli olma tutum ve davranışıyla ilişkilendirilerek, öz denetim değerine yer verildiği söylenebilir.

II. Murad'ın oğluna verdiği öğütler "*Fatih Sultan Mehmet'e Nasihatler*" başlıklı metinde yer almıştır. Metinde "*Allahuteala hazretleri, padişahlara güç ve kuvvetin yanında akıl da vermiştir. Ta ki kuvvetlerini, aklın yardımıyla yerli yerinde kullanabilsinler. Sadece birini kullanmaları iyi değildir. Padişahlığın taşıdığı anlam, biraz da bunların ikisini de yerli yerinde kullanabilmekle gerçekleşir.*" (s.157-158) ifadeleriyle padişahlarda güç ve kuvvetin yanında aklında olması gerektiği belirtilmiştir. Padişahın sahip olması gereken davranışların anlatıldığı bu metin öz denetim değerine yer verildiği bulunmuştur.

4.2.2.1.5. Sabır Değeri

Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'e duyduğu sevgi ve işgal altından kurtarmasının anlatıldığı "*Kudüs Fatih: Selahaddin Eyyubi*" başlıklı metinde "*...Selahaddin Eyyubi, yaklaşık 10 yıldır hasretle beklediği zafer anını nihayet 1187'de Hittin'de yakalamıştı...*" (s.35) ifadesi ile Eyyubi'nin Kudüs'ü işgal altından kurtarmak için 10 yıl beklediği anlatılmaktadır. Selahaddin Eyyubi'nin beklemesi sabır değeri ile ilişkilendirilmiştir.

I. Murad'ın biyografisinin anlatıldığı “*Sultan I. Murad (1362-1389)*” başlıklı metinde I. Murad için “...sabırlı bir insandı...” (s.57) ifadesi yer almıştır. I. Murad'ın sabırlı bir kişiliğe sahip olması üzerinden sabır değerine yer verildiği söylenebilir.

İstanbul'un fethinin anlatıldığı “*Bir Gün Gemiler Dağlara Tırmandı Denizden...*” başlıklı metin sabır değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Ne zamandır uğraştığı hâlde şehri düşürememişti. Donanmayı Haliç'e indirecek bir çare bulamamıştı. Hâlâ aynı konuyu düşünüyor, gecenin bu ilerlemiş saatlerinde çalışıyordu...” (s. 119) ifadelerinde II. Mehmed'in İstanbul'u alabilmek için çok çalışıp uğraştığı anlatılmaktadır. Metinde anlatılan bu durum üzerinden II. Mehmed'in azimli ve çalışkan bir kişiliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu yönüyle metinde azimli olma tutum ve davranışı üzerinden sabır değerine yer verildiği görülmektedir.

4.2.2.1.6. Saygı Değeri

Orhan Gazi'nin biyografisinin anlatıldığı “*Orhan Gazi (1326-1362)*” başlıklı biyografi saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde Orhan Gazi için “...ilim adamlarına hürmet gösterir...” (s.54) ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeden hareketle Orhan Gazinin bilim adamlarına duyduğu saygı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin fetih politikalarından biri “*Osmanlı İstimâlet Anlayışı*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...hoşgörü, en azından beş buçuk yüzyıl boyunca geçici bir his olarak kalmamış, aksine devlet ve toplum hayatının bir gerçeği olarak kabul edilmiştir...” (s.59) ifadesi ile Osmanlı Devleti'nde hoşgörü anlayışının devletin ve insanların yaşam tarzını oluşturduğu görülmektedir. Metinde yer alan bu hoşgörü anlayışı diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışıyla ilgili olup, saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin iskân politikası “*Osmanlıların Rumeli'de İskân Siyaseti*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “*Yerli halkın inançlarına, dillerine, gelenek ve göreneklerine karışmayarak onları kültürlerini yaşamalarında serbest bıraktı...*” (s.61) ifadesi ile Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgedeki

insanların yaşam tarzlarına karışmadığı ve serbest bıraktığı anlatılmaktadır. Bu yönüyle metnin diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışıyla ilişkili olup, saygı değerine yer verildiği görülmektedir.

Ders kitabında Hacı Bektâş-ı Veli ve Mevlana'nın dörtlüklerine yer verilmiştir. Dörtlükte geçen “...Âlimlere ve kendini bilenlere, alçak gönüllülük yaraşır...” (s.93) satırı ile kendini tanıyan insanlar ile ilim sahibi kimselerin alçakgönüllü olması gerektiği anlaşılmaktadır. Hacı Bektâş-ı Veli'nin bu sözü alçakgönüllü olma tutum ve davranışıyla ilişkili olup, saygı değerine yer verildiği söylenebilir. Mevlânâ'nın “Yine gel, yine gel, her ne olursan ol yine gel. İster kâfir, ateşe tapan, putperest ol yine gel. Bizim bu dergâhımız ümitsiz dergâhı değildir. Yüz defa tövbeni bozmuş olsun da yine gel.” (s. 94) dörtlüğünde ne olursan ol yine gel demesi diğer insanlara hoşgörülü davrandığı ve insanların kişiliklerine değer verdiğini göstermektedir. Dolayısıyla Mevlana'nın bu dörtlüğü de saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Padişahların hangi özelliklere sahip olması gerektiği “Padişah ve Özellikleri” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...hoşgörülü olmalı...”, “...halkın inanç, gelenek, örf ve âdetleri gibi önem verdiği manevi unsurlara karşı saygılı olmalıdırlar...” (s. 159) ifadeleri ile padişahların halkına karşı hoşgörülü ve saygılı davranması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle metin diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışıyla ilişkili olup, saygı değeri yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde farklı inançlara saygılı duyulduğu “Osmanlı'da İnanç Özgürlüğü” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...Galata halkının, bize bağlı olan diğer halklar gibi, âdet ve ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin veriyoruz...”, “...Bu bölge halkı kiliselerinde diledikleri gibi ayin düzenleyebileceklerdir, kiliseleri camiye çevrilmeyecektir...”, “...Dinimizi kabul etmeyenlere karşı asla zor kullanmayacağız...” , “...Kendilerini bir köle gibi idare etmeyeceğiz...” (s.168-169) ifadeleri ile farklı din ve inançlara müdahale edilmeyeceği ve özgürce inançlarını yaşayabilecekleri vurgulanmaktadır. Metin bu yönüyle diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışı ile ilişkilendirilip, saygı değerine yer verildiği söylenebilir.

4.2.2.1.7. Sevgi Değeri

Anadolu topraklarının Türklere vatan olma sürecinin anlatıldığı “*Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*” başlıklı metin sevgi değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Anadolu’yu vatan toprağı yapabilmek için kendilerini adadılar...*” (s.15) ifadesinde yer alan “kendilerini adadılar” ifadesi sevgi değeri ile ilişkili tutum ve davranışlardan fedakârlık tutum ve davranışıyla ilişkilendirilmiştir.

Hristiyan olan Wilhem ile Müslüman olan Hasan arasında geçen konuşmaların yer aldığı “*Paylaşılamayan Şehir: Kudüs*” başlıklı metin sevgi değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde Wilhem’in: “...*Bu yüzden ailemizi, tarlalarımızı ve bütün varlığımızı bırakıp buraya geldik. Çünkü kazanırsak Hristiyan dünyasına hizmet etmiş olacağız, ölürsek cennete gideceğiz...*” (s. 32) ifadelerinden her şeyini geride bırakarak kutsal olan Kudüs şehrine gelmeleri ile fedakârlık yaptıklarını göstermektedir. Bu nedenle metindeki ifadeler sevgi değeri ile ilişkili olan tutum ve davranışlardan fedakârlık tutum ve davranışıyla ilişkilendirilmiştir. Kudüs’e duyulan sevgi üzerinden sevgi değerine yer verilen bir diğer metin “*Kudüs Fatihisi: Selahaddin Eyyubi*” başlıklı metindir.

Selahaddin Eyyubi aradan 88 yıl geçmesine rağmen Kudüs’ün Haçlıların işgali altında bulunmasını bir türlü içine sindirememiştir. Hz. İsa’nın doğduğu, İslam’ın ilk kiblesi olan ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Miraca yükseldiği mukaddes şehrin Haçlı hâkimiyetinde bulunmasını kabullenememiştir. Bu kahredici düşüncenin hafakan ve kederi ile geçen her gün, onun için cehennemden farksızdı. O kadar ki Sultan Selahaddin’in âdeta maşukunu arayan Mecnun gibi dolaştığını; yemeği ve uyumayı unuttuğunu; gülmeyi zevk ve sefayı kendine haram ettiğini ve Kudüs’ün fethine dek hep çadırda kaldığını tarih hazin bir biçimde kaydetmiştir (s. 35).

Yukarıdaki ifadelerde Selahaddin Eyyubi’nin işgal altında olan Kudüs’e olan sevgisi anlatılmaktadır. Selahaddin Eyyubi’nin Kudüs’e duyduğu sevgi üzerinden sevgi değerine yer verildiği görülmektedir.

4.2.2.1.8. Sorumluluk Değeri

İkta sisteminin anlatıldığı “*İkta Sistemi*” başlıklı metinde ikta sahiplerinin görev ve sorumluluklarının neler olduğu anlatılmaktadır.

Araziyi üç yıl boyunca işletemeyen kişilerden tarlanın işletme hakkı geri alınır. İkta sahipleri kendilerine verilen araziler üzerinde asker beslemekten ve bu askerlerin eğitimini sağlamaktan sorumluydu. Savaş zamanı bu askerlerle birlikte savaşa katılırdı. Bunun yanında vergi toplamak ve buldukları bölgenin güvenliğini sağlamakla da sorumluydular (s.28).

Yukarıdaki ifadelerde ikta sahiplerinin kendilerine, çevresine ve vatanlarına yönelik görev ve sorumlulukları anlatılmaktadır. Bu yönüyle metin sorumluluk değeri ile ilişkili olan tutum ve davranışlardan kendine, çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma tutum ve davranışıyla ilişkilendirilip, sorumluluk değerine yer verildiği görülmüştür.

Hristiyan olan Wilhem ile Müslüman olan Hasan arasında geçen konuşmaların yer aldığı “*Paylaşılamayan Şehir: Kudüs*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Hasan: Biz Müslümanlar şu anda burada yaşamaktayız. Varlığımızı devam ettirmek için de sonuna kadar malımızı, canımızı ve inancımızı savunacağız...*” (s.32) ifadeleri ile Müslümanların varlıklarını devam ettirebilmek için savunma yapmaları gerekliliğini bir görev olarak benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Osman Bey’in biyografisinin anlatıldığı “*Osman Bey (1299-1326)*” başlıklı metinde sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*...Vasiyetinde “Bizim davamız kuru kavga ve cihangirlik davası değildir. Ben bütün ömrümce İslam’a hizmet için yaşadım. Padişahlık gece gündüz halkı korumak ve Allah’ın lütfuna mazhar olmak içindir.” diyerek temellerini attığı devletin ana prensiplerini de açıklamıştı.*” (s. 53) ifadeleri ile Osman Bey’e göre padişahın görevinin İslam’a hizmet etmek ve Allah’ın sevgisini kazanmak olduğu anlaşılmaktadır. Osman Bey’de Allah’ın sevgisini kazanmak için İslam’a hizmet etmeyi kendine görev olarak benimsediği söylenebilir. Bu görev üzerinden Osman Bey ile sorumluluk değerine yer verildiği görülmüştür.

Osmanlıda olan toprak sisteminden biri olan tımar sistemi “*Tımar Sistemi*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*Tımarlı sipahiler, tasarruf etmekte oldukları tımarın geliri düzeyinde ve belirlenen kurallar dâhilinde seferlere katılmak mecburiyetindeydiler...*” (s.78) ifadesinde tımar sahiplerinin sefere katılma zorunluluğu olduğu belirtilmektedir. Bu zorunluluk sipahilere yüklenen bir görev olması nedeniyle sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir.

İstanbul’un fethinin önemi “*Feth-i Mübin*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*Osmanlı Devleti, deniz ticaretini geliştirmek ve boğazlara hâkim olmak için mutlaka İstanbul’u fethetmeliydi...*” (s.117) ifadeleri ile Osmanlı Devleti’nin gelişmesi için İstanbul’un fethinin mutlaka yapılması gerektiği anlatılmaktadır. Bu zorunluluk Osmanlı Devleti yöneticisine yüklenen bir sorumluluk olması sebebiyle metinde sorumluluk değerine yer verildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nde toprak işleme sistemlerinden biri “*Çift Hane Sistemi*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*eğer bir köylü ailesi veya bir çift arazisi verilen kimse toprağını devletin müsaadesi olmadan terk edip başka yerlere göçerse, devlet derhal o arazinin yeniden ekimi için başka kimseleri oraya yerleştirirdi...*” (s.175) ifadesi ile çiftçiye toprağı işleme zorunluluğu verildiği anlatılmaktadır. Ayrıca çiftçi toprağı işleme görevini yerine getirmez ise toprağın elinden alınacağı belirtilmektedir. Metinde çiftçinin toprağı işleme zorunluluğu üzerinden sorumluluk değerine yer verilmiştir.

4.2.2.1.9. Vatanseverlik Değeri

Danişment Gazi destanı ders kitabında “*Danişmentnâme*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde Danişment Gazi için “...*Battal Gazi’nin ölümü üzerine Hristiyanlar Anadolu’nun bir kısmına yeniden hâkim olurlar. Danişment Gazi bu toprakların bir bölümünü tekrar alır ve Müslüman Türklere vatan yapar...*” (s.19) ifadeleri ile kaybedilen toprakları tekrar geri aldığı belirtilmiştir. Anadolu’yu tekrardan vatan toprağı yapması ve bunun için uğraşması yönleriyle Danişment Gazi üzerinden vatanseverlik değerine yer verilmektedir. Metinde yer alan bir diğer ifade ise “...*Destan XI-XV. yüzyıllar arasında Türklerin tarih, kültür ve coğrafyasıyla*

ilgili zengin bir birikime sahiptir.” (s.19) şeklindedir. Destanın Türkler ile ilgili birikime sahip olması vatanseverlik değeriyle ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan tarihsel mirasa duyarlı olma tutum ve davranışa yer verildiği görülmektedir.

Ahilik teşkilatının anlatıldığı “*Ahilik*” başlıklı metinde “...*Kurallara uymayan esnaf teşkilattan çıkartılarak cezalandırılırdı.*” (s.27) ifadesi ile kurallara uymayanların cezalandırıldığı belirtilmektedir. Metinde yer alan bu ifade ile vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan kurallara ve kanunlara uyma tutum ve davranışına yer verildiği bulunmuştur.

I. Selim’in biyografisinin anlatıldığı “*I.Selim (1512-1520)*” başlıklı biyografide “...*Tahtı devraldığına 2.375.000 km2 olan Osmanlı topraklarını 6.557.000 km2 ye çıkardı. Bu büyük fetihleri ise sadece dört sene içerisinde gerçekleştirdi...*” (s.121) ifadeleri ile I. Selim’in devleti için ne kadar çalışıp devletini büyüttüğü anlatılmaktadır. Biyografiye yer alan bu ifade ile vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan çalışkan olma tutum ve davranışına yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin ekonomi ile ilgili politikasına örneklerin verildiği “*Osmanlıda Ekonomik Politikalar*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Osmanlı Devleti büyük kervansaraylar, bedesten (kapalı çarşı) hanlar ve misafirhaneler inşa etti.*” (s.130) ifadesi ile ticaret yapan kimseler ve toplum için çeşitli yapılar inşa edildiği anlatılmaktadır. Metinde yer alan bu ifade ile vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan toplumu önemseme tutum ve davranışına yer verildiği tespit edilmiştir.

Topkapı Sarayı’nın anlatıldığı “*Müstakil Bir Dünya: Topkapı Sarayı*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Osmanlı padişahlarına dört asra yakın hizmet veren Topkapı Sarayı’nda ilk yapılaşma Fatih Devri’nde başladı ve sonra gelen her padişahın ilave ettirdiği fevkalade güzel yapılarla muazzam bir saray manzumesi oluştu...*” (s.150) ifadesi ile Topkapı Sarayı’nın uzun yıllardır var olduğu anlaşılmaktadır. Metinde uzun yıllardan beridir var olan bu saray ile vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan tarihsel mirasa duyarlı olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabında yer alan “*Osmanlı’da İnanç Özgürlüğü*” başlıklı metinde “...*Bu kanun ve kurallar bugünden başlayıp ebediyen hükümran olacaktır...*”, “...*Burada yazılı olduğu gibi vergisini verenler, kanunlara uyanlar serbesttir.*” (s. 168-169) ifadeleri ile Osmanlı Devleti’nde kanunlara uyanların inançlarına karışılmayacağı ve serbest olacakları belirtilmektedir. Metinde yer alan bu ifadeler vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlarda kurallara ve kanunlara uyma tutum ve davranışıyla ilgili olduğu bulunmuştur.

4.2.2.1.10. Yardımseverlik Değeri

Ders kitabında yardımseverlik değeri ile ilgili ifadelerden birini yorumlama tablosunda görmekteyiz. Tabloda yer alan “*Rumların zulmünden kaçan üç bin Haçlı, Müslüman oldu. Ah merhamet, sen hıyanetten de daha zalimsin! Çünkü Türkler Hristiyanlara yardım edip şefkat göstererek dinlerini satın alıyor, bununla beraber asla onları din değiştirmeye zorlamıyorlardı. (Bir Haçlı Kroniği)*” (s.22) ifadeleri ile Türklerin Hristiyanlara yardım edilmesi ve merhamet gösterilmesi anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde yardımseverlik değerine yer verildiği söylenebilir. Aynı zamanda metinde Türklerin merhametli olduğundan bahsedilmektedir. Türklerin merhametli kimseler olması yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan merhametli olma tutum ve davranışıyla ilgili olduğu görülmektedir. Yine aynı yorumlama tablosu içinde yer alan “*Bu kadar iyi muamele, esirlere vatanlarını unutturdu. Birçok yerin halkı onun (I. Keyhüsrev) memleketine göç etti. (Bizanslı tarihçi Niketas)*” (s.22) ifadesinde de belirtilen göç edenlere iyi muamele etmeleri ile yardımseverlik değerine yer verilmiştir.

Ahilik teşkilatının anlatıldığı “*Ahilik*” başlıklı metinde “...*Zor durumda olan esnafa yardım edilir veya kredi sağlanırdı...*” (s.27) ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadede zor durumda olan esnafa yardım edildiği anlatılmaktadır. Metin bu yönüyle yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Orhan Gazi’nin biyografisinin anlatıldığı “*Orhan Gazi (1326-1362)*” başlıklı biyografide “...*merhametli bir insandı. Fakirleri severdi...*” (s.54) ifadesi yer almıştır. Bu ifade ile Orhan Gazi’nin merhametli bir kişiliğe sahip olduğu

söylenbilir. Metin bu yönüyle yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan merhametli olma tutum ve davranışıyla ilişkili olduğu görülmüştür.

I.Murad'ın biyografisinin anlatıldığı “*Sultan I. Murad (1362-1389)*” başlıklı metinde I. Murad için “...son derece cömert, alicenap, ve hayırlı...” (s.57) ifadesi ile yardımsever bir insan olduğu anlatılmaktadır. Metinde yer alan bu ifade ile I. Murad üzerinden yardımseverlik değerine yer verilmiştir.

Ahmet Yesevi'nin “*Divan-ı Hikmet*” adlı eserinden alıntılanan “*Sözü didar isteyen herkes için söyleyip, Canı, cana bağlayarak damarları ekleyip, Garip, fakir, yetimlerin gönlünü avlayıp, Gönlü bütün kimselerden eyledim işte.*” (s.93) dizeleri ile Ahmet Yesevi'nin yardımlaşmanın önemine vurgu yaptığı dolayısıyla yardımseverlik değerine yer verildiği görülmüştür.

Habsburg hanedanının yönetim şeklinin anlatıldığı “*Habsburg Monarşisi*” başlıklı metinde “...*Habsburg Monarşisi, Roma-Germen imparatoru Şarlken; Almanya, Hollanda, Avusturya, Macaristan ve İspanya devletleriyle akrabalık bağlarına dayalı ittifak oluşturarak XVI. yüzyılda Avrupa'nın en güçlü devleti hâline ve dolayısıyla da Osmanlı Devleti'nin en büyük rakibi hâline gelmişti.*” (s.127) ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerde akrabalığa dayalı ittifak oluşturulması üzerinden yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan iş birliği yapma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Osmanlı-Avusturya ilişkisinden bahseden “*Kanuni'nin Ferdinand'a Gönderdiği Mektup*” başlıklı metinde Kanuni Sultan Süleyman'ın mektubu yer almaktadır.

Hükümdarların sığınma yeri olan kapıma mektup gönderip memleketinizin düşman istilasına uğradığını, hâlen hapiste olduğunuzu bildirip kurtulmanız hususunda yardım istemişsiniz. Gönlünüzü hoş tutup hatırınızı incitmeyiniz. Bizim ulu ecdadımız, daima düşmanı kovmak ve memleketler fethetmek için seferden geri kalmamıştır. Biz dahi onların yolundan yürüyüp, her zaman memleketler ve kuvvetli kaleler fethedeyip gece, gündüz atımız eğlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Allah hayırlar versin ve iradesi neyse o olsun. Bundan sonra ne yapacağımızı elçinize sorup öğrenesiniz (s. 132).

Yukarıdaki ifadeler ile Kral Françeskos'un yardım çağrısına Kanuni cevap vermiş ve her daim düşmana karşı durduklarını belirttiği görülmüştür. Kanuni Sultan

Ders kitabındaki edebi metinler değerler bazında incelendiğinde; vatanseverlik değerine 13, öz denetim, saygı ve yardımseverlik değerlerine 11, adalet 10, dürüstlük 6, sabır ve sevgi değerlerine 5, sorumluluk değerine 4 ve dostluk değerine 2 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitabında en fazla vatanseverlik daha sonra öz denetim, saygı, yardımseverlik ve adalet değerlerine yer verildiği görülmüştür. En az yer verilen değer dostluk değeri olduğu bulunmuştur.

Ders kitaplarında yer alan değerler ünite bazında incelendiğinde en fazla farklı değere “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler”, “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ve “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitelerinde yer verildiği tespit edilmiştir. Bu ünitelerde toplamda 8 farklı değere yer verildiği görülmüştür. İkinci sırada en fazla farklı değere yer veren üniteler “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ile “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” üniteleri olduğu görülmüştür. Değerlerin en fazla tekrarlandığı ünitenin “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitesi olduğu tespit edilmiştir. Bu üniteye değerlerin toplamda 17 defa tekrarlandığı görülmüştür. İkinci sırada değerlerin en fazla tekrarlandığı “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitesinde değerlerin toplamda 14 defa tekrar edildiği tespit edilmiştir.

Değerler tek başına incelendiğinde adalet değerinin toplamda 10 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Adalet değeri “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitesinde 3 farklı edebi metinde yer alarak en fazla bu üniteye tekrar edildiği görülmüştür. İkinci sırada en fazla “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ve “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitelerinde adalet değerine 2’şer edebi metinde yer verildiği tespit edilmiştir. Adalet değeri ile ilgili diğer metinler “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)”, “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ve “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitelerinde birer edebi metin şeklinde yer aldığı görülmüştür.

Dostluk değerinin ders kitabında toplamda 2 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu değere “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ve “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitelerinde verildiği bulunmuştur.

Dürüstlük değerinin ders kitabında toplamda 6 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünitenin toplamda 2 defa tekrar edildiği “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ünitesi olduğu bulunmuştur. Diğer dürüstlük değeri ile ilgili edebi metinlerin “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler”, “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti”, “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ve “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitelerinde birer defa yer aldığı görülmüştür.

Öz denetim değerinin toplamda 11 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünitenin toplamda 5 defa tekrar edildiği “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitesi olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada öz denetim değeri 2’şer edebi metinle en fazla “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ile “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitelerinde yer aldığı görülmüştür. Diğer edebi metinlerin ise “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ile “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitelerinde yer aldığı bulunmuştur.

Sabır değerinin toplamda 5 farklı edebi metinde yer aldığı görülmüştür. En fazla yer aldığı üniteler 2’şer edebi metinle “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ile “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595) ünitelerinde yer aldığı bulunmuştur. Diğer sabır değerinin yer aldığı metne “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ünitesinde yer verildiği görülmüştür.

Saygı değerinin toplamda 11 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Saygı değerinin en fazla yer aldığı üniteler 3’er edebi metinle “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ile “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” üniteleri olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada en fazla saygı değeri 2 edebi metinle “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitelerinde yer aldığı görülmüştür. Diğer saygı değerlerinin yer aldığı edebi metinlere “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)”, “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ve “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitelerinde yer verildiğine ulaşılmıştır.

Sevgi değerinin toplamda 5 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünitenin 2 edebi metinle “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitesi olduğu bulunmuştur. Diğer sevgi değerleri ile ilgili edebi metinlere

“Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler”, “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ve “Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı” ünitelerinde yer verilmiştir.

Sorumluluk değerinin toplamda 4 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünitenin 2 edebi metinle “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ünitesi olduğu bulunmuştur. Diğer 2 sorumluluk değerinin yer aldığı edebi metinlerin “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi” ile “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitelerinde yer aldığı görülmüştür.

Vatanseverlik değerinin toplamda 13 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünitenin 3'er edebi metinle “Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)” ve “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ünitelerinde yer aldığı görülmüştür. İkinci sırada 2'şer edebi metinle “Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi”, “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ve “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitelerinde yer verildiği tespit edilmiştir. Diğer vatanseverlik değerinin yer aldığı edebi metne “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti” ünitesinde yer verildiğine ulaşılmıştır.

Yardımseverlik değerinin toplamda 11 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünitenin 4 edebi metinle “Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)” ünitesi olduğu bulunmuştur. İkinci sırada yardımseverlik değerine en fazla 3 edebi metinle “Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni” ünitesinde yer verildiği tespit edilmiştir. Diğer yardımseverlik değerinin yer aldığı edebi metinlerin 2 tanesi “Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti”; birer tanesi “Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler” ve “Sultan ve Osmanlı merkez Teşkilatı” ünitelerinde yer aldığı görülmüştür.

4.2.2.2.1.Adalet Değeri

Ders kitabında yer alan “*İstimâlet Politikası*” başlıklı metinde adalet değerine yer verildiği görülmüştür. Metinde “...*Çeşitli din, dil, millîyet ve kültüre mensup zümrelerden meydana gelen Osmanlı toplumu, hiçbir ayırım yapılmaksızın, eşitlikçi bir anlayışla huzur ve barış içerisinde yönetilmeye çalışılmıştır...*” (Yüksel vd., 2021b: 72) ifadeler ile Osmanlı toplumunda ayırım yapılmadan herkese aynı

davranıldığı anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde adalet değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan eşit davranma ve adil olma tutum ve davranışlarına yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabının tartışılma başlığı altında Yusuf Has Hacıp'in "*Kutadgu Bilig*" adlı eserinden alıntılanan sözüne yer verilmiştir.

Memleket tutmak için çok asker ve ordu lazımdır, askerini beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır, bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir. Halkın zengin olması için de doğru kanunlar konulmalıdır, bunlardan biri ihmal edilirse dördü de kalır. Dördü birden ihmal edilirse beylik çözülmeye yüz tutar (s.83).

Alıntılanan bu söz ile Yusuf Has Hacıp'in memleket sahibi olabilmek için doğru kanunların yapılması gerektiğini vurguladığı söylenebilir. Doğru kanunların yapılması adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Kanuni döneminde verginin nasıl alınacağı "*111 Numaralı Kerkük Livası Mufassal Tahrîr Defterine (Kanûnî Devri) Ait Bir Kayıt*" başlıklı metinde belirtilmektedir.

Mezkûr karyede her haneden sekizer akça alınur ve her inekden beş akça alınur ve her koyundan ve keçiden buçuk akça alınur ve ser-tagar her beş tagardan buğdaydan ve arpadan altı akça alınur ve cevzekadan ve simsimden her tagardan iki akça alınur ve siteviden ve sayfiden altıdan bir alınur ve cüllah cumesinden beş akça alınur. Sahn. Ve her dişi eşekden iki buçuk akça alınur (s.82).

Yukarıda yer alan ifadeler ile alınacak vergilerde herkesin mal varlığına göre ayrılması adil davranma, herkesten veri alınması ise eşit davranma tutum ve davranışları ile ilgili olduğu söylenebilir. Eşit davranma ve adil olma tutum ve davranışları adalet değeri ile ilişkilidir.

Ders kitabında Fatih Sultan Mehmet'in kaleme aldığı şu beyitte "*Zulme iznimiz yoktur; biz, adaletten yanayız...*" (s. 111) ifadesi ile adaletten yana olduğunu belirtmektedir. Beyitte yer alan bu ifade ile Fatih Sultan Mehmet üzerinden adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

Adalet değerine yer verilen başka bir metin "*1547 Tarihli Ahitname-i Hümayun*" başlıklı metindir. Bu metinde "*...Antlaşmaya göre her iki tarafın tüccarları kendilerinden istenilen vergiyi verdikten sonra güvenli bir şekilde ticaret*

yapabilecektir...” (s. 146) ifadesi ile antlaşma yapılan iki devlet arasında tüccarlara bir ayırım göstermeden eşit davranılacağı anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu metinle eşit davranma tutum ve davranışı üzerinden adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin anlatıldığı bir başka metin “*Dünya Gücü Osmanlı*” başlıklı metindir. Metinde “...*Din farkı gözetmeden yerel istismarlara karşı köylüsünü hakkıyla koruyan Osmanlılar, Protestan ayaklanmaları döneminde Almanya’da bazı yazarlar tarafından övgüyle anılıyordu...*” (s.152) ifadesi ile Osmanlı Devleti'nin ayırım yapmadan herkese eşit davrandığı vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde adalet değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan eşit davranma tutum ve davranışına yer verilmiştir.

Ders kitabında “*İdrisi Bitlisi*” nin dörtlüğü üzerinden adalet değerine yer verilmiştir. Dörtlükte “*Uzun ömür ve adalet ikiz kardeşirler, Akıl sahipleri böyle haber verdiler. Ebedilik adalet ve hakla olur, Zulüm ile şahlık, rüzgâr ile lamba gibidir.*” (s. 177) ifadeleri ile adaletle ebediyetten sağlanabileceği vurgulanmaktadır.

II. Murad’ın oğluna verdiği öğütlere “*II. Murad’ın Nasihati*” başlıklı metinde yer verilmiştir. Metinde “...*Ey oğul! Bir an bile olsa sakın adaleti elinden bırakma. Çünkü Yüce Allah âdildir...*”, “...*Padişahlar, elinde terazi tutmuş bir kimseye benzerler. Sen padişah olunca teraziyi doğru tutmanı isterim. O zaman Yüce Allah da senin iyiliğini arzular.*” şeklinde öğütlerde bulunmuştur.” (s. 178) ifadeleri ile oğlunun adil olmasını istediğini vurguladığı görülmektedir. Bu yönüyle metinde adalet değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan adil olma tutum ve davranışına yer verildiği bulunmuştur.

Osmanlı Devleti’nde padişahın tebaasına karşı görevleri “*Padişahın Halkına Karşı Vazifeleri*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*Halkı gözetmenin en doğru yolu onlardan güçleri oranında vergi alınmasıdır. Halktan aşırı talepte bulunmak ülkenin harap olmasına, halkın perişanlığına yol açar. Aşırı vergi almakla halkı zayıflatmak, sultanın gücünün azalmasına sebep olur, bu da devleti zayıflştırır, düşmanı ise güçlendirir...*” (s. 179) ifadeleri ile güçlü bir devlete sahip padişah olabilmenin yolunun adil olmaktan geçtiği vurgulanmıştır. Bu yönüyle

metinde adalet değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan adil olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmüştür.

Fatih Sultan Mehmed'in anlatıldığı bir başka metin "*Gönüllerin Fatih*" başlıklı metindir. Metinde "...*O zamana kadar şehrin muhtelif yerlerinde saklı bulunan büyük küçük herkesin, en ufak bir rahatsızlığa uğramadan serbestçe dolaşmalarını emretti...*" (s.188) ifadesi ile Fatih'in herkese eşit davranılacağını belirttiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla metinde adalet değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan eşit davranma tutum ve davranışına yer verilmiştir.

4.2.2.2.2.Dostluk Değeri

Osmanlı Devleti'nde alplik ve gaziliğin özellikleri "*Alplik-Gazilik*" başlıklı metninde anlatılmaktadır. Metinde "...*Dokuzuncusu, dosttur. Alpin bunca aleti olup da ardında yürüyen gönüldaşı yoksa bir şey yapamaz...*" (s.78) maddesi ile Alp'in dostu olmadan hiçbir şey yapamayacağı vurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla metinde dostluk değerine yer verildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabında Yunus Emre'nin "*Yetmiş iki millete bir gözle bakmayan, Şer'in evliyasıysa, hakikatte asidir.*" (s.100) sözüne yer verilmiştir. Yunus Emre'nin bu sözü ile kardeşliğe ve birliğe vurgu yaptığı söylenebilir. Kardeşliğe ve dostluğu vurgu yapmasıyla dostluk değerine yer verildiği görülmektedir.

4.2.2.2.3.Dürüstlük Değeri

Osmanlı Devleti'nin tarihi başlangıcının ne olduğunun tartışıldığı "*1299 Tarihi Nereden Çıktı?*" başlıklı metinde dürüstlük değerine yer verilmiştir. Metinde "...*Efdaledin Bey, konuyla ilgili öncelikle o zamana kadar yazılmış olan eserlerdeki kayıtlara yer vermiştir...*", "...*Kuruluşun tam tarihini belirlemek isteyen Efdaledin Bey, Beyâtî Hasan b. Mahmud, "Câmi'i Cem Âyîn" adlı eserindeki bir kayıttan bahsetmiştir...*", "...*Efdaledin Bey'e göre bağımsızlık günü işte o gündür ancak bu konuyu aydınlatacak belge yoktur...*", "...*kendisine yalnız iki mektup ulaşan Efdaledin Bey, bunları değerlendirmiş ve başka herhangi bir resmî dayanak*

bulunmadığı için oradaki kaydı kabul etmek gerektiği sonucuna varmıştır...” (s. 57) ifadeleri ile Efdaleddin Bey’in Osmanlı’nın bağımsızlık tarihini belirlemek için çeşitli kaynaklara başvurup yaptığı araştırma anlatılmaktadır. Yapmış olduğu araştırmada çeşitli kaynaklara başvurması etik davrandığını gösterdiği söylenebilir. Bu yönüyle metinde dürüstlük değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan etik davranma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

II. Murad’ın verdiği sözün anlatıldığı “*II. Murad’ın Tahttan Çekilişi*” başlıklı metin dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir.

II. Murad, Edirne-Segedin Anlaşması ile Macar Kralı ve Sırp Despotu’na bir daha Tuna Nehri’ni geçmeyeceğine dair söz vermiştir. Aynı yıl Karamanoğulları ile de bir antlaşma yaparak Beyşehir, Seydişehir, Oklukhisarı ve Akşehir’i Karamanoğulları’na bırakmıştır. Sınırlarda barış ortamını tesis etmeye çalışan II. Murad aslında son dönemde ilerlenen bölgelerden geri çekilmiş oldu (Yüksel vd., 2021b: 70).

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde II. Murad’ın sözünde durduğu görülmektedir. Dolayısıyla metinde II. Murad üzerinden dürüstlük değerine yer verilmiştir.

İlber Ortaylı’nın “*Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*” adlı eserinden düzenlenen metinde “...*Böyle hayalperest bir ifadenin gerçekle bağlantısı yoktur. Mesela Yunanlı Vasiliki Papoulia (Papulya) da bunun böyle olmadığını çalışmalarında ortaya koymuştur...*” (s.94) ifadeleri ile İlber Ortaylı’nın yaptığı çalışmaları belgelere dayandırarak doğru ve etik bir şekilde yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla metin ile yapılacak çalışmalarda doğru sözlü olma ve etik davranma gerekliliğine vurgu yapılarak dürüstlük değeri yer verildiği söylenebilir. Ayrıca metinde dürüstlük değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan doğru sözlü olma, etik davranma ve güvenilir olma tutum ve davranışlarına yer verildiği görülmektedir.

Ali Kuşçu’nun sözüne ve görevine sadık bir kimse olduğunun anlatıldığı “*Ali Kuşçu’nun Fatih Sultan Mehmet’le Karşılaşması*” başlıklı metinde dürüstlük değerine yer verilmiştir.

Dürüst bir ilim adamı olan Ali Kuşçu ise bu iltifata, “Hünkârım izin verirlerse önce Tebriz’e döneyim. Elçiye zeval olmaz. Burada bulunuş sebemim, Akkoyunlu hükümdarının elçisi olmamdır. Gerekir ki

hünkârımın lütufkâr davetini kabul etmeden önce vazifemi iyi bir sonuca ulaştırdığımı, beni gönderen bana güvenmiş olan insana bildireyim.” sözleriyle karşılık verdi. Fatih, Ali Kuşçu’nun bu özrünü beğenerek, bilgin olduğu kadar mert ve ahlaklı da olan bu insana izin verdi. Sözünü tutan Ali Kuşçu, iki yıl sonra ailesi ve öğrencileriyle Tebriz’den İstanbul’a hareket etti (s. 18).

Yukarıda yer alan ifadeler ile Ali Kuşçu’nun güvenilir ve sözünde duran bir kişilik olmasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Metin bu yönüyle dürüstlük değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan doğru sözlü olma ve güvenilir olma tutum ve davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Dürüstlük değerinin yer aldığı bir başka metin “*Osmanlılara Esir Düşen Pedro’ya Göre İstanbul*” başlıklı metindir. Metinde “...Bunu, hisse kapılarak veya yalnız bir tarafı dinleyerek edindiğim bilgilere dayanarak söylüyorum sanmayın. Bu dediğime, her yönden incelemelerde bulduktan sonra vardım. İstanbul’un bütün özelliklerini anlatabilmek için bir ömür yetmez.” (s.124) ifadeleri ile Pedro’nun yapmış olduğu incelemelerde etik davrandığı görülmektedir. Metin bu yönüyle dürüstlük değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan etik davranma tutum ve davranışına yer verilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*Müsadere Sistemi*” başlıklı metinde dürüstlük değerine yer verildiği görülmüştür.

Üçüncü neden önemli mevkilere yükselenlerin öldükten sonra varislerine bir şey bırakamayacaklarını düşünerek dürüst davranmalarını sağlamaktır. Son olarak da devlet memurları ile tanınmış kimselerin çeşitli yolsuzluklar sonucunda devlete ait malları ele geçirmeleri ya da bu hususta şüphe duyulması hâlinde bu malları yeniden hazineye (Görsel 6.13) alma düşüncesidir (s. 177).

Yukarıdaki ifadeler devlet görevlilerinin dürüst olması gerektiği ve bunun için çeşitli uygulamalar yapıldığı anlatılmaktadır.

4.2.2.2.4. Öz Denetim Değeri

Osmanlı Devleti’nde alplik ve gaziliğin özellikleri “*Alplik–Gazilik*” başlıklı metninde anlatılmaktadır. Alplerin sahip olması gereken özellikler üzerinden öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Garipname’ye göre alp, dokuz niteliğe sahip olmalıdır. Bunlardan ilki; hiçbir şeyden ürkmemesi ve sağlam duruşlu olmasıdır. “Alperen yüreği, ordunun direği”dir. İkincisi; pazusunda, kolunda kuvvetli olmaktır. Üçüncüsü, gayrettir. Alperene gayret lazımdır ki onunla kendi canını umursamamalı yani serden vazgeçmelidir. Dördüncüsü, attır. Kişinin mademki yüreği ve gücü, gayreti, namusu ve arı vardır, ona layık bir at gerektir ki onunla dört bir yere yetişebilir. Beşincisi, kalbi ve vücudu örten bir zırh lazımdır ki kılıçla vururlarsa kesmesin, kötü yaydan ok dokunsa geçmesin. Altıncısı, yaydır. Alperenler eline yay aldıklarında kahramanlıkları dünyaya yayılır. Yedincisi, kılıçtır. Yay olup da kılıç olmazsa düşmana o kılıcı sallamazsa yalnız ok ve yay ile Alplik olmaz. Sekizincisi, süngüdür. Kolunda süngü oynatan Alperen, kalbi kalbe aktarandır. Dokuzuncusu, dosttur. Alpın bunca aleti olup da ardında yürüyen gönüldaşı yoksa bir şey yapamaz. Bu dokuz nesne her kimde eksiksiz varsa herkes onu Alp adıyla okur (s.78).

Yukarıdaki yer alan ifadeler ile Alplerin hiçbir şeyden ürkmemesi ve sağlam duruşlu olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yönüyle metinde öz denetim değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan öz güven sahibi olma tutum ve davranışına yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde ordunun en önünde bulunan deliler “*Deliler*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “*Mecazen korkusuz, gözü pek, atılğan anlamında kullanılan deli kelimesi, tarih terimi olarak delice cesaret ve atılğanlıklarından dolayı bir askerî zümreyi ifade ederdi. Bunlar, şecaat ve cesaretleriyle meşhur olup düşmana korkusuzca saldırmaları ve gözlerini budaktan esirgememeleri nedeniyle deli olarak adlandırılmıştı...*” (s. 84) ifadeleri ile delilerin kendilerine duydukları güven vurgulanmaktadır. Delilerin sahip olması gereken özellikleri belirlemesi yönüyle öz denetim değerine yer verildiği söylenebilir. Ayrıca metinde öz denetim değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan öz güven sahibi olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-î Rumî, Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bâram-ı Velî’nin sözleri ile ders kitabında öz denetim değerine yer verildiği görülmüştür. Mevlânâ Celâleddîn-î Rumî’ nin “*Canında bir can var, o canı ara! Beden dağında bir maden var, o madeni ara! Ey yürüyüp giden dost, bütün gücünle ara! Aradığımı dışarda değil, kendi içinde ara!*” (s.100) dörtlüğü ile insanın kendine dönmesi ve kendini fark etmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Yunus Emre’nin “*İlim ilim bilmekdür ilim kendin bilmekdür. Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur.*”

(s.100) sözü ile insanın kendini tanıması gerekliliğini vurgulamıştır. İnsanın kendini tanıması ve kendinin farkında olması öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin *“Madde karanlığı akıl nuru ile aydınlanır, Cehalet karanlığı bilgi ışığı ile aydınlanır, Nefs karanlığı erdem ışığı ile aydınlanır, Her işi akılla yapmak gerekir.”* (s.101) dörtlüğü ile akıllı kullanma gerekliliği üzerinden öz denetim değerine yer verildiği görülmektedir. Hacı Bâýram-ı Velî'nin *“Bilmek istersen seni, can içre ara canı, geç canından bul anı, sen seni bil sen seni.”* ile *“Bayram özünü bildi Bileni anda buldu. Bulan ol kendi oldu. Sen seni bil sen seni.”* (s.101) sözleri ile insanın kendini bilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu sözlerle insanın kendini bilmesi üzerinden öz denetim değerine yer verilmiştir.

Yusuf Has Hacıp'in *“Kutadgu Bilig”* adlı eserinden alıntılanan sözü tartışalım bölümünde verilmiştir. Alıntılanan *“Bilginin sözü toprak için su gibidir, su verilince yerden nimet çıkar. Bilgisiz insanın gönlü kumsal gibidir, nehir aksa dolmaz, orada ot ve yem bitmez. Bilginin kıymetini ancak bilgili bilir, akıla hürmet ise bilgiden dolaydır.”* (s.102) bu sözünde Yusuf Has Hacıp insanın bilgili olması gerekliliğine vurgu yaptığı görülmektedir. İnsanın bilgili olması gerekliliği üzerinden öz denetim değerine yer verildiğine ulaşılmıştır.

İstanbul'un Fethinin anlatıldığı *“II. Mehmet'in Fetih Planı”* başlıklı metinde II. Mehmed'in fetihle ilgili planlarına yer verilmiştir.

Daha önceki tecrübelerinin ışığı altında uzun sürecek bir abluka hareketinin faydalı olmayacağı ve Avrupa'dan gelebilecek askerî ve maddi yardımlara gereken zamanı kazandıracağı hesaplanmış, bir an önce şehrin ele geçirilmesi hedeflenmiştir. II. Mehmet öncelikle top ateşiyle surları tahrip etmeyi ve Bizans'ın moralini bozmayı amaçlamıştır (s.127).

Yukarıdaki ifadeler ile II. Mehmet'in uzun sürecek bir abluhanın daha başarılı olacağını ve bu sayede Avrupa'dan gelebilecek yardımlara zaman kazandırılmayacağını hesaplaması ile davranışlarının sorumluluğunu alabilen öz güven sahibi biri olduğu vurgulanmaktadır. II. Mehmet'in sorumluluk ve öz güven sahibi bir kişilik olması üzerinden öz denetime yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabında *“Hilafet-i Ulyâ”* başlıklı metinde *“...Sultan Selim, bu namede bütün İslam memleketlerinin kendisine itaat etmesi gerektiğini söylemiş ve Şirvanşah'ın kendi “Hilafet-i Ulyâ”sına tabi olmasını istemiştir. Kanuni de*

cülusunda Mekke şerifine gönderdiği namede, Allah'ın kendisini saltanat tahtına ve hilafet makamına geçirdiğini bildirmiştir." (s.138) ifadeleri ile öz denetim değerine yer verildiği görülmüştür. Metinde yer alan Sultan Selim ve Kanuni'nin sözleri kendilerine duydukları öz güveni göstermektedir. Bu yönüyle metinde öz denetim değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan öz güven sahibi olma tutum ve davranışına yer verilmiştir.

II. Murad'ın oğluna verdiği öğütlere "*II. Murad'ın Nasihati*" başlıklı metinde yer verilmiştir. Metinde "*...Bir bakıma, sen O'nun yeryüzündeki temsilcisisin (...) O, sana kendi arzusuyla bazı üstünlükler vermiş ve kullarının başına geçirmiştir...*" (s. 178) ifadesi ile padişahın Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi ve diğer kullardan üstün olduğu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde öz denetim değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan öz güven sahibi olma tutum ve davranışlarına yer verildiği görülmektedir.

Darbe girişiminin anlatıldığı "*15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü*" başlıklı okuma parçasında "*...Her kesimden, her yaştan insanıyla tek yumruk hâline gelerek vatanını savunan aziz milletimiz, iman dolu yüreği, dik duruşu, feraseti, cesareti, birlik ve beraberliğiyle 15 Temmuz gecesi tarihimizin en büyük kahramanlıklarından birini sergilemiştir...*" (s.204) ifadeleri ile Türk vatandaşının sahip olması gereken özellikler anlatılmaktadır. Metin bu yönüyle öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir.

4.2.2.2.5. Sabır Değeri

Kudüs'ün kuşatılmasının anlatıldığı "*Kudüs'ün Düşmesi*" başlıklı metin sabır değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde "*...Frenkler, kutsal kenti kırk gün süren bir kuşatmanın ardından... ..bir cuma günü ele geçirmişlerdi...*" (s.32) ifadeleri üzerinden anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan "*Haçlılar ve Doğu Dünyasında Karışıklıklar*" başlıklı metin sabır değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde "*...Türkler uğradıkları bütün zararlara rağmen Anadolu'da köklü bir şekilde yerleşmiştir...*" (s.44) ifadesi ile sabır değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan tahammül etme tutum ve

davranışına yer verildiği söylenebilir. Yine metinde yer alan “...*Bununla beraber Urfa, yarım asır Haçlıların elinde kalmış ve ancak 1144’te geri alınabilmiştir. Antakya ve Suriye-Filistin kıyı bölgelerine yerleşen Haçlılar ise 200 yıl süren bir mücadeleden sonra bu topraklardan çıkarılabilmektedir...*” (s. 44) ifadeleri ile toprakları geri alma azminin uzun yıllar devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu ifade ile metinde sabır değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan azimli olma tutum ve davranışına yer verildiği tespit edilmiştir.

Selçuklu Devleti ile Bizans arasında olan mücadele “*Selçuklu-Bizans Arasında Vazgeçilemeyen Şehir “İznik”*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*İznik’in geri alınması ideali Türklerde hiç sönmemiş ve 1331’de Osmanlıların fethi de aynı ideale inanmanın bir sonucu olmuştur.*” (s. 59) ifadesi ile İznik’in uzun yıllar sonra tekrar Türklerin eline geçmesi anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde sabır değerine ve sabır değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan azimli olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmüştür.

I. Selim ve Şah İsmail arasında geçen mücadele “*Osmanlı Ordusunun Çaldıran’a Hareketi*” başlıklı metinde anlatılmaktadır.

Uzun süre yol alınmasına rağmen Safevi ordusundan bir iz yoktu. Yiyecek sıkıntısı çok artmış ve bu sebeple asker özellikle de yeniçeriler sızlanmaya başlamıştı. Yavuz, birbiri ardına yaptığı divanlarda durumu değerlendiriyor, vezirlerin geri dönme yolundaki telkinlerine karşı direniyordu. Bu durum Yavuz’un çocukluğundan beri tanıdığı Karaman Beylerbeyi Hemdem Paşa’yı idam ettirmesine yol açtı. Böylece Safevi meselesini kesin halletme kararlılığında olan Yavuz, muhaliflere gözdağı vermiş oldu (s.135).

Yukarıdaki ifadelerde çok fazla sıkıntı yaşanmasına rağmen Yavuz’un kararından dönemediği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde sabır değerine ve sabır değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan azimli olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman’ın son seferi “*Zigetvar Kalesi’nin Düşmesi*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*Bir ay süren kuşatmada her iki tarafta da yüksek miktarda can kaybı oldu...*” (s.147) ifadesi ile her iki tarafında azimle mücadele ettiği belirtilmektedir. Bu yönüyle metinde sabır değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan azimli olma tutum ve davranışına yer verilmiştir.

4.2.2.2.6. Saygı Değeri

Ders kitabında yer alan “*İstimâlet Politikası*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Osmanlı toplumunda bu kavramlardan müsamaha, en azından beş buçuk yüzyıl boyunca geçici bir his olarak kalmamış, aksine devlet ve toplum hayatının bir gerçeği olarak kabul edilmiştir...*” (s.72) ifadesi ile Osmanlı Devleti’nde farklı topluluklara karşı hoşgörülü bir davranış sergilendiği anlatılmaktadır. Hoşgörü kavramının vurgulandığı bu metinde saygı değerine ve saygı değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışına yer verilmiştir.

Türk askerleri “*Yabancıların Gözüyle Türk Askeri*” başlıklı metinde başka insanların gözüyle nasıl görüldüğü ve hangi özelliklere sahip oldukları anlatılmaktadır.

Orada binlerce insan bulunmasına rağmen ne bir konuşma ne bir fısıltı ve ne de oraya buraya gidip gelme gibi bir kıpırdanış vardı. Savaş alanlarında bu denli sert ve haşın olan yeniçerilerin, burada komutanlarına karşı, çocukların hocalarına karşı gösterdikleri saygıdan daha büyük ve derin bir saygı gösterdikleri görülüyordu. Sanki mermerden birer heykel gibiydiler (s. 91).

Yukarıdaki ifadeler ile savaş alanlarında çok sert olan askerlerin komutanları karşısında sessiz oluşları, komutanlarına gösterdikleri saygı vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde saygı değerine yer verildiği görülmektedir.

Ali Kuşçu ve Fatih Sultan Mehmet arasında geçen konuşmalara “*Ali Kuşçu’nun Fatih Sultan Mehmet’le Karşılaşması*” başlıklı metinde yer verilmiştir. Metinde “*Fatih Sultan Mehmet’in bilginlere büyük saygı gösterdiğini bilen Uzun Hasan, Ali Kuşçu’yu, bir barış antlaşması için elçi olarak İstanbul’a gönderdi...*” (s. 108) ifadesinde Fatih Sultan Mehmet’in ilim sahibi kimselere duyduğu saygı anlatılmaktadır. Yine metinde “...*Fatih, Kuşçu’nun sınırda karşılanarak yolculuğunun her günü için 1000 akçe yolluk verilmesini ve İstanbul sınırında törenle karşılanmasını emretmişti...*” (s. 108) ifadesi ile Fatih Sultan Mehmet’in ilim sahibi kimselere gösterdiği saygı üzerinde durulmuştur. Bu yönleriyle metinde saygı değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*Fetih ve Avrupalı Aydınlar*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*kurtuluşu Batı Hristiyan dünyasıyla birleşmede gören aydınlar zümresi, Türklere karşı açıkça düşmanlık beslemiştir. Diğer taraftan Rum aydınları ve tutucu ruhban din adamları bile II. Murad ve Fatih’in sarayında iyi muamele görmüştür...*” (s.129) ifadeleri ile II. Murad ve Fatih’in din adamlarına iyi davrandığı üzerinde durulmuştur. Metin saygı değeri ve saygı değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışıyla ilişkilendirilmiştir.

Ders kitabında Zigetvar Seferinin anlatıldığı bir diğer metin “*Zigetvar’daki Büyük Türk*” başlıklı metindir.

Osmanlı Türklerinin Macaristan’da yaptıkları güzel ve yüksek kıymetteki sanat eserleri arasında Kanuni’nin Türbesi maddi ve manevi bakımdan son derece önemlidir. Bu türbe bir asırdan fazla bir zaman Macaristan’a giden bütün Türklerin ziyaretgâhı olmuştur. Hatta o civardaki Hristiyanlar bile türbeyi ziyaret etmiştir. Macaristan’a gelen ordular evvala bu türbeye uğrar, tıpkı Kosova’da Murad Hudâvendigâr’ın şehit olduğu yerde olduğu gibi zafer duaları ve münacat yapıldıktan sonra yollarına devam ederlerdi (s. 164).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadelerde Kanuni Sultan Süleyman’a duyulan saygı anlatılmaktadır. Kanun Sultan Süleyman’a duyulan saygı üzerinden saygı değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

I. Selim’in anlatıldığı “*Yavuz Sultan Selim*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Bilim adamlarına büyük değer vermiş, onları meclisinde bulundurmuştur. Devlet adamlarının söylemeye cesaret edemedikleri konuları bilim adamları korkmadan ona söyleyebilmiştir...*”, “...*Mısır’dan İstanbul’a dönüş yolculuğunda İbn-i Kemal’in atının ayağından sıçrayan çamurlar padişahın kaftanını kirletince Yavuz, çamurlu kaftanın ölümünden sonra sandukasının üzerine örtülmesini vasiyet etmiştir...*” (s.165) ifadeleri ile Yavuz Sultan Selim’in bilim adamlarına verdiği değer ve saygı anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu metinde Yavuz Sultan Selim üzerinden saygı değerine yer verildiği görülmüştür.

Topkapı Sarayının en çok sözü edilen yeri olan harem “*Harem*” başlıklı metinde anlatılmaktadır.

Haremden bahseden insanların gerek burada yaşanan çetin hayatı gerekse buradaki yetenekli ve zeki kadınların yarattığı kültürel ortamı anlamadan hareme saygısızlık ettikleri çok açıktır. Harem eğlencelik bir yer değildir, her şeyden önce bir evdir. Hiç değilse her ailenin evi kadar saygı gösterilmesi gerekir (s. 174).

Yukarıdaki ifadeler ile hareme ve burada mücadele eden kadınlara saygısızlık yapıldığı ve aslında saygı duyulması gerek bir ev olduğu vurgulanmaktadır. Metindeki bu ifadelerle saygı değerine yer verildiği bulunmuştur.

Kutsal emanetlerin anlatıldığı “500. Yılda Kutsal Emanetler” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Yavuz Sultan Selim’in 1517 yılında Mısır’ı fethetmesiyle Osmanlılara intikal eden ve günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi’nde muhafaza edilen Kutsal Emanetler; 500 yıl boyunca büyük bir hürmet ve itina ile korunmuştur. Müstesna bir dinî merasimle Yavuz Sultan Selim’e takdim edilen Kutsal Emanetler, Cihan Ordusu’nun bekçiliğinde Kur’an-ı Kerim okunarak İstanbul’a getirilmiş öncelikle Topkapı Sarayı’nın Harem, Hazine gibi bölümlerinde korunmuş daha sonra ise, bugün olduğu gibi Hırka-i Saadet Dairesi’ne yerleştirilmiştir. Halen Hırka-i Saadet bölümünde teşhir edilen Hz. Muhammed’in hırkası, sakalı, Uhud Savaşı’nda kırılan dişinin saklandığı mahfaza, ayak izi, mektupları, oku ve kılıcı, su içtiği kabı, Hz. İbrahim’in tenceresi, Hz. Musa’nın asası, Hz. Davud, Hz. Ali, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’in kılıcı, Hz. Yusuf’un cübbesi, Hz. Fatma’ya ait gömlek, hırka, seccade ve sandık gibi yüzlerce emanet ile Mescid-i Aksa’nın Kabartması gibi eserler de Osmanlı sultanlarının Kutsal Emanetlere verdikleri değer göstergesidir. 500 yıl boyunca kutsal emanetlere ev sahipliği yapan İstanbul, geçmişte olduğu gibi günümüzde de tüm dünyanın önemli bir merkezi konumundadır (s. 183).

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğine uzun yıllar boyunca kutsal emanetlere hürmet gösterildiği ve korunduğu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde saygı değerine ve saygı değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan tarihsel ve kültürel mirasa saygı duyma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nde farklı topluluklara değer verildiği “*Osmanlıda Millet*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*Osmanlılar, her cemaate örf ve âdetlerine göre bir düzen kurma imkânı verdi. Cemaatler, her türlü dinî ve iç işlerini düzenlemede serbest bırakıldı. Her millet grubunun yönetimi, devlet ile ilişkileri, idari, mali ve adli işleri bu millet grubunun yöneticileri tarafından yürütülürdü...*” (s. 188) ifadeleri ile farklı toplulukların kendi içlerinde serbest bırakıldığı ve din, örf ve adetlerine karışılmadığı belirtilmektedir. Bu ifadeler doğrultusunda metinde saygı

değerine ve saygı değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışına yer verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in insanların kişiliklerine değer verdiği "*Gönüllerin Fatih*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "...Savaş korkusu ile şehirden kaçmış olanların evlerine dönmelerini ve herkesin, önceden olduğu gibi evinde kendi örf ve âdetleriyle dinine uygun olarak yaşamasını buyurdu." (s. 188) ifadeleri ile Fatih fethettiği yerde yaşayan insanların yaşam tarzı ve dinlerine karışmadığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in bu davranışı üzerinden metinde saygı değerine ve saygı değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışına yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitabında Fatih Sultan Mehmet üzerinden saygı değerine yer verilen bir diğer metin "*Fatih'in Bosnalı Avrupalılara Verdiği Ahitname*" başlıklı metindir.

Ben Fatih Sultan Han, bütün dünyaya ilan ediyorum ki kendilerine bu padişah fermanı verilen Bosnalı Fransiskenler himayem altındadır ve emrediyorum: Hiç kimse adı geçen insanı ve onların kiliselerini rahatsız etmesin, onlara zarar vermesin. Devletimde huzur içerisinde yaşayanlar ve bu göçmen durumuna düşen insanlar özgür ve güvenlik içerisinde yaşasınlar. Ve kaçıp gidenler dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler. Ne padişahlık eşrâfindan ne vezirlerden veya memurlardan ne hizmetkârlarımdan ne de ülkemin vatandaşlarından hiç kimse bu insanların onurunu kırmayacak ve onlara zarar vermeyecektir. Hiç kimse bu insanların hayatlarına, mallarına ve kiliselerine saldırmasın, hor görmesin veya onları tehlikeye atmasın. Hatta bu insanlar başka ülkelerden devletime birisini getirirse onlar da aynı haklara sahiptir... Yemin ediyorum ki emrime uyararak bana sadık kaldıkları sürece tebaamdan hiç kimse bu fermana yazılanların aksini yapmayacaktır (s. 206).

Metinde yer alan bu ifadeler ile Fatih Sultan Mehmet Bosnalılara, inançlarına ve onurlarına saygı duyduğu ve hiçbir ayırım yapılmadan herkese eşit haklar verildiği anlatılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in bu davranışı saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir.

4.2.2.2.7. Sevgi Değeri

Kudüs'ün dinler için önemi "*Kutsal Şehir Kudüs*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "...Yahudilerin bu kenti kutsal kabul etmelerinin

sebeplerindedir. Hristiyanlarca Hz. İsa'nın burada çarmıha gerildiğine inanılması ve Kıyamet Kilisesi'nin varlığı, şehri kutsallaştırmaktadır..." "...Mescid-i Aksa'nın ilk kible oluşu ve Miraç hadisesinin burada gerçekleşmesi, İslam dünyası için de Kudüs'ü önemli kılmıştır..." (s. 45) ifadelerinde Kudüs'ün kutsal sayılmasının nedenleri anlatılmaktadır. Dinler ile Kudüs'ün kutsallaştırması üzerinden sevgi değerine yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabında yer alan Yunus Emre'nin "*Yunus Emre der hoca, gerekse var bin hacca, Hepisinden iyice bir gönüle girmektir.*" (s. 100) sözü ile insan sevgisi üzerinde durduğu görülmektedir. Yunus Emre üzerinden sevgi değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in ilim adamlarına duyduğu sevgi "*Kendini İlme Tahsis Eden Fâni, Bakidir*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "*Zihniyetiyle bir ayağı Şark'ta öteki Garb'ta olan büyük hükümdar Fatih Sultan Mehmet, ilim adamına gösterdiği emsalsiz ilgi ve sevgi ile ilim adamının fikrî özgürlük ve haysiyetini kurtarmıştı...*" (s. 119) ifadesi ile Fatih'in ilim sahibi kimselere duyduğu sevgi belirtilmiştir. Fatih Sultan Mehmet üzerinden sevgi değerine yer verildiği bulunmuştur.

Ders kitabında yer alan "*Osmanlı-Fransız İttifakı*" başlıklı metinde Barbaros anlatılmaktadır.

Barbaros (Görsel 5.46), 20 Temmuz 1543'te Marsilya Limanı'na ulaşmış ve şehri top ateşi ile selamlamıştır. Kaptanıderya, Marsilya'da görkemli bir merasimle karşılanmıştır. Onun şehre geleceğini duyan halk uzak yerlerden koşup gelmiş ve bu efsane komutanı yakından görmek için sabırsızlanmıştır. Şehir büyüklerinin verdiği ziyafette Barbaros taht gibi bir koltukta Fransızların merak dolu gözleri önünde oturmuştur (s. 154).

Yukarıdaki ifadeler ile Fransız halkının Barbaros'a duyduğu merak ve sevgi anlatılmaktadır. Barbaros'a duyulan sevgi üzerinden metinde sevgi değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Ders kitabında padişahın halkına karşı görevleri "*Padişahın Halkına Karşı Vazifeleri*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "*...Halkın iyi idaresi önemli bir iştir ve zarurettir. Böylece halkın sevgisi kazanılır ve memleket selamet içinde*

kalır; sultanın da saltanatı uzun ömürlü olur...” (s. 179) ifadesi ile padişahın saltanatının uzun ömürlü olmasının yolunun halkına duyduğu sevgiden geçtiği belirtilmektedir. Bu yönüyle metinde sevgi değerine yer verildiği görülmüştür.

4.2.2.2.8. Sorumluluk Değeri

Ders kitabında yer alan “*Türkiye Selçuklularında Ordu*” başlıklı metinde “...aynı zamanda buldukları mıntıkların emniyet ve asayişini sağlamakla da meşgul olurdu...” (s. 27) ifadesi ile ordu kumandanlarının görevleri belirtilmektedir. Ordu kumandanlarının görevleri üzerinden sorumluluk değerine yer verildiği bulunmuştur.

Tımar sahiplerinin görevlerinin neler olduğu “*Tımar Sistemi ile Feodalite*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*Tımar sahibi ile o tımardaki reaya arasındaki ilişkiler kanunlar tarafından ayrıntılı şekilde belirlenmişti. Tımar sahibi sorumlu olduğu hizmetleri yapmaması veya reayaya kötü davranması nedeniyle azledilebilirdi.*” (s. 95) ifadeleri ile tımar sahiplerinin görevlerini yerine getirmesi ve getirmediğinde görevinin elinden alınacağı belirtilmektedir. Tımar sahiplerine verilen bu görevler ile metinde sorumluluk değerine yer verildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nin sefere çıkma hazırlığının anlatıldığı “*Osmanlı Ordusu Sefere Nasıl Çıkardı?*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Akşam, çadırlar kurulur ve gerekli ihtiyaçlar karşılandıktan sonra uyunurdu. Sulak ve otlak yerler konaklama seçiminde tercih edilen yerlerdi. Şayet su kenarı bulunamamışsa kuyular açılarak su ihtiyacı giderilirdi. Ordu için kurulan on binlerce çadır büyük bir şehir görüntüsü oluştururdu. Belli bir düzen içerisinde kurulan çadırlarda askerler yağmurdan ve soğuktan korunurdu. On binlerce kişinin tuvalet ihtiyacının karşılanması da önemli konulardandı. Bu konuda meydana gelecek bir aksama ordu içerisinde çeşitli hastalıkların çıkmasına sebep olabilirdi. Bir diğer ihtiyaç da yol boyunca yıkanma meselesiydi. Bu iki ihtiyaç için hamam ve hela çadırları vardı. Ayrıca ibadet için mescid çadırı, hasta ve yaralılar için hastane çadırı, yiyecekler için mutfak çadırları ve devlet arşivi için defterhane çadırları kurulurdu (s. 95).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadeler ile Osmanlı Devleti’nin askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları faaliyetler ve askerlerinde kendilerine verilen görevleri yerine getirmesi anlatılmaktadır. Sorumluluk değerine yer verilen metinde

ayrıca sorumluluk değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan çevresine ve vatanına karşı sorumlu olma tutum ve davranışına da yer verildiği tespit edilmiştir.

Darbe girişiminin anlatıldığı “15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Haçlı Seferleri’nden Moğol İstilasası’na, I. Dünya Savaşı’ndan Millî Mücadele’ye dek mesele, vatan müdafaası olduğunda milletimiz kanının son damlasına kadar mücadele etmeyi mukaddes bir görev bilmiştir...” (s.201) ifadesi ile Türk milletinin tarihin her döneminde vatanını savunduğu ve koruduğu anlatılmaktadır. Yine metinde “...Vatanına, bayrağına, özgürlüğüne ve geleceğine sahip çıkmak için sokaklara inen milletimizin ...” (s.201) ifadesi ile Türk milletinin vatanını savunmayı bir görev olarak benimsediği vurgulanmıştır. Metinde yer alan bu ifadeler ile sorumluluk değerine yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca vatanına, bayrağına sahip çıkan fedakâr kahramanların unutulmaması ve hatırlanması gerekliliği “...O gece bizim için canlarını feda eden şehitlerimizi ve gazilerimizi hatırlamak ve hatırlatmak, verilen mücadeleyi yâd etmek, özgürlük ruhunu yaşatmak amacıyla 15 Temmuz, “Demokrasi ve Millî Birlik Günü” olarak ilan edilmiştir.” (s.202) ifadesi ile belirtilerek bu günün hatırlanması Türk milletine bir sorumluluk olarak verilmiştir.

4.2.2.2.9. Vatanseverlik Değeri

Ders kitabında yer alan “Papa’nın Haçlı Seferi Çağrısı” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Papa, Bizans’ın çok zor durumda olduğunu, Türklerin Hristiyanlara kötü muamelede bulunduğunu, kutsal yerlere hakaret ettiğini belirtmiş ve sadece Bizans için değil Kudüs için derhâl harekete geçilmesi gerektiğini söylemiştir. Papa, Hristiyanlardan birbirleriyle uğraşmayı bırakmalarını ve zengin fakir demeden bu kutsal davaya katılmalarını istemiştir (s. 29).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadeler ile Hristiyanlar içinde kutsal sayılan Kudüs’ü kurtarmak istemeleri anlatılmaktadır. Metinde yer alan kutsal yer Kudüs üzerinden vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan kültürel mirasa duyarlı olma ve dayanışma tutum ve davranışlarına yer verildiği görülmüştür.

Alâeddin Keykubad'ın yaptığı çalışmalar "*Uluğ Keykubad*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "*...Devrinde Türkiye çok mamur ve müreffeh olmuş ve ileri bir medeniyet seviyesine erişmiştir. Zamanında Moğollar dünyayı alt üst etmeye başladıkları için bu ileri görüşlü Sultan birçok şehri muhteşem surlarla kalelerle teçhiz ederek müdafaya hazırlamıştır...*" (s.37) ifadeleri ile Alâeddin Keykubad'ın çalışkanlığı vurgulanmaktadır. Keykubad'ın çalışkanlığı üzerinden vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan çalışkan olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca metinde "*...cami, medrese, kervansaray ve hastane gibi unutulmaz eserler bırakmıştır...*" (s.37) ifadesi ile toplum için çeşitli yapılar inşa ettiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeyle de vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan toplumu önemseme ve tarihsel mirasa duyarlı olma tutum ve davranışlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

Ders kitabında yer alan "*Neden Osman Gazi?*" başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde "*Osmanlı Beyliği'nin kuruluşuna giden süreçte Aygıt Alp, Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Akça Koca, Samsa Çavuş gibi uc liderleri önemli rol oynamıştır...*" (s.56) ifadesi ile beyliğin kuruluşunda etkili olan birçok isim yer almaktadır. Bu ifade vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan dayanışma tutum ve davranışıyla ilişkilendirilmiştir.

Selçuklu Devleti ile Bizans arasında olan mücadele "*Selçuklu-Bizans Arasında Vazgeçilemeyen Şehir "İznik"*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "*...Benzer şekilde Selçuklular da İznik'e büyük önem atfetmiştir. 1075'ten itibaren Dâr'ül-İslâm'ın bir parçası hâline getirilen şehirden asla vazgeçilmemiştir...*" (s. 59) ifadeleri ile İznik'in asla vazgeçilemeyen bir varan toprağı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değerine yer verildiği bulunmuştur.

Osmanlı Devletine iskân politikası "*İskân Siyaseti*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "*...Yerleştirme işleminin yanında fethedilen yerlerde yol, su, cami, kervansaray gibi bayındırlık faaliyetleri de yürütülmüş ve bu toprakların vatanlaşması sağlanmıştır...*" (s.73) ifadesi ile fethedilen yerlerin vatan toprağı olması için çeşitli yapılar inşa edildiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu ifade ile vatanseverlik değeri ve vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve

davranışlardan toplumu önemseme tutum ve davranışına yer verildiği tespit edilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*Tahrir*” başlıklı metin ile tahrir sayımı yapılması ve bunun sonucunda topluma hizmet edilmesi aşağıda verilen ifadelerde anlatılmaktadır.

Tahrir yapmanın esas amacı, eyaletlerdeki nüfus ve gelir kaynaklarını tespit etmek ve bunları devlet görevlilerine, şahıslara ve vakıflara hizmetleri karşılığında; maaş, mülk ve gelir olarak dağıtmaktır. Gelirlerin bu yolla dağıtımı Osmanlılara, merkezî hazineden ödeme yapmaksızın ordu beslemesini, topluma her türlü sosyal hizmet götürmesini kolaylaştırmıştır (s. 81).

Metinde yer alan bu ifadeler ile tahrir sayımı sonucunda elde edilen gelirlerin toplum yararına harcandığı belirtilmektedir. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değeri ve bu değerle ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan toplumu önemseme tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Devşirme sisteminin uygulamasının anlatıldığı “*Devşirme Sistemi Nasıl Uygulanırdı?*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Kanuna göre çocukların en soyluları, papaz oğulları, iki veya daha fazla çocuğu bulunanın en sağlıklısı tercih edilir, tek erkek çocuğu olan ailelerin oğlu alınmazdı. Çocukların orta boylu olmasına dikkat edilir, uzun boylu olup da fiziği düzgün olanlar saray için ayrılırdı...*” (s. 88) ifadeleri ile devşirilecek ola çocukların kanunlara uygun bir şekilde belirlendiği görülmektedir. Bu nedenle metinde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan kurallara ve kanunlara uyma tutum ve davranışına yer verildiği bulunmuştur.

Türk askerlerinin başkalarının gözünden nasıl görüldüğü “*Yabancıların Gözünde Türk Askeri*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...*Solomon Schweigger (Solomon Şıvagir) yazdığı “Sultanlar Kentine Yolculuk” adlı seyahatnamesinde; “Türk karargâhında kimsenin boş vakit geçirmedeğini, Türk askerlerinin eğlencesinin silahlarıyla ilgilenmek olduğunu söyler ve şunu ekler: Ancak zaruret ölçüsünde yeme ve içmeyle yetinirler...*” (s. 91) ifadeleri ile Türk askerlerinin çalışkan olmaları üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan çalışkan olma tutum ve davranışına yer verildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabında yer alan “*İstanbul Rasathanesi ve Takıyüddin er-Râsıd*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Takıyüddin, matematik sahasında beş, astronomi sahasında yirmi, fizik-mekanik sahasında üç, tıp ve zooloji sahasında birer eser telif etmiş ayrıca ölçü ve tartılar ile ilgili bir risale yazmıştır...*” (s. 118) ifadesi ile Takıyüddin’in çalışkanlığı vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan çalışkan olma tutum ve davranışına yer verildiği tespit edilmiştir.

Osmanlı kaptanı Selman reisin Coğrafi Keşif sonrasında Osmanlı Devleti’nin çıkarlarını korumak için hazırladığı rapora “*Selman Reis’in 1525 Tarihli Raporu*” başlıklı metinde yer verilmiştir.

Osmanlı kaptanı Selman Reis, Coğrafi Keşifler’in Osmanlıların çıkarına uymadığı için Kızıldeniz’in Osmanlı denetimine alınmasını istiyordu. Her yıl Aden Limanı’na uğrayan gemilerden 200 bin altın dolayında gelir sağlandığını belirten Selman Reis, baharat ticaretinin Portekiz denetimine geçtiğini kaygıyla anlatıyordu. Oysa Portekizliler bu bölgeye hâkim olmadan önce Osmanlı Devleti, Mısır’da baharat ticaretinden önemli miktarda gümrük gelirleri elde ediyordu. Bu nedenle Selman Reis, Portekizlilerin Kızıldeniz trafiğini kontrol altına alma girişimlerinin boşa çıkartılmasını öneriyordu. Aden, Suakin ve Mısır’da Hindistan ticaretinden elde edilen gümrük gelirlerinin büyüklüğüne dikkat çeken Selman Reis, önerdiği fetihlerden sultanın hazinesine sağlanacak gelirleri özellikle vurguluyordu (s. 161) .

Yukarıda yer alan ifadeler ile Selman Reis’in vatani ve toplumu önemsemesi ve bunun için çalışması belirtilmektedir. Metinde yer alan bu ifadelerde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan toplumu önemseme tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman’ın Zigetvar severinden bahseden “*Zigetvar’daki Büyük Türk*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Kanuni’nin Zigetvar’daki türbesinin ortaya çıkarılması için 2012 yılında TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) tarafından başlatılan kazı çalışmaları “Kanuni Türbesi Projesi” adı ile devam etmektedir.*” (s.164) ifadesi ile Kanuni Sultan Süleyman’ın türbesinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan tarihsel mirasa duyarlı olma tutum ve davranışa yer verildiği bulunmuştur.

Topkapı Sarayının öneminden “*İhmal Edilemeyecek Önemli Bir Ziyaret*” başlıklı metinde bahsedilmektedir. Metinde “*Osmanlı padişahlarına yüzyıllar boyunca muhteşem bir ikametgâh olan bu saray, Cumhuriyet’in ilanı üzerine, içinde paha biçilmez hazinelerin teşhir edildiği, millî tarihimizin bediaları bulunan bir müze olmuştur...*” (s.182) ifadesi ile Topkapı Sarayının değerli bir tarihi mekân olduğu belirtilmektedir. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan tarihsel mirasa duyarlı olma tutum ve davranışına yer verildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabına yer alan “*Esnafa Verilen Cezalar*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Esnaf ahlakına uymayan veya standartlar dışında mal üreten esnaf, kendi şeyh ve ihtiyarlarından oluşan loncada cezalandırılırdı. Ağır suçlar dışında kişilik haysiyetini aşağılayacak cezalardan kaçınılmış, dolayısıyla verilen cezalar uzlaştırıcı ve eğitici olmuştur...*” (s.196) ifadeleri ile esnafın kurallara uyması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan toplumun önemsenmesi ve kanunlara uyma tutum ve davranışlarına yer verildiği tespit edilmiştir.

Darbe girişiminin anlatıldığı “*15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Vatan, Türk milleti için önemli bir kavramdır. Dinimiz İslam da vatan toprağına, hürriyete, birliğe, beraberliğe büyük önem vermekte ve bunları inancın yaşanmasında vazgeçilmez unsurlar olarak görmektedir. Milletimiz, tarihi boyunca hep bu değerler uğruna mücadele etmiş; vatanını ve özgürlüğünü hedef alan saldırılara cansiperane bir şekilde karşı koymuştur (s.203).

Yukarıda yer verilen bu ifadeler ile vatanın Türk milleti için önemi ve Türk milletinin vatani için mücadele etmesi anlatılmaktadır. Yine aynı metinde birlik ve beraberliğin vurgulandığı “*...İstiklalini ve istikbalini savunmak üzere “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” ilkeleri etrafında birleşen milletimiz, kendi gücünün ve iradesinin üstünde bir güç olmadığını tüm dünyaya göstermiştir...*” (s.204) ifadesi ile vatani için milletin dayanışma içerisinde olması gerektiği belirtilmektedir. Metinde yer alan bütün bu ifadelerle vatanseverlik değerine ve vatanseverlik değeri ile

ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan dayanışma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

4.2.2.2.10. Yardımseverlik Değeri

İlber Ortaylı'nın "*Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*" adlı eserinden düzenlenen metinde "...Ayaz Paşa bir kış kendisine eski partal ayakkabılar veren Güney Arnavutluktan fakir bir kadına, bir şükran ifadesi olarak sakladığı o pabuçların içini altınla doldurup göndermiştir..." (s.94) ifadeleri ile Ayaz Paşa'nın kendisine yapılan yardıma karşılıksız kalmadığı anlatılmaktadır. Bu durum üzerinden metinde yardımseverlik değerine yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabının bilgi kutucuğunda "*Ahmet Yesevi*"nin "*Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol sen. Öyle mazlum yolda kalsa, hemdem ol sen.*" (s.99) sözü ile merhametli olmaya değindiği görülmektedir. Burada yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan merhametli olma tutum ve davranışına yer verildiği tespit edilmiştir.

II. Murad'ın *biyografisi* "*II. Murad*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "...*II. Murad (Görsel 4.24), yaptırdığı eserlerden dolayı "Ebu'l-hayrât" unvanıyla anılmıştır...*" (s.118) ifadesi ile II. Murad'ın yardımsever olması üzerinden yardımseverlik değerine yer verildiği bulunmuştur.

Ders kitabında yer alan "*Fransuva'nın Kanuni'ye Mektubu*" başlıklı metinde yardımseverlik değerine yer verildiği görülmüştür.

Ey şahım benim halimden haberdar ol ve bu gönlü yaralıya lütuf ve merhametini gönder... ..Siz cihan padişahının kapısından şu beklenir ki Avrupa'da kötü hükümdarları saldırıları ile bertaraf eden Hayreddin Paşa, donanma gemileriyle bu tarafa gelip yardım eder ve Macaristan tarafından da padişah hazretleri savaşa girerse düşmanın fesadı kılıç ile ortadan kaldırılmış olur (s.143).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadelerde Fransuva'nın Kanuni'nin yardımsever bir kişiliğe sahip olduğunu belirttiği görülmektedir. Dolayısıyla metinde Kanuni üzerinden yardımseverlik değerine yer verildiği tespit edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman üzerinden yardımseverlik değerine yer verilen başka bir metin "*Avrupa*

Monarşileri Osmanlılardan Destek İstiyor” başlıklı metindir. Metinde “...Kanuni, Mohaç Seferi’ni Şarlken’e esir düşen Fransa Kralı François’i esaretten kurtarmak için yaptığını söylüyordu. Sonraları İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth (Elizabet), İspanyol istila tehlikesi karşısında da “Büyük Türk”le ittifak arayışındaydı...” (s.153) ifadeleri ile Kanuni’nin Mohaç seferini Fransa Kralına yardım etmek için yaptığı anlatılmaktadır.

Osmanlı ve Fransa’nın iş birliği yapmasının anlatıldığı “*Osmanlı-Fransız İttifakı*” başlıklı metin yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Osmanlı-Fransız ittifakı artık Haçlı birliğinin parçalandığını göstermiştir. Şarlken karşısında Fransız donanması ancak Barbaros’un iş birliği ile ayakta kalabilmektedir. 1543 yılında Barbaros kumandasında 110 kadirga, 40 fusta denilen küçük kadirga ve 3 büyük yelkenli kökeden oluşan Osmanlı donanması Akdeniz’e açılmıştı...” (s.154) ifadeleri ile Osmanlı-Fransız iş birliği anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde yardımseverlik tutum ve davranışıyla ilişkilendirilen iş birliği yapma tutum ve davranışına yer verildiği görülmüştür.

Osmanlı Devleti’nin yardımseverliği ile ilgili olan bir diğer metin “*İspanya’daki Müslüman ve Yahudilere Yardım Edilmesi*” başlıklı metindir. Metinde “...Müslümanlar, kafileler hâlinde Kuzey Afrika Müslüman ülkelerine, Cezayir ve Tunus’a Osmanlı gemileriyle göç etmiştir...”, “...İber Yarımadası’ndan kovulan Yahudilere de II. Bayezid tarafından her türlü güvence verilerek sığınma hakkı tanınmıştır. O zaman İspanya ve Portekiz’de yüz bin kadar Yahudi, Osmanlı ülkesine gelip sığınmışlardır.” (s. 155) ifadeleri ile İber yarımadasından kovulan Müslüman ve Yahudilere Osmanlı Devleti’nin yardım etmesi anlatılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde padişahın halkına karşı görevleri “*Padişahın Halkına Karşı Vazifesi*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “...Padişahlar kendine ve halkına kerim ve cömert olmalıdır. Kendine cömert olmayan sultanlar da halkına karşı keremsiz olur...” (s.179) ifadeleri ile padişahın halkına cömert olabilmesi için önce kendine cömert olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan cömert olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Ders kitabında yer alan “*Vakıf Kültürü*” başlıklı metin yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Osmanlılarda bir külliye bittiği yerde diğerinin birimleri başlıyor, böylece büyük bir şehir dokusu ortaya çıkıyordu. İstanbul, hayrat külliyelerinden oluşan bir şehirdi...*” (s. 200) ifadesi ile toplum yararı için birçok yapının inşa edildiği anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan toplumu önemseme tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir. Ders kitabında vakıflar üzerinden yardımseverlik değerine yer verilen bir başka metin “*Âmâlara Hizmet Eden Vakıf*” başlıklı metindir. Metinde “*...Burası bir okul ama aynı zamanda vakıftır. Siirtli Hacı Hüseyin adlı bir hayırsever kurmuş. Biz gibi amalara eğitim vermek, mümkün olanların tedavisini yapmak, yani onlara her yönüyle hizmet etmek için...*”, “*Allah’ım iyi ki hayırsever kulların, iyi ki böyle vakıflar var.*” diyerek Allah’a şükrediyor, nemlenen gözlerini siliyordu.” (s. 201) ifadeleri ile Hacı Hüseyin adında bir yardımseverin görme engellilere eğitim verilmesi ve tedavi edilmesi için kurduğu okul anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan toplumu önemseme tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir. Yine benzer şekilde “*Muhtaçlara Aşevi Vakfı*” başlıklı metinde de yardımseverlik değerine yer verilmiştir. Metinde “*...Bundan sonra bu imarethanede, her gün Allah rızası için yemek pişirile! Bir seferi sabahleyin, bir seferi de ikindiden sonra olmak üzere iki defa kazan kaynaya.*” (s.202) ifade ile toplumu önemseme tutum ve davranışına yer verildiği bulunmuştur.

4.2.3. 2016-2022 Yılları Arasında Öğreniminde Olan Ortaöğretim 11. Sınıf

Tarih Ders Kitaplarında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler

2016-2022 yılları arasında 11. sınıflar için öğrenimde olan 4 tane tarih ders kitabı vardır. Ders kitapları tablo 4.12’te verilmiştir. Bu ders kitaplarının tamamı MEB tarafından yayımlanmıştır. MEB ders kitabı yazarlarında değişiklik yaparak bir çeşitlilik sağlamaya çalışmıştır.

Tablo 4.12: 2016-2022 Yılları Arasında Öğrenimde Olan Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Ders Kitapları

Yıllar	Ders Kitabı Adı	Yazar/Yazarlar	Yayınevi
2016-2017	Ortaöğretim Tarih 11	Komisyon	Millî Eğt. Yay.
2017-2018	Ortaöğretim Tarih 11	Akın Sever Dursun Sağdıç Hasan Özkaya Mehmet Köseoğlu Tayyibe Çolak Yasemin Okur	Millî Eğt. Yay.
2018-2020	Ortaöğretim Tarih 11	Ali Laçın Bedirhan Önal Bülent Demir Erdal Erdem Mikail Kaplan Murat Arıca Salih Gündoğdu Veli Aydemir Yahya Karakaya Yusuf Çakmak	Millî Eğt. Yay.
2019-	Ortaöğretim tarih 11	Dr. Erol Yüksel Dr. Mehmet A. Kapar Ferhat Bildik Kazım Şahin Leyla Şafak Murat Ardıç Özgür Bağcı Süleyman Yıldız Yasemin Ardıç	Millî Eğt. Yay.

4.2.3.1. Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı (Sever vd., 2017)

Bu ders kitaplarının öğretim programları ile uygun olarak hazırlanan üniteleri ve ünite içindeki edebi metinler olarak değerlendirilen okuma parçaları yer verilmiştir. Ders kitabında yer alan okuma parçaları incelenmiş, değerler ve değerlerin yer aldığı ünite ve edebi metinler tablo 4.13'te verilmiştir.

Tablo 4.13: Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Sever vd., 2017)

Üniteler	Edebi Metinler							
		Adalet	Demokrasi	Dürüstlük	Eşitlik	Saygı	Sevgi	Hoşgörü
Türklerde Devlet Teşkilatı	Ok ve Yay Münasebeti	+			+			
	Bilge Kağan Yazıtı'ndan				+		+	
	Sultan Sencer'e Nasihatler	+						
	Osman Gazi'nin Oğlu Orhan Bey'e Vasiyeti	+				+		
	Tanzimat Fermanı'nın Bazı Maddeleri	+			+			
	Kanun-i Esasinin Bazı Maddeleri	+			+			
	Fermanın Günümüz Türkçesi ile Tercümesi							+
	Türklerde Toplum	Kök Türk Yazıtları	+			+		
	Yunus Emre						+	
	1924 Anayasası'ndan		+		+			
Türklerde Hukuk	Türklerde Hukuk					+		
	Kutadgu Bilig'den Seçmeler	+						
	Siyasetname'den	+		+				
	Siyasetname'ye göre Divan-ı Mezalim	+						
	Yabancılara Göre Osmanlı Mahkemeleri	+						
	Tanzimat Fermanı'ndan...	+						
	Islahat Fermanı'ndan	+			+	+		
	Atatürk'ün TBMM I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmasından	+						
	Şeriyeye Sicili Defterinden Örnek Duruşma	+						
	Türklerde Ekonomi	Orta Asya'da Türkler				+		
Türklerde Eğitim	Destanlarda "Demircilik"		+			+		
Türklerde Sanat								
Toplam		14	2	1	8	4	2	1

Tablo 4.13'te ders kitabında değerler ve değerler eğitimi ile ilgili edebi metinlere yer verildiği tespit edilmiştir. Sever'in ders kitabında değer ve değerlerle ilgili toplamda 21 edebi metin yer aldığı görülmüştür. Edebi metinler incelendiğinde bir metinde birden fazla değere yer verildiği tespit edilmiştir. Böylelikle tek bir

metinle bir değer aktarmak yerine birden fazla değere yer vererek çeşitlilik sağlanmıştır. Bu edebi metinlerde 7 değerin tamamına yer verildiği görülmüştür. Ders kitabında tespit edebildiğimiz 7 değerle ilişkilendirilen 21 edebi metinde, değerlerin toplamda 32 defa tekrar edildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabındaki edebi metinler ünite bazında incelendiğinde en fazla edebi metne “Türklerde Hukuk” ntesinde yer verildiği görülmüştür. Bu nitede yer alan toplamda 9 edebi metinde 4 farklı değere yer verildiği tespit edilmiştir. İkinci sırada en fazla edebi metne yer veren ünitenin “Türklerde Devlet Teşkilatı” ntesi olduğu bulunmuştur. Bu nitede yer alan toplamda 7 edebi metinde 5 farklı değere yer verildiği görülmüştür. Ders kitabında yer alan “Türklerde Sanat” ntesinde hiçbir metinde değere yer verilmediği bulunmuştur.

Ders kitabındaki edebi metinler değerler bazında incelendiğinde; adalet değerine 14, eşitlik değerine 8, saygı değerine 4, demokrasi ve sevgi değerlerine 2, dürüstlük ve hoşgörü değerlerine 1 defa yer verildiği görülmüştür. Ders kitabında en fazla adalet daha sonra eşitlik değerine yer verildiği bulunmuştur. En az yer verilen değerler dürüstlük ve hoşgörü değeri olduğu tespit edilmiştir.

Ders kitaplarında değerler ünite bazında incelendiğinde en fazla değere “Türklerde Devlet Teşkilatı” ntesinde yer verildiği görülmüştür. Bu nitede toplamda 5 farklı değerin yer aldığı tespit edilmiştir. İkinci sırada 4'er değere yer verilen “Türklerde Toplum” ve “Türklerde Hukuk” niteleri gelmektedir. Değerlerin en fazla tekrarlandığı niteler “Türklerde Devlet Teşkilatı” ve “Türklerde Hukuk” niteleri olduğu görülmüştür. Bu nitede değerler toplamda 12 defa tekrarlandığı tespit edilmiştir. İkinci sırada değerlerin en fazla tekrarlandığı “Türklerde Toplum” ntesinde toplamda 5 defa tekrarlandığı görülmektedir.

Değerler tek başına incelendiğinde adalet değerinin toplamda 14 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Adalet değeri “Türklerde Hukuk” ntesinde 8 farklı edebi metinde yer alarak en fazla bu ünitede tekrar edildiği görülmüştür. İkinci sırada en fazla yer aldığı edebi metnin “Türklerde Devlet Teşkilatı” ntesinde 5 edebi metinle yer aldığı tespit edilmiştir. Adalet değeri ile ilgili diğer edebi metnin “Türklerde Toplum” ntesinde yer aldığı bulunmuştur.

Demokrasi değerinin ders kitabında toplamda 2 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu değere “Türklerde Toplum” ve “Türklerde Eğitim” ünitelerinde yer verildiğine ulaşılmıştır.

Dürüstlük değerine ders kitabında toplamda 1 edebi metinde yer verildiği tespit edilmiştir. Bu değerin yer aldığı edebi metnin “Türklerde Hukuk” ünitesinde yer aldığı görölmektedir.

Eşitlik değerinin ders kitabında toplamda 8 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünite toplamda 4 defa tekrar edildiği “Türklerde Devlet Teşkilatı” ünitesi olduğu bulunmuştur. İkinci sırada eşitlik değeri 2 edebi metinle en fazla “Türklerde Toplum” ünitesinde yer aldığı tespit edilmiştir. Diğer edebi metinlere “Türklerde Hukuk” ve “Türklerde Ekonomi” ünitelerinde yer verildiği bulunmuştur.

Saygı değerinin ders kitabında toplamda 4 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Saygı değerinin en fazla yer aldığı ünite 2 edebi metinle “Türklerde Hukuk” ünitesi olduğu görölmüştür. Diğer saygı değerinin yer aldığı edebi metinlerin “Türklerde Devlet Teşkilatı” ve “Türklerde Eğitim” ünitelerinde olduğuna ulaşılmıştır.

Sevgi değerinin ders kitabında toplamda 2 farklı edebi metinde yer aldığı görölmüştür. Sevgi değerinin yer aldığı edebi metinlerin “Türklerde Devlet Teşkilatı” ve “Türklerde Toplum” ünitelerinde olduğu bulunmuştur.

Hoşgörü değerine toplamda 1 edebi metinde yer verildiği tespit edilmiştir. Hoşgörü değerinin yer aldığı edebi metne “Türklerde Devlet Teşkilatı” ünitesinde yer verildiği görölmektedir.

4.2.3.1.1. Adalet Değeri

Ders kitabında yer alan “*Ok ve Yay Münasebeti*” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Ok- yay münasebetine göre Üçokların Bozoklara tabiiyetini bildirdi. Töreye ve birliğe bağlı kalmalarını vasiyet etti.*” (Sever vd.,

2017: 13) ifadeleri ile Oğuz Kağan'ın Töreye bağlılığı yani kanunlara bağlılığı vurgulanmaktadır.

Sultan Sencere verilen öğütlerin yer aldığı “*Sultan Sencer'e Nasihatler*” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*saltanatın şükrü adalettir. Bir hükümdar adil olduğu nispette değer kazanır...*”, “*Kudret ve izzet'in şükrü zavalluları ve güçsüzleri yerine göre bağışlamaktır ...*” (s.23) ifadeleri ile hükümdarın adil olması ve adaletli davranması gerektiği belirtilmektedir. Ders kitabında öğütler üzerinden adalet değerine yer verilen bir başka metin “*Osman Gazi'nin Oğlu Orhan Bey'e Vasiyeti*” başlıklı metindir. Metinde “... *Zalim olma! Âlemi adaletle şenlendir...*”, “... *Fetih hareketlerine devam ederek Rum memleketlerine de adalet götür...*” (s. 29) ifadeleri ile Osman Gazi oğlu Orhan Bey'i adaletli olması gerektiği hususunda uyardığı görülmektedir. Dolayısıyla her iki metinde de padişahların adaletli bir kişiliğe sahip olması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Tanzimat Fermanı'ndan örneklere “*Tanzimat Fermanı'nın Bazı Maddeleri*” başlıklı metinde yer verilmiştir. Metinde “*Vergiler gelire göre ayarlanarak düzenli olarak toplanacaktır.*”, “*Mahkeme kararı olmadan kimse cezalandırılmayacaktır.*”, “*Müsadere usulü kesin olarak kaldırılacak...*” (s. 43) ifadeleri ile toplumsal düzenin sağlanmasında adaletin ön planda olacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

Kanun-i Esasiden örneklere yer verilen metin “*Kanun-i Esasinin Bazı Maddeleri*” başlıklı metindir. Metinde “*Kişi özgürlüğü her türlü basından masundur, hiç kimse kanun dışı bir bahaneyle cezalandırılmaz.*”, “*Kanunun belirlediği konular hariç hükümet tarafından zorla hiç kimsenin mesken ve menziline girilemez*” (s. 48) maddeleri ile kanunda yer almayan hiçbir şeyin yaptırılamayacağı ifade edilmektedir. Kanunların ön planda tutulması üzerinden adalet değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*Kök Türk Yazıtları*” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Türk, Oğuz Beyleri, Milleti işitin; Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk Milleti ilini töreni kim bozabilecekti?*” (s. 61)

ifadesi ile Kök Türklerde törenin varlığı üzerinden adalet değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig adlı eserinden alıntılarla oluşturulan "*Kutadgu Bilig'den Seçmeler*" başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde "... *Kanun sudur; akarsa nimet yetişir. Ey hâkim, memlekete uzun müddet hüküm sürmek istersen Kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalıdır. Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer...*" (s. 99) ifadeleri ile kanunlara uygun hareket edilmesi ve kanunların üstünlüğünün benimsenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Nizâmülmülk' n Siyasetname adlı eserinden alıntılar yapılarak "*Siyasetname*" başlıklı metin oluşturulmuştur. Metinde "...*onun da böyle hüküm veren kadıları azlederek cezalandırması gerekmektedir. Emirler ve kadıların adaletle hüküm vermeleri ve adliye saraylarının işlerine dikkat etmeleri gereklidir.*" (s. 100) ifadeleri ile kurallara uymayan kadılara ceza verilmesi ve kadıların adaletli bir şekilde hüküm vermesi gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir. Kanunlara uyma ve adaletli olma davranışları adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Ders kitabında Nizâmülmülk' n Siyasetname adlı eserinden alıntılanarak oluşturulan bir başka metin "*Siyasetname'ye göre Divan-ı Mezalim*" başlıklı metindir.

Padişahın, Haftanın iki gününde adalet divanı kurup zalimlerden mazlumların haklarını almaktan, suçlulara ceza vermekten başka çaresi yoktur. Sultan'ın mazlumları ve adalet isteyenleri haftanın iki gününde sarayına çağırıp onların şikâyetlerini dinlediği memlekete yayılınca zalimler ve zorbalar padişahın kendilerine vereceği cezadan korkarak ellerini millet malından ve zulümden ekerler (s. 101).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadeler ile ülkede zorbalık ve zalimliğin olmaması için padişahın adaletli olması gerektiği anlatılmaktadır. Ayrıca padişah memleketinde huzuru adalet sayesinde sağlayacağı belirtilmiştir.

Farklı toplumların Osmanlı Devleti'ndeki mahkemelere yönelik bakış açıları "*Yabancılara Göre Osmanlı Mahkemeleri*" başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde "...*İki veya üç celse (oturum) nadirdir. Ekseri davalar bir celsede hükme bağlanır.*", "...*En mühim davalar bir saat içinde hükme bağlanır, hüküm derhal infaz edilir...*" (s.108) ifadeleri ile Osmanlı devletinde adalet kavramının ne kadar

gelişmiş olduğunu vurgulanmaktadır. Bu yönüyle metinde adalet değerine yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabında yer alan “*Tanzimat Fermanı’ndan*” başlıklı metnin her maddesi adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Herkesin canı, mülkü, namusu, Özde güvenlik altına alınacak ve adalete uygun olmadığından müsadere yöntemi kesinlikle kalkacak.*”, “*Ülkemiz insanların her biri için malına ve gelirine göre ödeyeceği vergi tespit edilecek ve kimseden bundan fazla bir şey alınmayacak.*” (s. 113) ifadeleri ile adalete uygun olmayan müsadere yönteminin kaldırılacağı ve verginin herkesin kendi bütçesine uygun şekilde ödeneceği belirtilmektedir. Ders kitabında adalet değeri ile ilişkilendirilen bir diğer metin “*Islahat Fermanı’ndan*” başlıklı metindir. Metinde adalet değeri ile ilgili “*Zimmilere eskiden beri tanınmış haklar aynen devam edecektir.*”, “*Zimmilerin kendi işlerini görebilmeleri için her cemaat bir kurul seçecektir.*”, “*Patrikhane meclisleri zimmilerin ihtiyaçlarını hükümete bildirecektir.*” (s. 113) ifadelerine yer verilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*Atatürk’ün TBMM I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşmasından*” başlıklı metin ile adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

Efendiler, Adalet politikamızda izlenecek amaç, önce halkı yormaksızın suratle, kanuna uygun ve güvenli biçimde adaleti dağıtmaktır... Bunun için adalet düzeyimizi bütün uygar ülkelerle aynı düzeyde tutmak zorundayız. Bu amacı yerine getirmek için elimizdeki kanun ve usulleri bu görüşe göre düzeltiyor, canlandırıyor ve yeniliyoruz. Bizim milletimizin ve hükümetimizin adalet düşüncesi ve anlayışı bu konuda hiçbir uygar ulusunkinden aşağı değildir. Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza tanıklık eder. Bu nedenle hukuki mevzuatımızın bütün uygar devletlerin kanuni mevzuatlarından eksik olması düşünülemez. Gayretli çalışmalarımızın amacı olan tam bağımsızlık kavramında adil bağımsızlığın da bulunması doğaldır. Bundan dolayı her Bağımsız devletin ayrılmaz bir bütünü olan adalet dağıtım görevine kimseyi karıştıramayız (s. 120).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadeler ile Atatürk Yeni Türk devletinin amacının hukuki kurallar çerçevesinde adaleti uygulamak ve dağıtmak olduğu belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde yaşanan bir davanın anlatıldığı metin “*Şeriye Sicili Defterinden Örnek Duruşma*” başlıklı metindir. Bu metin ile Müslüman ve gayrimüslim arasında yaşanan dava anlatılmaktadır.

Davalının iddiayı inkâr etmesi üzerine davalı Şaban'dan cevap olarak iddiasını ispat edecek kesin delil istendi. Kesin delil getiremeyince, söz konusu iddiayı kabul ve itiraf ettiğinden, bahsedilen parayı davacı Yohannes tam olarak teslim alamadığına dair davacıya yemin etmesi istedi. Davacı da istenilen tarzda “İncil’i Hz İsa’ya indiren Allah'a yemin etti. Bunun üzerine şehri mahkeme söz konusu parayı davacıya teslim etmesi için davalı Şaban'a uyarıda bulundu (s.124).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadelerle dava sonucunda gayrimüslim haklı bulunmuş ve mahkeme Müslüman'ın aleyhine sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ayırım yapılmadan adil bir şekilde davanın sonuçlanması ile adalet değeri ilişkilendirilebilir.

4.2.3.1.2. Demokrasi Değeri

Ders kitabında yer verilen “1924 Anayasası'nda” başlıklı metin demokrasi değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Madde 1- Türkiye Devleti Bir Cumhuriyettir. Madde 3- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Madde 7- Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Meclis, Hükümeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir.*” (s. 88) maddeleri ile Türkiye devletinin demokrasi kurallarına göre yönetildiği vurgulanmaktadır.

Ergenekon destanı “*Destanlarda “Demircilik”*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “*...Kurultay bu kararı alınca Kök Türkler, Ergenekon'dan çıkmak için yol aradılar fakat bulamadılar...*” (s. 168) ifadesi ile Kök Türklerin 'in ortak bir karar alması üzerinden demokrasi değerine yer verildiği görülmüştür.

4.2.3.1.3. Dürüstlük Değeri

Nizâmülmülk'ün Siyasetname adlı eserinden alıntılar yapılarak “*Siyasetname*” başlıklı metin oluşturulmuştur. Metinde “*...Müslümanların malları ve canları üzerinde söz sahibi olduklarından rüşvet almamaları çok mühim ve naziktir. Çünkü cehaletle, kasten ve huyları gereği bir hüküm verip onu tescil ettikleri zaman diğer hâkimlerin o hükmü imzalayarak padişaha bildirmeleri...*” (s. 100) ifadeleri ile hâkimlerin yani kadıların dürüst

olmaları gerektiği belirtilmektedir. Metnin bu yönüyle dürüstlük değerini vurgulanmaktadır.

4.2.3.1.4.Eşitlik Değeri

Ders kitabında yer alan “*Ok ve Yay Münasebeti*” başlıklı metin eşitlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Üç büyük oğlu “Bozoklar” sağda, üç küçük oğlu “Üçoklar” solda oturdu.*” (s.13) ifadesi ile Oğuz Kağan'ın yurdunu 6 oğlu arasında eşit bir şekilde bölmesi üzerinden eşitlik değerine yer verildiği görülmüştür.

Yazıtlardan Bilge Kağan Yazıtına “*Bilge Kağan Yazıtı'ndan*” başlıklı metinde yer verilmiştir. Metinde “...*babam İleriş Kağan'ı, anam İl-Bilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmışlar...*” (s.18) ifadesi ile kadın ve erkek arasında ayırım yapılmaması üzerinden eşitlik değerine yer verildiği görülmüştür. Aynı şekilde “*Kök Türk Yazıtları*” başlıklı metinde “...*babam İleriş Kağan'ı, anam İl-Bilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır.*” (s. 61) ifadesi ile kadın ve erkek eşitliği üzerinden eşitlik değerine yer verilmiştir.

Tanzimat Fermanı'ndan örneklere “*Tanzimat Fermanı'nın Bazı Maddeleri*” başlıklı metinde yer verilmiştir. Metinde “*Tüm Osmanlı tebaası din, dil, ırk farkı gözetmeksizin kanun önünde eşittir.*”, “*Müslüman ve Hristiyan bütün tebaanın ırz, , namus can ve mal güvenliği sağlanacaktır.*”, “... *herkes mülkiyet ve miras hakkına sahip olacaktır.*” (s. 43) maddeleri ile kanun önünde hiçbir ayrıcalık gösterilmeden herkes eşit sayılacağı vurgulanmaktadır. Metin bu yönüyle eşitlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Kanun-i Esasiden örneklere yer verilen metin “*Kanun-i Esasinin Bazı Maddeleri*” başlıklı metindir. Metinde “*Osmanlıların tümü din ve mezhep faaliyetleri dışında hak ve görevleri yönünden kanun önünde eşittir.*” (s.48) maddesi ile hak ve görevler yönünden herkesin eşit olduğu belirtilmektedir. Metin bu yönüyle eşitlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*1924 Anayasası'nda*” başlıklı metin eşitlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Madde 88- Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin*

vatandaşlık bakımından herkese “Türk” denir.” (s.88) ifadesi ile Türk vatandaşı olanlar arasında bir ayırım yapılmadığı ve herkesin eşit sayıldığı üzerinde durulmuştur.

Ders kitabında yer alan “*Islahat Fermanı’ından*” başlıklı metin eşitlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Tanzimat Fermanı’ndaki ilkeler her din ve mezhepteki vatandaşlara uygulanacaktı.*”, “*Zimmiler devlet hizmetine alınacak ve askerî veya sivil okullara kabul edileceklerdi.*”, “*Yabancılar Osmanlı ülkesinde taşınmaz mal edinebileceklerdi.*” (s.113) ifadeleri ile Fermana yer alan maddelerin herkese eşit bir şekilde uygulanacağı belirtilmektedir.

Türklerin Orta Asya’daki yaşamları “*Orta Asya’da Türkler*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “*... Üst tabakadaki hükümdar, beyler ve asillerden alt tabakaya kadar hepsi hayvan eti yiyip, bu hayvanın derisinden kıyafet dikip giyerler; yorgan denilen kürk ve keçeyi örterler.*” (s. 129) ifadeleri ile Üst tabaka ve alt tabaka arasında bir farklılık olmadığı ve aynı yaşam tarzını benimsemeleri üzerinden eşitlik değerine yer verildiği görülmektedir.

4.2.3.1.5. Saygı Değeri

Ders kitabında vasiyet üzerinden saygı değerine yer verilen metin “*Osman Gazi'nin Oğlu Orhan Bey'e Vasiyeti*” başlıklı metindir. Metinde “*...Ulemaya riayet eyle ki, din işleri nizam bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan ona rağbet, ikbal ve yumuşaklık göster! Askerine ve malına gurur getirip, alimlerden uzaklaşma...*” (s.29) ifadeleri ile padişahların ilim sahibi kimselere saygılı ve iyi davranması gerekliliği üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu yönüyle metinde saygı değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

İşbara Kağan kendi töresinden vazgeçmemesinin anlatıldığı “*Türklerde Hukuk*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Bizim âdet ve geleneklerimiz çok eski çağlardan beri devam edegelmiştir. Bundan dolayı onları değiştirmeye benim gücüm yetmez. Bizim topraklarımızda idare edilenlerle yönetenler arasında kurulmuş olan düzeni yaralamaya ben cesaret edemem.” diyerek her şeye

rağmen törelerinden (hukuk kurallarından) vazgeçmeyeceğini söylüyordu (s. 95).

Yukarıda yer alan ifadeler ile İşbara Kağan töresinden vazgeçmeyeceğini belirtmesi adet ve geleneklerini duyduğu saygı göstermektedir.

Ders kitabında yer alan “*Islahat Fermanı ’ından*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Fermanında “*Zımmilerin din işlerine hiçbir şekilde karışılmayacaktı.*” (s. 113) maddesi ile Zımmilerin dinine saygı duyulacağı belirtilmektedir.

Ergenekon destanı “*Destanlarda “Demircilik”*” başlıklı metinde anlatılmaktadır. Metinde “*...Bu kutsal gün ondan sonra Kök Türklerde bayram oldu. Her yıl o gün gelince büyük törenler yapıldı...*” (s.168) ifadesi ile Kök Türkler’in Ergenekon’dan çıktıkları günü anmaları üzerinden o güne duydukları saygı anlatılmaktadır.

4.2.3.1.6. Sevgi Değeri

Yazıtlardan Bilge Kağan Yazıtına “*Bilge Kağan Yazıtı ’ından*” başlıklı metinde yer verilmiştir. Metinde “*... Dört taraftan bunca millet yoğcu (yasçı), sığıtçı (ağlayıcı) olarak gelmiş. Yas tutmuşlar, ağlamışlar. Öyle ünlü kağanlarmış...*” (s.18) ifadeleri ile halkın kağanlarına duyduğu üzüntü üzerinden sevgi değerine yer verildiği görülmüştür. Yine metinde yer alan “*... Türk milletinin, Türk devletinin adı, sanı yok olmasın diye gece uyumadım, gündüz oturmadım, ölesiye bitesiyeye çalıştım. Az milleti çok, aç milleti tok kıldım... Yoksul milleti zengin, tutsak milleti efendi kıldım...*” (s.18) ifadeleri ile Bilge Kağan’ın halkı için çalışması üzerinden halka duyduğu sevgi anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan Yunus Emre’nin “*Gelin tanışık edelim İşin kolayın tutalım Sevelim sevilelim Dünya kimseye kalmaz*” (s. 70) dördlüğü ile sevgiye verdiği önem görülmektedir.

4.2.3.1.7. Hoşgörü Değeri

Fatih Sultan Mehmet'in fermanının tercümesinin yer aldığı "*Fermanın Günümüz Türkçesi ile Tercümesi*" başlıklı metin hoşgörü değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Adı geçenlere ve kiliselerini hiç kimse engel olmayacak ve sıkıntı vermeyecektir ve onlar sakınmaksızın ülkemde yaşayacaklardır. Ve kaçıp gidenler bile güven içinde olacaklardır. Gelip ülkemizde korkusuzca oturacaklar ve kiliselerine yerleşeceklerdir. Ne ben ne vezirlerim, ne kullarım, ne uyruklarım, ne de ülkenin bütün halkından hiç kimse adı geçenlere -kendilerine ve canlarına ve mallarına ve kiliselerine ve dışarıdan ülkemize gelenlerine- dokunmayacak, saldırıp incitmeyecektir. yeri, göğü yaratan Rızıklandırıcı adına ve Kur'an adına ve ulu Peygamberimiz adına ve yüz yirmi dört bin peygamber adına ve kuşandığım kılıç adına yemin ederim ki, bu kişiler emrime itaat ettikleri sürece, bu Yazılanlara hiç kimse uymazlık etmeyecektir. Böyle biline (s. 56).

Yukarıda yer alan ifadeleri ile Fatih Sultan Mehmet'in Bosnalıları diğer milletlerden ayrı tutmaması ve dinlerine karşı anlayışlı davranması üzerinden hoşgörü değerine yer verildiği görülmüştür.

4.2.3.2. Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı (Laçin vd., 2018)

Bu ders kitaplarının öğretim programları ile uygun olarak hazırlanan üniteleri ve ünite içindeki edebi metinler olarak değerlendirilen okuma parçaları yer verilmiştir. Ders kitabında yer alan okuma parçaları incelenmiş, değerler ve değerlerin yer aldığı ünite ve edebi metinler tablo 4.14'te verilmiştir.

Tablo 4.14: Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabında Edebi Metinlerde Yer Alan Değerler (Laçın vd., 2018)

Üniteler	Edebi Metinler	Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz Denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardıms severlik
Değişen Dengelemleri	Dünya Karşısında Osmanlı Devleti ile Ticaret	+									
	Osmanlı Siyaseti (1595-1774)					+					
							+				
				+							
Değişim	Çağında Avrupa ve Osmanlı										
	Uluslararası İlişkilerde Denge (1774-1914)									+	+
	Devrimler										+
	Değişen Toplum İlişkileri										+
	Sermaye ve Emek									+	
XIX ve XX. Yüzyılda	Değişen Hayat										
Toplam		1	1	0	0	1	1	0	0	3	3

Tablo 4.14 'te ders kitabında değerler ve değerler eğitimi ile ilgili edebi metinlere yer verilmiştir. Laçın vd., ders kitabında değer ve değerlerle ilgili toplamda 9 edebi metne yer verildiği görülmüştür. Edebi metinler incelendiğinde bir metinde birden fazla değere yer verildiği tespit edilmiştir. Böylelikle tek bir metinle bir değer aktarmak yerine birden fazla değere yer vererek çeşitlilik sağlanmıştır. Bu edebi metinlerde 10 değerın 6 tanesine yer verilmiştir. Ders kitabında incelenen edebi metinlerde görüldüğü kadarıyla dürüstlük, öz denetim, sevgi ve sorumluluk değeri ile ilişkili hiçbir edebi metne rastlanmamıştır. Ders kitabında tespit edebildiğimiz 6 değerle ilişkilendirilen 9 edebi metinde, değerlerin toplamda 10 defa tekrar edildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabındaki edebi metinler ünite bazında incelendiğinde en fazla edebi metne “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)” ünitesinde yer verildiği görülmüştür. Bu üniteye yer alan toplamda 4 edebi metinde 4 farklı değere yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitabında edebi metinlerde hiçbir değer yer almadığı ünite “XIX ve XX. Yüzyılda Değişen Gündelik Hayat” ünitesi olarak tespit edilmiştir.

Ders kitabındaki edebi metinler değerler bazında incelendiğinde; yardımseverlik ve vatanseverlik değerlerine 3, adalet, dostluk, sabır ve saygı değerlerine 1 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitabında en fazla yardımseverlik ve vatanseverlik değerlerine yer verildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitaplarında değerler ünite bazında incelendiğinde en fazla farklı değere “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)” ünitesinde yer verildiği tespit edilmiştir. Bu ünite toplamda 4 farklı değer yer aldığı bulunmuştur. İkinci sırada 2 farklı değerle en fazla değere yer veren “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” ünitesinin yer aldığı görülmüştür. Bu üniteye değerlerin toplamda 3 defa tekrarlandığı tespit edilmiştir. Değerlerin en fazla tekrarlandığı ünite “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)” ünitesi olarak bulunmuştur. Bu üniteye değerlerin toplamda 4 defa tekrarlandığı tespit edilmiştir. İkinci sırada değerlerin en fazla tekrarlandığı “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” ünitesinde değerlerin toplamda 3 defa tekrarlandığı bulunmuştur.

Değerler tek başına incelendiğinde adalet, dostluk, sabır ve saygı değerleri birer edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu değerlerin yer aldığı edebi metinlerin “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)” ünitesinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Vatanseverlik değerinin toplamda 3 farklı edebi metinde tekrar edildiği tespit edilmiştir. Değerin en fazla yer aldığı ünite 2 edebi metinle “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” ünitesi olduğu bulunmuştur. İkinci sırada vatanseverlik değeri ile ilgili edebi metnin yer aldığı ünite “Sermaye ve Emek” ünitesinde yer aldığı görülmüştür.

Yardımsverlik değerinin toplamda 3 farklı edebi metinde yer aldığı görülmüştür. Değerin en fazla yer aldığı ünitenin 2 edebi metinle “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri” ünitesi olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada yardımsverlik değerine bir defa yer veren “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” ünitesi gelmiştir.

4.2.3.2.1.Adalet Değeri

Ders kitabında yer alan “*Osmanlı Devleti ile Ticaret Yapmanın Ayrıcalığı*” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Osmanlı Devleti birçok devletten daha sağlam ve adil bir teşkilat yapısı kurmuştur. Bu teşkilatın temelini oluşturan iki ilke doğruluk ve adalettir...*” (Laçın vd., 2018: 34) ifadeleri ile Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısının adil olduğu anlatılmaktadır.

4.2.3.2.2.Dostluk Değeri

Ders kitabında yer alan “*Westphalia Barışı*” başlıklı metin dostluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*...savaşlara son vermek için bir genel kongrenin toplanmasıyla başlamıştı. İç savaşın hüküm sürdüğü Britanya ile Lehler, Ruslar ve Türklerin haricinde Westphalia'da bütün Avrupa Devletleri vardı.*” (s. 34) ifadeleri ile Avrupa devletlerinin, savaşlara son vermek amacıyla yaptığı kongre ile dostluk değerine yer verildiği görülmüştür.

4.2.3.2.3. Sabır Değeri

Ders kitabında yer alan “*III. Ahmet*” başlıklı metin sabır değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*...matbaanın Osmanlı Devleti'ne gelmesi için çok çaba sarf etmiştir...*” (s. 45) ifadesi ile III. Ahmet'in çaba sarf etmesi anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde sabır değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan azimli olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

4.2.3.2.4. Saygı Değeri

Ders kitabına yer alan “*Osmanlı Devleti*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*geniş toprakları olan bu devlet içerisinde çok sayıda farklı dil, din, mezhep ve renkten insanlar Osmanlı kimliği altında yaşamlarını sürdürdüler. Devletin güçlü olduğu dönemlerde huzur ve güven içerisinde yaşayan milletler kendi kültürlerini de yaşatmaya devam ettiler...*” (s.52) ifadeleri ile Osmanlı Devleti'nin farklı gruplara karşı ayırım yapmadığı ve onların görüşlerine değer verdikleri belirtilmiştir. Dolayısıyla bu metinde saygı değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan diğer insanların kişiliklerine değer verme tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

4.2.3.2.5. Vatanseverlik Değeri

Ders kitabında yer alan “*Bir Kadın Kahraman: Nene Hatun*” başlıklı metin yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “... *Minarelerden müezzinler halka: “ Rus ordusu Aziziye Tabyası'nu ele geçirmiştir, herkes cihada!” sözleri ile tüm Erzurum halkı genç, yaşlı, kadın ve erkeği Aziziye Tabyasına doğru koşmuştu. Haberi duyanlardan birisi de henüz 20 yaşında olan Nene Hatun idi...*” (s. 103) ifadeleri ile Erzurum halkı ve Nene Hatun'un vatani korumak için Aziziye Tabyasına doğru hareket geçmeleri anlatılmaktadır. Metinde yer alan bu ifade yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan dayanışma tutum ve davranışına yer verildiği tespit edilmiştir.

Haberi Duyar duymaz cepheye koşan Erzurumluların ellerinde sopa, tüfek, kazma, kürek, satırlar; dillerinde Allah Allah nidaları ile düşman üzerine atıldılar. Nene Hatun “Vurun kardeşlerim, vurun bacılarım, kâfirlere aman vermeyin.” diye haykırması Erzurumluları coşturmuştu. Mükemmel silahlarla ve teçhizatla donanmış Rus askerleri, kalbi vatan sevgisi ve iman ile dolu olan Erzurum halkı karşısında ancak yarım saat tutunabilmişti (s. 103).

Yukarıda yer alan ifadeler ile Nene Hatun ve Erzurum halkının vatanlarına sahip çıkması ve vatanlarına duyduğu sevgi üzerinden vatanseverlik değerine yer verildiğine ulaşılmıştır.

Ders kitabında yer alan “*Şark Meselesi, Eğitim ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde

“... Türk milleti canını ortaya koyarak darbe girişimine siper oldu. Bu kalkışma saldırısında 251 vatandaşımız şehitlik mertebesine yükselirken 2 bin 193 vatandaşımız gazi oldu...” (s. 110) ifadeleri ile Türk milletinin canını feda ederek vatanını koruduğu anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde vatanseverlik değerine ve vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilen tutum ve davranışlardan fedakâr olma tutum ve davranışına yer verildiği bulunmuştur.

Ders kitabında yer alan “*Boykotlar, Yerli Malı Kampanyaları ve Millî İktisat*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “... Millîyetçilik akımının ürünü olan dernekler ekonomik alana el atmışlardır. Yabancı malları boykot ve yerli malına yönelme kampanyaları, Türk Ocaklarından taşarak halka heyecan kazandırmıştır...” (s.193) ifadeleri ile yerli malı kullanımı üzerinden vatanseverlik değerine yer verildiği görülmektedir.

4.2.3.2.6.Yardımseverlik Değeri

Ders kitabında yer alan “*Bir Kadın Kahraman: Nene Hatun*” başlıklı metin yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “... Nene Hatun, kundaktaki üç aylık bebeğini emzirmiş ve ondan biraz büyük olan oğlunu da evde bırakıp “Sizleri bana veren Allah, Ben de sizleri Allah'a emanet ediyorum.” diyerek ağabeyinin silahını ve evdeki satırı alıp düşman üzerine cihada koştu...”, “...yaralı olduğu hâlde cephaneye taşıyarak, yaralılara hemşirelik yaparak, yemek pişirip su dağıtarak...” (s. 103) ifadeleri ile Nene Hatun’un çocuklarını geride bırakması ve yaralı olduğu halde vatani için çaba göstermeye devam etmesi anlatılmaktadır. Bu yönüyle metinde yardımseverlik tutum ve davranışıyla ilişkilendirilen fedakâr olma tutum ve davranışına yer verildiği görülmektedir.

Ders kitabında yer alan “*Darülaceze*” başlıklı metin yardımseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Darülaceze 200 yataklı bir hastane, bir yetimhane, çamaşırhane ile hamam gibi binaları ve el sanatları ile ilgili imalathaneler, fırın ve mabetlerden (cam, kilise ve havra) oluşan bir kompleksti. Darülacezede çocuklar için bir de süt emzirme yeri (ırda’hane) açıldı. Terk edilmiş çocuklar burada büyütülüyordu. Yedi yaşına basanlar ise erkek veya kız yetimhanesine konuluyordu.

olduğu bulunmuştur. Bu ünite değerlerin toplamda 11 defa tekrarlandığı tespit edilmiştir. İkinci sırada değerlerin en fazla tekrarlandığı ünite “Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı” ünitesinde toplamda 6 defa tekrar ettiği bulunmuştur.

Ders kitabındaki edebi metinler değerler bazında incelendiğinde; sorumluluk değerine 8, saygı değerine 7, vatanseverlik değerine 5, dürüstlük ve öz denetim değerlerine 2, adalet ve yardımseverlik değerlerine 1 defa yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitabında en fazla sorumluluk daha sonra saygı değerlerine yer verildiği görölmüştür. En az yer verilen değer adalet ve yardımseverlik değerleri olduğuna ulaşılmıştır.

Ders kitaplarında yer alan değerler ünite bazında incelendiğinde en fazla farklı değere “Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı” ve “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri” ünitelerinde yer verildiği görölmüştür. Bu ünitelerde toplamda 5 farklı değerin yer aldığı tespit edilmiştir. İkinci sırada 3 farklı değere yer verilen “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” ünitesinin geldiği görölmüştür. Bu ünite değerlerin toplamda 4 defa tekrarlandığı görölmektedir.

Değerler tek başına incelendiğinde adalet değerine “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)” ünitesinde 1 defa yer verildiği tespit edilmiştir.

Dürüstlük değerinin ders kitabında toplamda 2 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Dürüstlük değerinin yer aldığı 2 edebi metninde “Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı” ünitesinde yer aldığı bulunmuştur.

Öz denetim değerinin toplamda 2 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Öz denetim değerinin yer aldığı 2 edebi metninde “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri” ünitesinde yer aldığına ulaşılmıştır.

Saygı değerinin toplamda 7 farklı edebi metinde yer aldığı bulunmuştur. Saygı değerinin en fazla yer aldığı üniteler 2’şer edebi metinle “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)”, “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” ve “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri”

ünitelerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Diğer saygı değerinin yer aldığı edebi metin “Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı” ünitesinde olduğu bulunmuştur.

Sorumluluk değerinin toplamda 8 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünite 3 edebi metinle “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri” ünitesi olduğu bulunmuştur. İkinci sırada en fazla sorumluluk değerinin yer aldığı ünite “Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)” ünitesi olduğu görülmüştür. Diğer sorumluluk değeri ile ilgili edebi metinlerin “Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı”, “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” ve “Sermaye ve Emek” ünitelerinde yer aldığı görülmektedir.

Vatanseverlik değerinin toplamda 5 farklı edebi metinde yer aldığı tespit edilmiştir. En fazla yer aldığı ünitenin 3’er edebi metinle “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri” ünitesi olduğu bulunmuştur. Diğer vatanseverlik değerinin yer aldığı edebi metinlerin “Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı” ve “Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)” üniteleri olduğu bulunmuştur.

Yardımsızlık değeri ile ilgili edebi metne “Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri” ünitesinde 1 defa yer verildiği tespit edilmiştir.

4.2.3.3.1.Adalet Değeri

Ders kitabında yer alan “Suhte Ayaklanmaları” başlıklı metin adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Bu isyanların genel sebebi, klasik medrese eğitiminin bozulmasıdır. Klasik medrese geleneğinin bozulmasında; ulema çocuklarının hak etmeden ayrıcalık kazanması, ilmiyede yükselmenin rüşvet ve iltimasla olması, medreselere kapasitesinin üzerinde talebe alınması gibi uygulamalar etkili olmuştur...*” (Yüksel vd., 2021c: 70) ifadeleri ile toplumda eşitlik olamaması, ayrıcalıklı davranılması ve hak etmeyen yükselmesi nedenleriyle ayaklanmalar çıktığı anlatılmaktadır. Metinde haklarını aramak ve bu adaletsiz duruma son verip adaleti sağlamak isteyen öğrenciler üzerinden adalet değerine yer verildiği görülmektedir.

4.2.3.3.2. Dürüstlük Değeri

Ders kitabında yer alan “Martin Luther ve Protestanlık” başlıklı metin dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Luther... ..“95 Tez”ini ilan ederek görüşlerini kilise kapısına asmıştır. Luther’in, İncil’i Almanca’ya tercüme etmesi halk arasında büyük yankı uyandırmıştır...” (s. 54) ifadeleri ile Luther'in İncili Almanca 'ya tercüme etmesi ve 95 Tezini ilan etmesi sayesinde halkın doğru olanı öğrendiği belirtilmektedir.

Ders kitabında yer alan “Şark Mektupları” başlıklı metin dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Pek çok Batılı seyyahın aksine Türklere karşı ön yargılı olmaması, ona dengeli bir muhakeme kabiliyeti kazandırmıştır. Montagu, seyyahların Osmanlılar hakkında Batılıları yanıltıp kendi hayallerindeki Türk imajını anlattıklarını, gerçekte onların bahsettiği gibi bir Türk dünyasının olmadığını belirtmiştir...” (s.86) ifadeleri ile Batılıların Türk dünyasını yanlış anlattıklarını belirtmesi üzerinden dürüstlük değerine yer verildiği görülmüştür.

4.2.3.3.3. Öz Denetim Değeri

Ders kitabında yer alan “Mecliste Tartışma” başlıklı metinde öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Astarcılar Kethüdası Ahmet Efendi, toplantıda ayağa kalkarak padişahın yüzüne karşı alışıksız olunmayan bir üslupla “Siz bizim fikrimizi pek geç soruyorsunuz, felaketin önünü almak mümkün olduğu zaman bize ciddi suretle müracaat etmeliydiniz.” diyebilmiştir. Aynı mebus konuşmasının devamında “Meclis-i Mebusan kendi bilgisi dışında meydana gelmesine sebep olunan bir hâlden dolayı mesuliyeti asla kabul edemez.” diyerek savaşın ağır yenilgisini, meclisin üzerine almayacağını açıkça ifade etmiştir (s. 167).

Yukarıda yer alan ifadelerde Ahmet Efendi'nin padişaha söylemiş olduğu sözler ile kendisine duyduğu güveni göstermektedir.

Darbe girişiminin anlatıldığı “15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü” başlıklı metin öz denetim değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Her kesimden, her yaştan insanıyla tek yumruk hâline gelerek vatanını savunan aziz milletimiz,

iman dolu yüreği, dik duruşu, feraseti, cesareti, birlik ve beraberliğiyle 15 Temmuz gecesi tarihimizin en büyük kahramanlıklarından birini sergilemiştir...” (s.183) ifadesi ile Türk vatandaşının sahip olması gereken özellikler anlatılmaktadır.

4.2.3.3.4. Saygı Değeri

Ders kitabında yer alan “*Köprülü Fazıl Mustafa Paşa*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...ülke içindeki Hristiyanların yaşam koşullarını iyileştirmek için büyük çaba harcamış, âyanların güçlenmesini engellemiştir.” (s. 22) ifadeleri ile Mustafa Paşa'nın Hristiyanların yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışması onların kişiliklerine verdiği değeri göstermektedir.

IV. Murad'ın fikir adamlarına verdiği değer “*IV.Murad*” başlıklı metinde anlatılmaktadır.

IV. Murad Dönemi âlim, şair, tarihçi, hattat ve musikişinas gibi çeşitli alanlarda yetişmiş fikir adamları bakımından Osmanlı Devleti'nin dikkate değer bir devresi olmuştur. Evliya Çelebi, Kâtib Çelebi, Nef'i, Şeyhülislam Yahya, Veysi, Koçi Bey, Azmizade Haleti gibi isimler dönemin önde gelen şahsiyetlerinden sadece birkaçıdır (s. 47).

Yukarıda verilen ifadeler ile Osmanlı Devleti'nde IV. Murad döneminin fikir adamları bakımından zirve dönemlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Bu durum IV. Murad'ın fikir adamlarına saygılı davranması ile açıklanabilir.

Ders kitabında yer alan “*Bilim Gelişmesi*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Avrupa'da ortaya çıkan Aydınlanma Çağı sayesinde; insana ve özgür düşünceye önem verilmeye başlanmış ve modern bilimsel düşünce sistemi, Avrupa'dan tüm dünyaya yayılmıştır.” (s. 51) ifadeleri ile insana ve özgür düşünceye verilen önem anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan “*Kutsal Yerler Sorunu*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...Osmanlı Devleti, bu bölgeyi topraklarına kattıktan sonra kutsal yerlerde mezhepler arasında daha önce kurulmuş olan düzeni olduğu gibi bıraktı...” (s.100) ifadesi ile Osmanlı Devleti'nin mezheplerin düzenine karışması onlara karşı saygılı davranıldığını göstermektedir.

Ders kitabında yer alan “*Kahraman Nene Hatun, 93 Harbi’nde*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Kore Savaşı’ndan sonra Erzurum’a gelen NATO’da görevli General Ridgway, Nene Hatun’u evinde ziyaret ederek elini öpmüştür...*”, “...*Nene Hatun ölmeden önce Türk ordusunun “Ninesi” ilan edilmiş ve 2 Mayıs 1955’te “Yılın Annesi” seçilmiştir. Ayrıca Maarif Nezareti müdürler toplantısının kararı ile Erzurum Kız Öğretmen Okulu’nun ismi “Nene Hatun Öğretmen Okulu” olarak değiştirilmiştir.*” (s. 118) ifadeleri ile Nene Hatun’a duyulan saygı anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan “*Hicaz Demiryolunda Son Durak*” başlıklı metin saygı değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*İnşaat Medine’ye yaklaştığında Mescid-i Nebevi’nin, Kuba Mescidi’nin, Veda Tepesi’nin ve canını Uhud’ta seve seve veren sahabelerin hatırası ve ruhu incinmesin diyerek rayların altına keçe döşendi...*” (s.186) ifadesi ile sahabelerin hatırasına saygı duyulduğuna yer verilmektedir.

4.2.3.3.5. Sorumluluk Değeri

V. Murad’ın vesayet altında yaşadığı yıllarda ülkesine karşı olan görevlerini yerine getirmesi anlatıldığı metin “*IV.Murad*” başlıklı metindir. Metinde “...*vesayet altında yaşadığı yıllarda devlet işleriyle ilgilenmiş, tebdil-i kıyafet gezerek her şeyi yakından görmüş, anlamaya çalışmış, memleketin iç ve dış durumunu düzeltmiştir...*” (s.47) ifadesi ile IV. Murad’ın sorumluluklarını yerine getiren bir padişah olduğu anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu metin ile sorumluluk değerine yer verilmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa’nın görevlerini yerine getirmek için anlaşma yapmasının anlatıldığı metin “*Köprülü Mehmed Paşa*” başlıklı metindir.

Köprülü, daha önceki sadrazamların, askerin ve sarayın müdahalesinden dolayı iş yapamadığını biliyordu. Seleflerinden daha geniş yetkilere sahip olmadan devlette devam eden düzensizliği ortadan kaldıramaz ve Çanakkale Boğazı’nı abluka eden Venediklileri yenemezdi. Bunun için padişah’tan sadece kendisinin kararlarının uygulanacağına dair söz aldı (s. 47).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadeler ile Köprülü Mehmed Paşa görev ve sorumluluklarını daha rahat bir şekilde yerine getirebilmek için padişahla anlaştığı görülmektedir.

Ders kitabında yer alan “*Müteferrika ve Matbaa*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Paris büyükelçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Fransa ile ilişkileri geliştirmek ve Batı'daki yenilikleri takip etmekle görevlendirilmiştir. Bu görevi sırasında, basım konusuyla da ilgilenmiş, yurda dönüşünde orada uygulanan basım tekniğinin Osmanlı diline ve yazısına uygulanmasını istemiştir...*” (s. 87) ifadeleri ile Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin görevini yerine getirmesi üzerinden sorumluluk değerine yer verildiği görülmektedir.

Ders kitabında yer alan “*Kahraman Nene Hatun, 93 Harbi'nde*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Kendisini ziyaret eden Ridgway'e: “O zaman vazifemi yapmıştım. Bu gün de ilerlemiş yaşıma rağmen aynı hizmeti, daha mükemmeliyle yapacak güç ve heyecana sahibim.” demesi ile bir kez daha kahraman Türk kadınının ruhunu göstermişti...*” (s. 118) ifadeleri ile Nene Hatun 93 Harbi sırasında yaptığı fedakârlığın vatani için bir görev olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla vatana karşı sorumlu olma üzerinden sorumluluk değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında yer alan “*23 Ağustos 1793 Tarihli Seferberlik Kararnamesi*” başlıklı metinde vatan savunması üzerinden sorumluluk değerine yer verildiği görülmektedir.

Fransa'daki genel seferberlik uygulamasını yürürlüğe sokan 1793 tarihli kararnamenin birinci maddesi şu şekildedir: “Şu andan itibaren, düşmanlarımızın tümü cumhuriyet topraklarından çıkartılana kadar Fransızların hepsi orduda hizmet etmek üzere sürekli göreve alınmıştır. Genç erkekler muharebeye gidecekler; evli erkekler silah yapacaklar ve harp malzemesi taşıyacaklar; kadınlar çadır ve giyecek yapacaklar ve hastanelerde hizmet edecekler; çocuklar eski ketenlerden pansuman bezi yapacaklar; yaşlı erkekler meydanlarda cumhuriyetin lehinde ve krallara karşı nefret dolu konuşmalar yaparak askerlerin cesaretlerini artıracaklardır (s. 139).

Yukarıda yer alan ifadeler ile seferberlik kapsamında herkese görevler verildiği ve bu sayede vatanın savunulabileceği anlatılmaktadır.

Ders kitabında yer alan “*III. Selim ve Nizam-ı Cedit*” başlıklı meti sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “... devlet adamlarının da tavsiye ve görüşleri doğrultusunda büyük bir reform hareketine girişmiştir...” (s. 140) ifadeleri ile III. Selim’in devlet adamlarının fikirlerine önem vermesi üzerinden saygı değerine yer verildiği görülmektedir.

Ders kitabında yer alan “*Islahata Mecbur Kalmak*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “*Tanzimat Fermanı, ülkenin içine düştüğü kötü durumdan kurtarılması için Osmanlı devlet adamları tarafından hazırlanmıştır...*” (s. 164) ifadesi ile devlet adamlarının ülkeleri için çalışması üzerinden sorumluluk değerine yer verildiği görülmüştür.

Ders kitabında yer alan “*15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “...*Haçlı Seferleri’nden Moğol İstilasına, I. Dünya Savaşı’ndan Millî Mücadele’ye dek mesele, vatan müdafaası olduğunda milletimiz kanının son damlasına kadar mücadele etmeyi mukaddes bir görev bilmiştir...*”, “...*Vatanına, bayrağına, özgürlüğüne ve geleceğine sahip çıkmak için sokaklara inen milletimizin ...*” (s.182) ifadeleri ile vatani savunmanın bir görev olduğu vurgulanarak sorumluluk değeri yer verildiği görülmektedir. Ayrıca vatanına, bayrağına sahip çıkan fedakâr kahramanların unutulmaması ve hatırlanması gerekliliği “...*O gece bizim için canlarını feda eden şehitlerimizi ve gazilerimizi hatırlamak ve hatırlatmak, verilen mücadeleyi yâd etmek, özgürlük ruhunu yaşatmak amacıyla 15 Temmuz, “Demokrasi ve Millî Birlik Günü” olarak ilan edilmiştir.*” (s. 183) ifadesi ile anlatılmış ve bugünün hatırlanması ile Türk milletine sorumluluk yüklenmiştir.

Ders kitabında yer alan “*II. Abdülhamid’in Meclis Konuşması*” başlıklı metin sorumluluk değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde “... *Hepinizden ricam şudur: El ve gönül birliği ederek gerekli tedbirleri alın; çıkması yararlı olacak yasaları çıkarın, mali reform yapın, ülkeyi bu sıkıntılı durumdan kurtarın.*” demiştir.” (s. 204) ifadeleri ile ülkenin sıkıntılı durumdan kurtarılması için gerek her şeyin yapılmasını isteyerek meclisteki görevlilere sorumluluk yüklediği görülmektedir.

4.2.3.3.6. Vatanseverlik Değeri

Nene Hatun'un kahramanlığının anlatıldığı “*Kahraman Nene Hatun, 93 Harbi'nde*” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir. Metinde yer alan “...*Müezzin Abdullah Efendi, Ayas Paşa Camisi'nin minaresine çıkararak Aziziye Tabyası'nı Rusların ele geçirdiğini anlatmış, “eli silah tutan koşsun” diye halka seslenmiştir...*” ,“...*22-23 yaşlarında olan Nene Hatun'a kocası, “sen evde kal, çocuğa bak” demişse de Nene Hatun, çocuğunu Allah'a emanet edip kalabalığa karışmıştır...*” (s.118) ifadeler ile Nene Hatun'un vatanı için çocuklarını geride bırakarak fedakârlık yapması anlatılmaktadır. Vatanını savunması ve vatanı için fedakârlık yapması yönleriyle Nene Hatun üzerinden vatanseverlik değerine yer verildiği görülmektedir.

Matbaanın Osmanlıda gelişiminin anlatıldığı “*Müteferrika ve Matbaa*” başlıklı metinde İbrahim Müteferrika'nın “...“*Önemli kitapların çoğaltılması halk ve aydınlar için yararlıdır, basılı kitapların yazıları okuyanlar için kolaylık sağlar, kentlerde kütüphanelerin kurulması öğrencilerin kolayca kitap temin etmesine yardımcı olur.*”...” (s. 87) ifadelerine yer verilmiştir. Müteferrika'nın toplumun yararı için çalışmalar yapılmasını düşünmesi vatanseverlik değerine yer verildiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kazanması için çalışmalar yapan Yusuf Akçura'nın çalışmasının anlatıldığı “*Yusuf Akçura ve Üç Tarz-ı Siyaset*” başlıklı metinde vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin eski gücüne tekrar kavuşabilmesi için Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak adlandırdığı üç ana düşünceyi incelemiştir. Üç Tarz-ı Siyaset'te Yusuf Akçura şu konular üzerinde durmuştur: Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek, İslamcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak ve ırka dayalı bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek (s. 172).

Yukarıda yer alan ifadeler ile Akçura'nın; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşüncelerini inceleyerek Osmanlı Devleti'nde ulusçu bir yapı meydana getirmenin yolları üzerinde durduğu görülmektedir. Yusuf Akçura'nın devlet ve toplum için çalışması onun üzerinden vatanseverlik değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında yer alan “15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü” başlıklı metinde vatanseverlik değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Vatan, Türk milleti için önemli bir kavramdır. Dinimiz İslam da vatan toprağına, hürriyete, birliğe, beraberliğe büyük önem vermekte ve bunları inancın yaşanmasında vazgeçilmez unsurlar olarak görmektedir. Milletimiz, tarihi boyunca hep bu değerler uğruna mücadele etmiş; vatanını ve özgürlüğünü hedef alan saldırılara cansiperane bir şekilde karşı koymuştur (s. 182).

Metinde yer alan bu ifadeler ile Türk milleti için vatanın önemi, dini açıdan vatana verilen önem üzerinde durularak tarihsel süreç içerisinde Türk milletinin vatanı ve özgürlüğü için mücadele etmesi anlatılmaktadır. Yine aynı metinde vatanseverlik değeri birlik ve beraberliğin vurgulandığı “...İstiklalini ve istikbalini savunmak üzere “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” ilkeleri etrafında birleşen milletimiz, kendi gücünün ve iradesinin üstünde bir güç olmadığını tüm dünyaya göstermiştir...” (s. 183) ifade ile vatan için dayanışma içerisinde olmanın gerekliliği görülmektedir.

Ders kitabında “1830- 1848 İhtilalleri ve Osmanlı Devleti” başlıklı metin vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve sınırların korunması konusundaki söz birliği Yunan İsyanı sonrası unutulmuştur. Osmanlı Devleti, 1848 Avrupa İhtilallerindeki olayları ilk andan itibaren takip etmeye ve tedbirlerini almaya başlamıştır. Özellikle Balkanlardaki gelişmeler sıkı bir takibe alınmıştı. Ülkenin her tarafına emirler çıkartılarak idarecilerin dikkatli olması istenmiştir. Emirlerde ise böyle nazik bir durumda, Osmanlı Hristiyan tebaası arasında fesat çıkarmak üzere dışarıdan bazı kişilerin Osmanlı topraklarına gelerek dolaşabilecekleri, bu yüzden bu gibi kişilerin hareket ve ikametlerine dikkat edilmesi, tezkere ve pasaport evrakları olmayanların seyahatlerine izin verilmeyerek mürur tezkeresi uygulamasına özen gösterilmesine; bu kişilerin ellerinde kitap gibi basılı eşya bulunursa ellerinden alınarak İstanbul’a gönderilmesi bildirilmiştir (s. 187).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadeler ile ülkenin toprak bütünlüğünün korunması için Osmanlı Devleti’nin aldığı önlem ve uygulamalar anlatılmaktadır. Ülkenin çıkarları için uğraşılması ve toprakların korunmaya çalışılması üzerinden vatanseverlik değerine yer verildiğine ulaşılmıştır.

4.2.3.3.7.Yardımsverlik Değeri

Ders kitabında yer alan “*Dârülaceze*” başlıklı bir metin yardımsverlik değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Bugüne kadar 30.000’i çocuk olmak üzere toplam 72.000 kişiye şefkat yuvası olmuştur. Hâlen 600’e yakın insanımızı kuruluş felsefesinden ödün vermeden barındıran *Dârülaceze* din, dil, ırk, cinsiyet ve mezhep farkı gözetmeksizin cami, kilise ve havrasıyla dünyada eşi benzeri olmayan bir hayır kurumudur... ..*Dârülaceze* darda ve sıkıntıda kalındığında sığınılacak bir kucak, varlıklı olduğunda da desteklenecek kurumlardan biridir. *Dârülaceze* değerlerimizi ve taşıdığı dayanışma sembolü olma vasfı ile yoksul insanların yaşam sigortası olmaktadır (s. 156).

Metinde yer alan yukarıdaki ifadeler ile *Dârülaceze*’nin hiçbir ayırım göstermeden herkese yardım eden kurum olduğu anlatılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇ VE TARTIŞMA

Tarih dersi öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında yer alan edebi metinlerdeki değerlerin incelendiği bu araştırmada öğretim programlarında, dolayısıyla da ders kitaplarında dönemin koşulları ve ihtiyaçlarına göre o dönemde kazandırılması beklenen değerlerin farklılık gösterdiği görülmüştür. Bazı değerlerin programdan çıkarılırken bazı değerlerin de programa eklendiği tespit edilmiştir. Bu duruma paralel olarak ders kitaplarında da benzer durum yaşanmıştır. Nitekim ders kitapları öğretim programlarına bağlı olarak hazırlanmıştır. Ders kitaplarında dönemsel olarak edebi metinlerin içerikleri değiştirilmiş, buna bağlı olarak değerler de değişikliğe uğramıştır.

2007, 2008, 2009 ve 2011 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programlarında değerler ve değerler eğitimi ile ilgili doğrudan doğruya bir başlığa yer verilmemiştir. Bu programlarda değer ve değerler eğitime yönelik sayılabilecek ifadeler dolaylı olarak “Tarih Dersinin Genel Amaçları” başlığı altında satır aralarında verilmiştir. Ortaöğretim tarih dersi öğretim programında değer sayılabilecek ifadeler “...çalışkanlık, bilimsellik, sanatseverlik ve estetik değerleri kazandırmak.” ve “Barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerler...” şeklindedir. Bu öğretim programlarında değer sayılabilecek ifadeler değişmeden aynı kalmıştır.

Ortaöğretim tarih dersi öğretim programında yer alan değerlerin dolaylı olarak verildiğini Ulusoy (2010), Keskin (2015) ve Yıldırım (2018) yaptığı çalışmalarda ifade etmektedir. Ortaöğretim tarih dersi öğretim programında yer alan “*Millî değerleri merkeze alarak evrensel değerlere saygılı olmaya önem verir.*” ifadesinde millî değerler ile neyin kastedildiği açıkça verilmemiştir. Oysaki tarih gibi millî değerlerin önem taşıdığı bir dersin programının buna cevap verebilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde programda “*...Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî,*

manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren...” ifadelerinde de aynı şekilde millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerden söz edilmiş, bunların benimsenmesi, korunması ve geliştirilmesine vurgu yapılmış, ancak içi doldurulamamıştır. Bu durum tarih öğretim programının amacına ulaşması noktasında eksikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Tarih öğretim programlarındaki bu muğlaklık Şimşek (2016)’in “Taslak tarih öğretim programı (eleştiriler-öneriler)” adlı çalışmasında da eleştirilmiştir.

Nitekim 2023 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında “...*millî ve manevi değerleri benimseyip hayat tarzına dönüştürmüş, üretken ve aktif vatandaşlar olarak yurdumuzun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan...*” ifadesi yer almaktadır. Güncellenen programda da millî ve manevi değerlerin neler olduğu açıklanmamıştır. Ancak değerlerin nasıl öğretilbileceğine dair programda ifadelere ve açıklamalara az da olsa yer verilmiştir. Bireyin kimliğini oluşturan ve yaşamına yön veren değerler eğitiminin daha çok dikkate alınması önemlidir.

Ortaöğretim tarih dersi öğretim programında değer ve değerler eğitimiye yönelik doğrudan ifadeler ve başlığa ilk defa 2016 tarihli öğretim programında yer verilmiştir. Daha sonrasında uygulamaya konan 2017, 2018 ve 2023 tarihli öğretim programlarında da değer ve değerler eğitimiye yönelik doğrudan ifadeler ve başlığa yer verilmiştir. Yıldırım (2018) çalışmasında 2017 Tarihli Öğretim Tarih Dersi Öğretim Programında değer ifadelerine rastlandığını belirtmiştir. 2017 tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında diğer öğretim programlarından farklı olarak öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler, tutum ve davranışlarla beraber verilmiştir. Programda yer alan 10 değer ifadesi bu değerlerle ilişkili tutum ve davranışlarla ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

2018 ve 2023 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programlarına bakıldığında 2017 tarihli programda yer alan 10 değer ifadesinin kök değerler olarak programda yer almaya devam ettiği görülmüştür. Ancak değerlere ilişkin tutum ve davranışları oluşturan 35 ifade programlarda yer almamıştır. Yıldırım (2018) çalışmasında değerlerle ilişkili tutum ve davranışları alt boyut olarak ifade etmiştir.

2018 ve yeni yayımlanan 2023 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programında yer alan kök değerlerin ilişkili olduğu alt değerlerle ve öteki kök değerlerle birlikte verilmesiyle hayat bulacağı belirtilmektedir. Ancak öğretim programında kök değerlerin ilişkili olduğu alt değerlerin neler olduğuna yer verilmemiş olması, öteki kök değerlerin neler olduğunun belirtilmemiş olması ciddi bir eksiklik olarak görülmüştür. Tarih öğretim programları dışında diğer öğretim programları incelendiğinde de aynı kök değerlere yer verildiği tespit edilmiştir (MEB, 2018b; MEB, 2018c; MEB, 2019 ve MEB, 2023b). Buna benzer tespitlere Yıldırım (2017) “Yeni ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında ve ders kitaplarında değerler eğitimi” adlı çalışmasında ulaşmıştır.

Ortaöğretim 9, 10 ve 11. sınıflar tarih ders kitaplarında yer alan edebi metinlerde en fazla 62 edebi metinde tekrar eden adalet değerinin yer aldığı tespit edilmiştir. İkinci sırada 41 edebi metinde yer alan saygı, üçüncü sırada 35 edebi metinde yer alan sorumluluk değeri bulunmuştur. Diğer değerler sırasıyla; 34 edebi metinle vatanseverlik, 27 edebi metinle öz denetim, 26 edebi metinle yardımseverlik, 18 edebi metinle dürüstlük, 14 edebi metinle dostluk, 12 edebi metinle sevgi, 10 edebi metinle sabır, 8 edebi metinle eşitlik, 2 edebi metinle demokrasi ve 1 edebi metinle hoşgörü değeri şeklinde tespit edilmiştir. Adalet, saygı, sorumluluk ve vatanseverlik değerleri ders kitaplarında yer alma oranları diğer değerlere göre yeterli sayılmakla beraber adalet değerine diğer değerlere oranla daha fazla yer verildiği görülmüştür. Öte yandan demokrasi, eşitlik ve hoşgörü değerlerinin bu kadar az yer almasının sebebi 2016 tarihli öğretim programından sonra hazırlanan/uygulanan öğretim programlarında söz konusu değerlere yer verilmemiş olmasıdır.

Ortaöğretim 9. sınıf ders kitapları incelendiğinde ortaöğretim tarih dersi öğretim programında belirtilen değerlerin tamamına edebi metinlerde yer verilmediği görülmüştür. Nitekim Tüysüz’ün (2022) yazarı olduğu ders kitabında incelenen edebi metinlerde yardımseverlik, Yüksel vd. ‘nin (2021a) yazarı olduğu ders kitabında incelenen edebi metinlerde ise sabır ve sevgi değerlerine rastlanmamıştır. Her iki tarih ders kitabında da en fazla adalet değerine yer verildiği tespit edilmiştir. O halde 9. sınıf tarih ders kitaplarının öğretim programları doğrultusunda bütüncül bir

anlayışla hazırlanması anlayışına ters düştüğü görülmektedir. Ortaöğretim 10. sınıf ders kitapları incelendiğinde ortaöğretim tarih dersi öğretim programında belirtilen değerlerin tamamına yer verilmiştir. 10. sınıflara yönelik hazırlanan iki ders kitabı karşılaştırıldığında en fazla değere yer veren ders kitabının Yüksel vd. 'nin (2021b) ders kitabı olduğu görülmüştür. Ancak her iki ders kitabının öğretim programıyla uyumlu olması ve değerlere yeterli düzeyde yer verilmişse de genel olarak değerlendirildiğinde yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Yıldırım'da (2018) çalışmasında 2017 programı doğrultusunda 9. sınıf ders kitabını incelemiş ve ders kitabı yazımının değerler eğitimi bütüncül bir şekilde yansıtmadığını belirtmiştir. Yılmaz (2018) 10. sınıf ders kitabında değerlerle ilişkili çok az sayıda edebi metne yer verdiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yüksel vd. 'de (2021b) Yılmaz'a (2018) oranla edebi metinlerde fazla değere yer vermiş olsa da değerlerin yetersiz olduğu görülmektedir.

Ortaöğretim 10. sınıf ders kitapları incelendiğinde ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında belirtilen değerlerin tamamına yer verilmediği görülmüştür. Sever vd. 'nin (2017) ders kitabı 2016 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programı doğrultusunda incelenen tek ders kitabıdır. Bu ders kitabında öğretim programında yer alan değere ilişkin edebi metinlere yer verilmiştir. Kök değerler doğrultusunda incelenen diğer 11. sınıf ders kitaplarında değerlerle ilişkilendirilen edebi metinlerin az olduğu tespit edilmiştir. Laçın vd. 'nin (2018) ders kitabında dürüstlük, öz denetim, sevgi ve sorumluluk değerlerine yönelik bir edebi metne rastlanmamıştır. Diğer değerlere bakıldığında ise ders kitabında 10 edebi metinle ilişkilendirilmişlerdir. Dolayısıyla bu ders kitaplarında özellikle de Laçın vd. 'nin (2018) ders kitabında değerlere neredeyse hiç yer verilmemiştir. Özdemir (2017) çalışmasında 2017 Tarihli Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programındaki kazanımların en fazla sorumluluk değeri ile ilişkilendirildiğini belirtmiştir. Laçın vd. 'nin (2018) ders kitabında ise sorumluluk değeri ile ilgili herhangi bir edebi metne rastlanmamıştır. Bu durum ders kitaplarının öğretim programları doğrultusunda hazırlandığı anlayışına ters düşmektedir. Yüksel vd. 'nin ders kitabı incelendiğinde dostluk, sabır ve sevgi değerlerine yönelik edebi metinlere rastlanmamıştır. Diğer değerlere yönelik edebi metinler ise ders kitabında çok az yer aldığı görülmüştür.

Araştırmanın sonucunda ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında yer alan değer veya değerlerin zaman içinde değiştiği görülmüştür. Buna bağlı olarak ortaöğretim tarih ders kitaplarında da değişiklikler yapılmıştır. Araştırmada ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki edebi metinlerde yer alan değerlerin ortaöğretim tarih dersi öğretim programları ile paralellik arz edip etmediği de incelenmiştir. Ortaöğretim tarih programlarında değerlerle ilgili yapılan eklemeler ve çıkarmalar ortaöğretim tarih ders kitaplarına da yansımıştır. Ancak araştırmada elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki edebi metinlerde ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarındaki bazı değerlerin yer almadığı, öte yandan ortaöğretim tarih dersi öğretim programlarında yer almayan değerlerinde yer aldığı görülmüştür.

Öğretim programları dersin amacına yönelik değer, beceri, kazanım vb. olmak üzere birçok içeriği barındırmaktadır. Hazırlanışı esnasında içeriğinde yer alan kazanımları eğitim-öğretim süreciyle mümkün olduğunca bütünleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle sadece programın hazırlanması eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleşmesinde yeterli olmadığından ders kitapları, özelinde de tarih ders kitapları önemli bir araç olmaktadır. Ancak Türkiye’de tarih öğretiminin geçmiş bilgilerin aktarımı şeklinde yapılması, belli konular, kişiler ve olaylar etrafında kalıp bilgilerin tekrar etmesi şeklinde olması nedeniyle tarih derslerine yönelik yeterli ilgi ve önemin oluşmadığı görülmektedir. Tarih derslerine yönelik bu yaklaşım Millî Eğitimin istediği değer ve becerin kazandırılmasını, tarihi olaylar ve günlük olaylar arasında da bağ kurulmasını engellemektedir (Safran, 2008). Bu noktada edebi metinler önemli bir işleve sahip olmaktadır.

Tarih ders kitaplarında yer alan edebi metinler öğrencinin düzeyine uygun olarak hazırlanmış, bazıları da kurgulanmıştır. Özellikle de içeriğinde verilmek istenen değer(ler)e uygun konu, olay ve kişiler yer almıştır. Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerine uygun olarak geçmiş ile bugün arasında bir bağ kurmalarına sağlamak amaçlanmıştır. Ancak araştırmada edebi metinler üzerinden değer aktarımının istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Bu nedenle alana katkı sunmak amacı ile önerilerde bulunmuştur.

5.2. ÖNERİLER

5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Lisansüstü çalışmalar incelendiğinde tarih eğitimi alanında değer, değerler ve değerler eğitimi konularında literatür eksikliğinin olduğu tespit edilmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi için tarihi öğretim programlarında ve tarih ders kitaplarında yer alan değerlere yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Lisansüstü düzeyde özellikle doktora programlarında tarih öğretim programları ve/veya tarih ders kitaplarında değer, değerler ve değerler eğitimi konularına yönelik nitel veya nicel çalışmalar üzerinde durulabilir.

Tarih ders kitaplarında yer alan şahsiyetlerin değerler eğitimi açısından öneminin incelendiği çalışmalar yapılabilir. Özellikle de tarih ders kitaplarında çokça yer alan tarihi şahsiyetler üzerinden hangi değerlere yer verildiği ve bu değerlerin nasıl aktarıldığına yönelik nitel çalışmalar yapılması literatürü zenginleştirebilir.

Tarih öğretmen adayları ve akademisyenlerin tarih öğretim programlarında yer alan değerlere yönelik görüşlerinin incelendiği nitel ve nicel çalışmalar yapılabilir. MEB'in hazırlamış olduğu tarih dersi öğretim programında yer alan değerlere yönelik olumlu ve olumsuz eleştirilerin yer aldığı çalışmalar ile alana katkı sağlanabilir.

5.2.2. MEB'e Yönelik Öneriler

2023 yılında güncellenen tarih öğretim programında yer alan değer ve değerler eğitime yönelik ifadeler değişmeden aynı kalmıştır. Ayrıca bu programda yer alan değer ve değerler eğitiminin diğer öğretim programları (sosyal bilgiler) ile karşılaştırıldığında eksik kaldığı görülmektedir. Nitekim sosyal bilgiler öğretim programında yer alan barış, bilimsellik, dayanışma, eşitlik, özgürlük gibi değerler tarih öğretiminde de kullanılabilir temel değerlerdir. Ders kitapları incelemeleri sonucunda bu değerlere ders kitabında çok yer verildiği görülmüştür. Ders kitaplarında kullanılan bu değerlerin öğretim programlarında olmaması, ders kitaplarının programlara uygun hazırlandığı anlayışına ters düşmektedir.

Değerler ve değerler eğitime yönelik ortak bir anlayışın oluşturulması için Türkiye’de değer ve değerler eğitimi kılavuzu oluşturulabilir. Oluşturulacak olan kılavuz ilköğretim ve ortaöğretim kurumları kademe anlayışına göre sarmal bir şekilde çoğalan ve artan değerlerden oluşabilir. Böyle bir kademeleştirme “living values education” tarafından yapılmıştır. 3- 7 yaş çocuklar için yaşayan değerler, 8- 14 yaş için yaşayan değerler ve Genç yetişkinler için yaşayan değerler belirlenmiş ve bunlara yönelik eğitim programları hazırlanmıştır.

Adalet, saygı, sorumluluk ve vatanseverlik değerleri ders kitaplarında yer alma oranları diğer değerlere göre yeterli sayılmakla beraber adalet değeri dışındaki değerlere daha fazla yer verilebilir. Yine “living values education” da yer alan barış, saygı, sevgi, iş birliği, mutluluk, dürüstlük, alçakgönüllülük, sorumluluk, sadelik, hoşgörü, özgürlük ve birlik değerleri öğretim programlarında ve ders kitaplarında yer verilerek uluslararası standartlara uygun hale getirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk millî eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının (değerlerinin) ilköğretim II. kademedede gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akyüz, Y. (2021). *Türk eğitim tarihi*. (31. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alaca, E. (2022). Values in social studies curriculum: case of turkey. *Open Journal for Educational Research*, 6(2), 155-164.
- Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. A. Tümertekin (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Alver, M., ve Kesicioğlu, O. S. (2020). Karakter ve değer eğitimi yaklaşımları ve uygulamaları. M. Kağan ve N. Yılmaz (Ed.). *Karakter ve değer eğitimi*. İkinci Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 155-174.
- Balcı, M. (2014). *Değerleri yaşa(t)mak & değerler sözlüğü*. (1. basım). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Bilgin, N. (2007). Kimlik arayışı olarak resmî tarih. S. Özbaran (Ed.). *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*. İkinci Baskı. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 107-122.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bozkurt, E. (2021). Karakter eğitimi ve değerler eğitimi ile ilgili temel kavramlar. B. Özer (Ed.). *Karakter ve değerler eğitimi*. İkinci Basım. Ankara: Pegem Akademi, 2-27.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (29. basım). Ankara: Pegem Akademi.

- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (çev. M. Bütün, ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitapevi. (3. Baskıdan çeviri).
- Çelikkaya, T. (2022). *Karakter ve değerler eğitimi değerlerimizi yaşa(t)mak*. (1. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demircioğlu, İ. H. (2021). Tarih öğretiminin amaçları. M. Safran (Ed.). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 67-71.
- Demirel, Ö. (2020). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya*. (29. basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirhan İşcan, C. (2014). Tarih öğretiminde değerler eğitimi. İ. Güven (Ed.). *Tarih öğretimi kuram ve uygulama*. İkinci Basım. Ankara: Pegem Akademi, 361-374.
- Demirhan İşcan, C. (2019). Değerler eğitiminde temel kavramlar. F. Ersoy ve P. Ünüvar (Ed.). *Karakter ve değerler eğitimi*. Birinci Basım. Ankara: Anı Yayıncılık, 31-50.
- Dinç, E. (2021). Tarih bilinci açısından tarih öğretiminin amaçları. M. Safran (Ed.). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 72-78.
- Durmaz, T. (2019). *9.sınıf tarih ders programında yer alan "adalet" ve "dürüstlük" değerlerine ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ekşi, H., ve Katılmış, A. (2015). *Karakter eğitimi el kitabı*. (4. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gündüz, D.D. (2019). *Tarih öğretmenlerinin ortaöğretim öğrencilerine "vatanseverlik" değerini öğretirken kullandıkları değer yaklaşımlarının tespit edilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Güngör, E. (1998). *Değerler psikoloji üzerinde araştırmalar*. (2. basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güven, İ., Bıkmaz, F., Demirhan İşcan, C., ve Keleşoğlu, S. (2014). *Tarih öğretilimi kuram ve uygulama*. İkinci Basım. Ankara: Pegem Akademi.
- Hökeleklil, H. (2010). Modern eğitimde yeni bir paradigma: değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6 (18), 4-10.
- Kantzara, V. (2016). The relation of education to social cohesion. *Social Cohesion and Development*, 6(1), 37–50. <https://doi.org/10.12681/scad.8973>
- Karagöz, Y. (2021). *SPSS-AMOS-META uygulamalı nicel-nitel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. (3. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karatay, H (2011). Karakter eğitiminde edebî eserlerin kullanımı. *Turkish Studies (Elektronik)*, 6(1), 1439 - 1454.
- Kaymakcan, R. (2010). Değer kavramı ve gençlerin dini değerleri. *Eğitime bakış dergisi*, 6(18), 10-15
- Kaymakcan, R., ve Meydan, H. (2020). Ahlak değerler ve eğitimi. (3. baskı). İstanbul: Dem.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2015). Tarih dersi öğretim programi ve ders kitaplarında değerler eğitimi. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 659-674.
- Kıcır, K., ve Aksoy, M. (2004). Kültürel kimliğin oluşumunda tarih bilinci ve tarih öğretilimi. *XII Eğitim Bilimleri Kongresi (Cilt IV)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 2431-2450.

- Korkmaz, M. (2019). Değerler eğitimi yaklaşımları. M. Köylü (Ed.). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*. İkinci Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 37-61.
- Kuşdil, M. E., ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (45), 59–76.
- Laçın, A., Önal, B., Demir, B., Erdem, E., Kaplan, M., Arıca, M., Gündoğdu, S., Aydemir, V., Karakaya, Y., ve Çakmak, Y. (2018). Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı. Ankara: Ada Matbacılık.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (çev. S. Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (3. Baskıdan çeviri).
- Millî Eğitim Bakanlığı (2007). 17. Millî eğitim şûrası. Ankara
- Millî Eğitim Bakanlığı (2011). 18. Millî eğitim şurası eğitimde 2023 vizyonu. Cilt 1-2. Ankara
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2007). *Tarih dersi öğretim programı (9. Sınıf)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2008). *Ortaöğretim 10. sınıf tarih dersi programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2009). *Ortaöğretim 11. sınıf tarih dersi öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2011a). *Ortaöğretim 10. sınıf tarih dersi öğretim programı ve 10. sınıf seçmeli tarih dersi öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2011b). *Ortaöğretim 11. sınıf tarih dersi öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2017a). *Ortaöğretim tarih dersi 9-11 öğretim programı (taslak)*. Ankara.

- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2017b). *Ortaöğretim tarih dersi 9-11 öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2018a). *Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2018b). *Ortaöğretim coğrafya dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2018c). *Ortaöğretim sağlık bilgisi ve trafik kültürü dersi öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4,5,6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2023a). *Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı[MEB]. (2023b). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4,5,6 ve 7. sınıflar)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2016). *Tebliğler dergisi*. 79(2700).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2017). *Tebliğler dergisi*. 80(2712).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2017). *Tebliğler dergisi*. 80(2719).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2018). *Tebliğler dergisi*. 81(2729).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2019). *Tebliğler dergisi*. 82(2736).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2019). *Tebliğler dergisi*. 82(2740).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2019). *Tebliğler dergisi*. 82(2747-EK).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2020). *Tebliğler dergisi*. 83(2759).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2021). *Tebliğler dergisi*. 84(2770).

- Millî Eğitim Bakanlığı.(2022). *Tebliğler dergisi*. 85(2782-EK).
- Millî Eğitim Bakanlığı.(2023). *Tebliğler dergisi*. 86(2783).
- Muç, K. (2019). *Tarih ders kitaplarında değer aktarım yaklaşımları nelerdir?*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mutluer, C. (2015). Tarih derslerinin değerler eğitimindeki yeri: tarih öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 10(15), 649-666 DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8949>
- Özdemir, K. (2017). Tarih dersi öğretim programının değerler eğitimi açısından incelenmesi., *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, 2(4), 240-257.
- Özden, Y. (2020). *Eğitimde yeni değerler: eğitimde dönüşüm*. (13. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Pamuk, A. (2021). Kimlik ve tarih öğretimi. M. Safran (Ed.). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 79-88.
- Parlak, V. (2012). *Değerler eğitimi etkinlikleri 2 10 & 11 yaş*. (1. basım). Ankara: Değirmen Yayınları.
- Safran, M. (2021). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. (3. Baskım). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Safran, M.(2008). Türkiye’de tarih eğitimi ve öğretimi. Mustafa Safran ve Dursun Dilek (Ed.). *21. yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Sagiv, L., and Schwartz, S. H. (2022). Personal values across cultures. *Annual review of psychology*, 73, 517-546. DOI: 10.1146/annurev-psych-020821-125100

- Sağlam, H. İ. (2021). *Karakter ve değerler eğitimi*. (5. basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Sever, A., Sağdıç, D., Özkaya, H., Köseoğlu, M., Çolak, T., ve Okur, Y. (2017). *Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı*.
- Şimşek, A. (2016). Taslak tarih öğretim programı (eleştiriler-öneriler). *Turkish History Education Journal*, 5(1), 316-331.
- Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi – sosyolojik yaklaşım*. (1. basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tokdemir, A. M. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Tuulik, K., Öunapuu, T., Kuimet, K., and Titov, E. (2016). Rokeach's instrumental and terminal values as descriptors of modern organisation values. *International Journal of Organizational Leadership*, (5), 151-161.
- Türk Dil Kurumu [TDK], (2023). <https://sozluk.gov.tr/>
- Tüysüz, S. (2022). *Ortaöğretim tarih 9 ders kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ulusoy, K. (2010). Değer eğitimi: davranışçı ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan tarih programlarında değer aktarımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 32-51.
- Ulusoy, K. (2021). *Karakter, değerler ve ahlak eğitimi*. (2. basım). Ankara: Pegem Akademi.

Ulusoy, K. ve Arslan, A. (2019). Değerli bir kavram olarak değer ve değerler eğitimi. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.). *Farklı yönleriyle değerler eğitimi*. Üçüncü Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 1-16.

Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2020). *Değerler eğitimi*. (6. basım). Ankara: Pegem Akademi.

Üstel, F. (2021). *Makbul vatandaşın peşinde. II.. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Web 1: https://mio-ecsde.org/protarea/Annex_4_3_values_lists.pdf

Yakar, H., ve Yıldırım, T. (2021). Ortaöğretim tarih ders kitaplarında edebî ürünlerin kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 409-426.

Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Yıldırım, T. (2017). Yeni ortaöğretim tarih ders programları ve 9. sınıf tarih kitaplarında değerler eğitimi. *Journal of Turkish Studies*, 12(33), 557-572.

Yıldırım, T. (2018). 2007 ve 2017 tarih dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 994-1019.

Yılmaz, A. (2018). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*. Ankara: İlke Basım.

Yiğittir, S., ve Öcal, A. (2010). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin değer yönelimleri/ Value Tendency of 6th Grade Elementary School Students. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 407-416.

Yüksel, E., Kapar, A.M., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., Yıldız, S., ve Ardıç, Y. (2021c). *Ortaöğretim tarih 11 ders kitabı*. Ankara.

Yüksel, E., Kapar, A.M., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ve Yıldız, S. (2021a). *Ortaöğretim tarih 9 ders kitabı*. Ankara.

Yüksel, E., Kapar, A.M., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., ve Yıldız, S. (2021b). *Ortaöğretim tarih 10 ders kitabı*. Ankara.

Zabun, E. (2022). Değerler eğitimi nedir?. E. Yeşiltaş ve S. Ablak (Ed.). *Sosyal bilgilerde değerler eğitimi*. Birinci Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1-21.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Sema AĞBAL

Eğitim Durumu

Lisans: Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

Yayımlar

Ağbal, S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarih alan yeterlik algılarının incelenmesi. *Journal of Current Approaches and Reviews in Education*, 1(1), 33-47.

Ağbal, S., ve Alaca, E. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programlarında vatandaşlık eğitimi, 9. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildiri. Bolu.

Ağbal, S., ve Alaca, E. (2022). Sosyal bilgiler öğretim programlarında Atatürk ve Atatürkçülük konuları, 2. Uluslararası Bilimsel Gelişmeler Kongresi'nde sunulan sözlü bildiri.

Alaca, E., ve Ağbal, S. Examination on readiness of social studies pre-service teachers for online learning. *International Journal of Educational Research Review*, 8(3), 512-520.